

**Ang Taytay nga Wa(la): Usa ka Pangsugod nga Pagpaniid ug Pagtuki sa Eryalng Paglanap
sa Pagpamapas-Lateral sa Usa ka Maingong Axis Greater Central Philippine, Sangiric, ug
Sama-Bajau [Borador]**

Brian Salvador C. Baran

The Nu(II) Bridge: A Preliminary Survey and Analysis of the Areal Diffusion of Lateral Deletion in a Possible Greater Central Phillipine, Sama-Bajau, and Sangiric Axis [Draft]

TULTOLANAN

(Table of Contents)

PANGHAPAW (ABSTRACT)	5
1. PASIUNA: ANG MGA PAILAYA UG PAILAWOD NGA BALOD SA KAUSABANG LINGGWISTIK (INTRODUCTION: THE ADVANCING AND RECEDING WAVES OF LINGUISTIC CHANGE)	6
1.1. Ang mga Nahisulat sa Komparativ Linggwistiks ug Dayalektolohiya sa GCP, SG, ug SB (The Dialectologies of GCP, SG, and SB in the Comparative Linguistic Literature)	7
1.2. Pagpaniid sa mga Penomenong Pagpamapas-lateral ug Ubang Samang Penomenon (A Survey of Lateral Deletion and Other Similar Phenomenon)	11
2. KAPAMAAGIAN (METHODOLOGY)	15
2.1. Ang mga Pagpamubo og Ngalan ug mga Simbolong Gigamit (The Abbreviations and Symbols Used)	16
2.2. Ang Tala-Pulonganan L, Kalihokang Linagyo, ug mga Kinutoban (The L-Wordlist, Remote Elicitation, and Limitations)	20
3. ANG TIGBALAYON (FRAMEWORK)	23
3.1. Mga Pamaagi sa Paglanap Eryal ug Inaxis sa Himamat ug Tagbo (The Paths of Areal Diffusion and Axes in Language Contact)	24
3.2. Ponolohiyang Generativ ug Transkripsyon (Generative Phonology and Transcription)	26
4. PAGPANIID SA PAGPAMAPAS-LATERAL SA LAIN-LAING KABUTNGAN (A SURVEY OF LATERAL DELETION IN DIFFERENT ENVIRONMENTS)	28
4.1. #_ V_[-front], C_ V_[-front] ug V_[-front]_C	29
4.2. V_{μ[-front]}_V_{μ[-front]}	30
4.3. V_μ_[-front]_V_μ_[-front]	31
4.4. V_[-front]_#	33
4.5. V_[front]_ _V_[front]	34
4.6. Mga Ulusahong Tigpanukwahi (Some Notable Exceptions)	36
5. ANG PONETIK NGA KAAGI SA PL: ANG MGA BALOD SA KAUSABAN (THE PHONETIC HISTORY OF LD: WAVES OF CHANGE)	44
5.1. Ang Unang Balod: Ang Kinatibuk-ang Sakop sa PL (The First Wave: The Geographical Reach of LD)	45
5.2. Ang Ikaduhang Balod: Ang Kauyokan sa PL (The Second Wave: The Core of LD)	47
5.3. Ang Ikatulong Balod: Naulot nga Kahinog ug Pangdugang Sakop (The Third Wave: A Truncated Ripeness and a Geographic Extension)	49
5.4. Mga Sumpayng Prosesong Ponolohikal (Complementary Phonological Processes)	52
5.5. Pagpanlaktod sa mga Balod sa PL (Summary of the Waves of LD)	58

6. KAAGI SA USA KA POSIBLENG AXIS PL SA GCP-SG-SB: ANG KINAUYOKAN SA PL, IYAHANG KADAPLINAN UG PANDUGANG NGA DAPIT (<i>HISTORY OF A POSSIBLE LD AXIS OF GCP-SG-SB: THE GEOGRAPHICAL CORE OF LD, ITS PERIPHERY AND EXTENSION</i>)	60
6.1. Mga Pasambingay sa Migrasyon ug Pagpapatigayon: Ang Kinauyokang Bahin sa PL ug ang Pangdugang nga Sakop (<i>Clues in Migration and Trade: The Core Area of LD and Its Geographic Extension</i>)	62
6.2. Ang Nahimulag sa Uyok: Ang Habagatang Kinatumyan (<i>Separated from the Core: The Southern Extreme</i>)	68
6.3. Mga Pag-Ulot ug Pagbaton Lateral: Ang Amihanang Kadaplinan (<i>Truncations and Lateral Retentions: The Northern Periphery</i>)	72
6.4. PL sa Kapanahonan: Dyutay nga Pagpakasaysayng Tinakna (<i>LD in History: Some Possible Chronological Placements</i>)	80
6.5. Ang Kaiya sa Lateral sa GCP: Gamayng Pagpangagpas sa Tinubdan sa PL (<i>The Nature of the GCP Lateral: Some Speculations on the Source of LD</i>)	84
7. HINAPOS: ANG BILI SA ERYALNG PAGLANAP UG MGA PAG-ULOT SA HISTORIKAL LINGGWISTIKS SA KAPILIPINASAN (<i>CONCLUSION: THE IMPORTANCE OF AREAL DIFFUSION AND TRUNCATIONS IN THE HISTORICAL LINGUISTICS OF THE PHILIPPINE AREA</i>)	89
8. MGA SINANGHIRAN (<i>REFERENCES</i>)	91
9. MGA TINUBDAN SA MGA TALA-PULONGANAN (<i>LIST OF LEXICAL SOURCES</i>)	96
PANGDUGANG A: Kalihokan sa mga Lumalabot, tapon A (1-4) (Binisdak) <i>APPENDIX A: Informant Activities, group A (1-4) (Binisdak)</i>	101
PANGDUGANG B: Kalihokan sa mga Lumalabot, tapon B (1-4) (Iningles) <i>APPENDIX B: Informant Activities, group B (1-4) (English)</i>	103
PANGDUGANG C: Tala-Pulonganang L (Iningles-Tinagalog-Binisdak) <i>APPENDIX C: L-Wordlist (English-Tagalog-Binisdak)</i>	105
PANGDUGANG D: Mga Datos <i>Appendix D: The Data</i>	106

PANGHAPAW

(ABSTRACT)

Anaay mga magkinaliwatanayng pinulongan nga sa himamat nakapahimugso og usa ka linggwistik erya, ukon ang sinugyot nga *axis*. Itanyag nganhi nga ang mga pundok Greater Central Philippines, Sangiric, ug Sama-Bajau nahiusa isip usa ka axis sa ilahang pagkatuay fittsur nga pagpamapas-lateral. Sa pangsgod nga pagpaniid sa maong penomenonaha, namatikdan nga magsangpot ang maong pagkawala sa /l/ sa pagpanginat sa mga patingog ug pagpanal-ot og vokoyd sa kadaghanan sa mga nahilambigit nga pinulongan. Dugang pa, hilan sa pagpamapas ang kabutngan nga $V_{[+front]}_V_{[-front]}$ sa tibuok kapundokan, ug aduna ray piling tipon nga huyong ang mga kabutngang anaay $V_{[+front]}$. Sa kasamtangan pod, sa daghang mga pinulongan, nahimalik ilahang /l/, ug sa uban pod nga kon diin na-/j/, ang /l/, daw nabalik kadtong nawala nga lateral aron mapapas lamang. Daw nagkainutlanay ang penomenon sa kaagi sa Kapilipinasan. Sa ingon-ani, mapangagpas nga pinabulag-bulag nga balod ang paglanap sa pagpamapas-lateral, ug dili hiusang katap sa tibuok sinugyot nga axis. Sa pagsubay sa maong mga panghitabo sa kapanahonan nga nakapahinugod sa pagbulag-bulag ug pag-ulot-ulot, mapangagpas ang kaagi sa axis ug penomenon; ug sa pagsubay pa gayod, maukay ang tinubdan nga usa ka alofonik lateral sa Greater Central Philippines. Apan bisan niana, usa ra kini ka pangsgod nga pagpaniid ug pagtuki sa maong penomenon ug maong mahimong iingong axis, ug mapangagpason kaayo ang mga sulat sa papel, mao nga gikinahanglan pa ang dugang pagtuon ug tin-aw nga pagpanghipos sa datos, labi na anha sa panahon gawas sa katalagman ug pandemya.

Mga Pangtultol: Pang-eryalng Linggwistiks, Komparativ Linggwistiks, mga Lateral, mga Pinulongan sa Pilipinas, Pagpamapas-Lateral

There are genetically related languages that due to contact, have formed a linguistic area, or as has been suggested, an *axis*. This paper suggests that the groups: Greater Central Philippines, Sangiric, and Sama-Bajau exhibit the lateral-deletion feature which unites them into a single axis. In the preliminary survey of the said phenomenon, the loss of /l/ has been observed to result in the lengthening of vowels and the epenthesis of vocoids in many of the areally related languages. Furthermore, the environment $V_{[+front]}_V_{[-front]}$ can be claimed to be an inhibiting environment amongst all the members of the suggested areal grouping, and only a selected cluster of languages consider environments with a $V_{[+front]}$ as triggering environments. Currently, many of these lateral-deleting languages are experiencing the reemergence of /l/, and in others where /l/ has historically become /j/, the laterals have resurfaced just for it to be deleted. It seems as though the phenomenon has historically experienced truncations in the Philippine area. It can then be hypothesized that the diffusion of lateral deletion came in segmented waves and did not uniformly affect the entire suggested axis. Tracing the historical events that led to the segmentation and truncation, a timeline could be reconstructed for the axis and the phenomenon; and, further probing leads to an allophonic Greater Central Philippines lateral as the ultimate source. In spite of all that, the study is but a preliminary survey and analysis of the aforementioned phenomenon and possible axis, and many claims are speculative, hence, more studies and accurate collection of data is needed, especially in a time where calamities and the pandemic are no longer being experienced.

(Keywords: Areal Linguistics, Comparative Linguistics, Laterals, Languages of the Philippines, Lateral-Deletion)

1. PASIUNA: ANG MGA PAILAYA UG PILAWOD NGA BALOD SA KAUSABANG LINGGWISTIK (INTRODUCTION: THE ADVANCING AND RECEDING WAVES OF LINGUISTIC CHANGE)

Arong mga panahona, nahunahunaan na nga daghan sa mga saunay gituohan isip mga dili mabaling pundok kay diay to mga pinulongan rang nagkahiusa sa pipila ka mga fittsur, basi tungod sa dugay nga pakighimamat ug pagtinagboay sa nagkadaiyang mga katilingbang panglinggwistik. Kini dili usa ka bag-ong matang sa paghunahuna kay pananglitan, dugay nang nahibal-an sa mga tigpanukiduki ug mga linggwist nga ang mga pinulongan sa Dawis Habagatang-Kasidlakan Asya tuay kaagi sa pakighimamat pinaagi sa panagpanakop ug pakigpatigayon nga nagsangpot sa pagkaduol sa ilahang mga pinulongan, nga daw magtuo na lang ka nga kaliwat ra sila, bisan tuod, sakop ning mga pinulonga sa nagkadaiyang mga banay (Enfield, 2005). Mahimo tingali kadtong panghitaboa tawgon isip usa ka sprachbund kun eryang linggwistik. Apan bisan niana, wala kaayo mahatagi og pagtutok kining mga pinulongan nga daan pa kaliwat na, apan sa dugay ug tinaudtaod nga hinimamatay ug tinagboay, nagkadug-ol pag-ayo, ug gani, makahunahuna kang nahilakip ra sila sa usa ka sanga ukon makaduha-duha ka sa paglakip sa mga kaniadtong linggwista aning mga pinulongana sa usa ka pundok o banay. Tinud-anay lang, gipangaggpas gani ni Reid (1982) nga wala gayod diay Proto-Philippines ug kining gitawag-tawag nga Banayng Pilipinhon—o Banayng Kapilipinasan tungod kay nahilakip ang kasilingan—nahimugso ra sa panglinggwistik nga himamat.

Ang usa sa mga nanguna sa pagtutok niining mga linggwistik erya sa magkaliwatanayng mga pinulongan o daiya mao si Zorc (2021) nga sa iyahang borador, misugyot sa ngalang *axis* aron sa pagpakahulagway niining mga naglinambigitanayng magkaliwat nga pinulongan nga nahiusa sa himamat ug patigayon apan nahimulag lamang sa pagkapundok-pundok. Makaikag pod ning sugyota kay mahulagway niini ang mga kausaban nga kaniadto ra maingong

In today's times, many of the once thought of as solid, undeniable, and unbreakable subgroupings and families have been questioned as being actually groups of languages which have only been united in some selected features which may perhaps have been innovated through a long history of linguistic contact across the many different linguistic communities of a group. This is not a brand new idea amongst linguists, long have researchers known that the many languages of the South-East Asian peninsula (Indochina), for example, have had a long history of contact through invasion and trade which has resulted in the heightened closeness of their languages, which consequently makes them seem like genetically and closely related languages, even though the languages in the said area are actually members of very different and unrelated linguistic families (Enfield, 2005). Such a phenomenon may perhaps be called a sprachbund or a linguistic area. In spite of the aforementioned, not much attention has been focused on genetically related languages that have become even closer as a result of linguistic contact, to the point where you can even consider them as being part of the same subgroup or subfamily. In fact, Reid (1982) has suggested that what is referred to as a Proto-Philippines and a Philippine subgroup—or perhaps more accurately called a Philippine area subgroup due to the inclusion of neighboring groups—may in fact have been born from a language contact situation.

One of the few people who have spearheaded the discussion on the linguistic areas formed by genetically related languages and varieties is Zorc (2021) which in his draft paper, has proposed the term axis to refer to the conjoined genetically related languages that have been united in language contact and trade, but only separated by linguistic subgrouping. This proposal is interesting for it provides a way in which certain archaic changes, those that are no longer active and only remain an active part

gapadayon ug karon igo na lang nga hilisgotan sa kapanulatan. Daw mahisgotan diri dili lamang ang kadtong mga magpahiusang fittsur sa kasamtangan apan kadto sang mga napugngan ukon naulot nga mga magpahiusang fittsur sa kapanahonan. Atua say gisugyot nga kategorya kun lugpong nga (*dialect*) linkages apan mahisakop ra niini ang mga pabalod nga kausaban sa sulod sa dili lang magkaliwat kondili, magkapundok sab nga mga daiya kun pinulongan, kay tungod mga dayalekto kini sauna sa usa ka proto-pinulongan nga labi lang nagkalambigit, kon itandi sa ubang kadayalekto, tungod sa ilahang pakighimamat (François, 2014).

Ang kining nahisgot nga *axis* daw mahimong ipangalan sa kaning pagkalambigit sa mga pundok nga Greater Central Philippine (GCP), Sangiric (SG), ug Sama-Bajau (SB), hain nahiusa sila sa pagkaanay fittsur nga pagpamapas-lateral. Dili sab maingong nakamugna ni og hiusa nga banay kay ang mga nahisgotan nga pundok, lig-on sa ilahang kabug-osan, hilabi na kon dili ka magtutuo sa usa ka pundok Pilipinas kun Kapilipinasan. Makaikag pod kay nahitabo nga atuay mga mga dayalekto nga nagkalinambigitay pinaagi sa pagpamapas-lateral sa ubang mga pinulongan, dayalekto, ukon daiya apan nahilahi sa kauban niining mga dayalekto nga nagbaton-lateral. Daw naghulagway kini sa sinaunang mga kataliang hinimamat sa mga pinulongan ug ilahang mga dayalekto sa kapanahonan, ug kining penomenaha labing mahimuslan ug labing mabilinhon isip pangtuki sa kaagi sa mga pinulongan, dili lang sulod sa Pilipinas apan, sa sakop Kapilipinasan na usab.

*of discussions in the literature today, can be illustrated. What can then essentially be discussed here are not only the uniting features of contemporary times but also those that have been halted or truncated somewhere in the stream of history. A different category and term called (*dialect*) linkages has also been proposed but it only includes the changes distributed in a wave-like manner across not just related languages, but specifically subgrouped varieties and languages, as they are thought to have once been dialects of a single proto-language which due to language contact have been brought even closer, compared to other co-dialects (François, 2014).*

This so-called axis can perhaps be applied to the conjoinment of the groups that are Greater Central Philippines (GCP), Sangiric (SG), and Sama-Bajau (SB), where they are all united in exhibiting the feature of lateral deletion. The said conjoinment cannot just be called a separate linguistic grouping as the aforementioned subgroups are quite independently well-formed, especially if you do not subscribe to the existence of a Philippine or Pihilippine area group. Interestingly, some dialects have been connected to other languages, dialects, or varieties via having the lateral deletion feature in spite of having co-dialects which are lateral-retaining. This complicated scenario may illustrate the historical contact between the languages and their dialects, and it is the phenomenon of lateral deletion which has the biggest implications on any analysis of the history of the languages, not only in the Philippines, but also in the wider and more general Philippine area.

1.1. Ang mga Nahisulat sa Komparativ Linggwistiks ug Dayalektolohiya sa GCP, SG, ug SB *(GCP, SG, and SB in the Comparative Linguistic Literature, and their Dialectologies)*

Ubay-ubay na ang mga nasulat mahitungod sa nagkadaiyang mga pinulongan sa Pilipinas ug sa iyahang kasilinganang dapit labi na kay ang halos tanan nianing mga pinulongana, napailalom sa banayng Awstronesyo. Daghan sa mga nahisulat daw mga lantugi sa mga

Quite a lot has been written on the many diverse languages of the Philippines and its neighboring regions, especially as almost all of these languages belong to the wider Austronesian language family. Many of the works written are arguments on the proper

pagpundok-pundok sa mga pinulongan. Usa sa kinadak-an ug kinamahilisgotang pundok linggwistik mao ang gitanyag ni Blust (1991) nga pundok GCP nga daw nagsakop sa halos tanang mga pinulongan sa katunga-tungaang Pilipinas hangtod sa mga amihanang bahin sa tungang kapupud-an Indonesia. Lakip niining maong pundok ang tulo ka mga dagkong ubos-pundok nga nahilambigit niining pagtulun-ana pinaagi sa usa ka gisalohang fittsur. Mao kini ang pundok Binisaya, pundok Minanobo, ug pundok Minansaka.

Ang maingon karong tinubdan sa kinaadman mahitungod sa mga pinulongang Bisaya mao ang kang Zorc (1977) nga nagrekonstrak sa usa proto-Binisaya ug ang mga tipon-tipon nga napailalom niini. Nahimutang kining mga pinulongana sa Kabisay-an ug Kamindanawan. Makaikag kay dili ingon-ana katin-aw ang pagkabulag niining mga pinulongana, labi na sa kadtong mga nahimutang sa kasidlakan, ug daw aduna ganiy sapawan kun complex nga nahimo. Makita kini bisan sa pangalan kun diin halos tanan, ang Bahasa Sūg ra tingali ang nalahi tungod sa sayo niining pagkahimulag, kay moila sa ilahang mga kaugalingon isip Bisaya ug sa ilahang mga pinulongan isip Binisaya, apan labing sagad ang pagbutang sa undak sa kinaulahi-ang silaba didto sa mga Binisaya sa kasidlakan (Zorc, 1977). Mao tingali nga mahimong isugyot nga tawgon kining pundoka isip *Binisaya*, apan dili lang ilhon ang undak sa sulat, ug kadtong mga pinulongan nga mao ra kadto ang ngalan, ilisdan sa mas pihong tawag.

Daw sama ang pundok Minanobo og kahimtang sa Binisaya nga daghan sab sa ila ang Manobo ray tawag sa ilahang ilhanan ug pinulongan. Ang tinubdan sa kinaadman sa naingong pundok mao ang kang Elkins (1974) kon diin girekonstrak niya og sulay ang pipila ka mga proto-pulong sa usa ka proto-Manobo. Nahimutang kining mga pinulongana sa Mindanaw apan adunay usa, ang Kagayanen, natugpa sa habagatang Palawan. Sama sab nga sa Mindanaw nahimutang ang mga pinulongang Mansaka, ug ang tinubdan mao

subgrouping of the different languages in the aforementioned family. One of the largest and most controversial linguistic groups is the one suggested by Blust (1991), the GCP group which includes almost all of the languages in the central Philippines up until the northern portions of the central Indonesian archipelago. Included in the said group are three large subgroups which are studied in this paper for their being connected via having a shared feature. These are the Bisaya group, the Manobo group, and the Mansaka group.

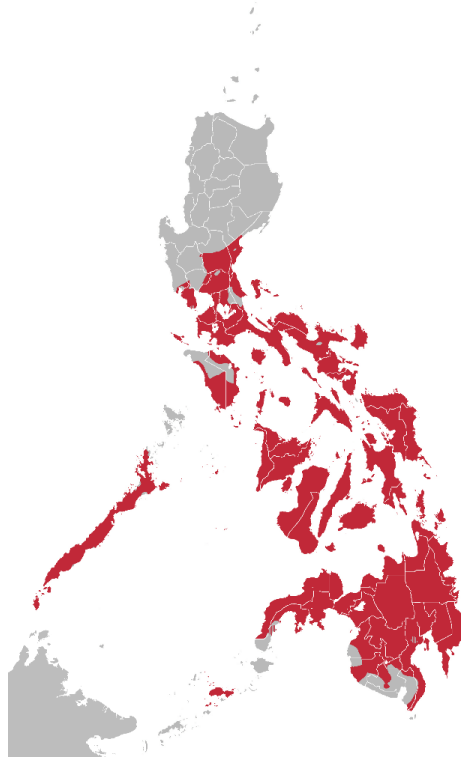
The greatest source of knowledge on the Bisaya languages comes from Zorc (1977) where he reconstructs a proto-Bisaya and outlines the subgrouping of languages under the said group. These languages are situated in the Visayas and in Mindanao. Interestingly, these languages do not have clear boundaries for grouping, especially those which are located in the more eastern portions; and in fact, a complex may have been created amongst these languages. This complicated scenario is also reflected in the name, where almost all the linguistic communities, with Bahasa Sūg probably being the only exception due to its early separation, call themselves Bisaya and their languages as Binisaya, but the stress is more commonly found in the ultimate syllable for the Bisaya languages located in the geographical east (Zorc, 1977). It may perhaps be more apt then to instead call this group as Binisaya, just without acknowledgement on the location of the stress in writing, and the languages which also use the said term as their autonym will be referred to here differently.

The Manobo group is similar to Binisaya as many of them also call themselves and their languages as just Manobo. The source of knowledge on the said group comes from Elkins (1974) where he attempts to reconstruct some proto-words in a proto-Manobo. These languages are all spoken in Mindanao, save for one, Kagayanen which is spoken in southern Palawan. The Mansakan languages are yet another group that is spoken in Mindanao, and the source of knowledge for these languages should have been Gallman (1974), but due to

unta ang kang Gallman (1974). Apan, tungod sa kakulangan, ang natinubdan ra gayod mao ang kang Gallman (1980) nga nagsakop man tuod sa halos tanang pinulongang Mansaka, apan duna gihapoy pipila nga wala gilabot.

limitations in access to resources, the only point of reference is from Gallman (1980) which does include almost all of the Mansaka languages, but there are still a few not included in the said study.

Laraw 1. Ang mga Pinulongan sa Pundok GCP (nakapula) sa Pilipinas (Namayan, 2013)

Map 1. The Languages of GCP (red) in the Philippines (Namayan, 2013)

Napailalom pa gayod ang Binisaya ug Minansaka sa usa ka Central Philippines nga pundok (Eberhard, Simons, & Fennig, 2021). Lakip na sab nianang pundoka ang Tagalog nga daw anaa say kalambigitan sa giasoy dinhi nga axis. Kuyog na pod sa Minanobo, kaning Central Philippines maoy mga mahisgotang pundok niining pagtuon nga mopatibuok sa GCP nga makita sa Laraw 1 sa taas.

Both Binisaya and Mansaka are intermediately under a Central Philippine group (Eberhard, Simons, & Fennig, 2021). Included in this same group is Tagalog which may also perhaps be connected under the same axis discussed. Including Manobo, the Central Philippines group are the discussed groups in this study which would make up the GCP group as seen in Map 1 above.

Gawas sa GCP, nahilambigit sab ang mga pinulongang SG. Ang dakong tinubdan sa kinaadman mao kadto ang kang Sneddon (1984) nga nagrekonstrak sa proto-Sangiric ug naghatag og gamay nga pasiuna sa iyahang mga anak-pinulongan. Nahimutang kining mga pinulongana sa amihanang bahin sa tunga-tungang kapupud-an Indonesia ug sa mga pulo Sangil sab sa Pilipinas. Kuyog sa GCP

Outside GCP, the SG languages are also conjoined in the suggested axis. The greatest source of knowledge for the said group comes from Sneddon (1984) which reconstructs proto-Sangiric and offers a brief introduction on its daughter languages. These languages are located in the northern portion of the central Indonesian archipelago and also in the Sangil islands in the Philippines. SG, GCP, and other

ug uban pang mga pundok, giila sila isip sakop sa usa ka banay o pundok Pilipinas o Kapilipinasan, ang naulahing ngalan gisugyot ko isip pagpanlambigit sa mga sakop nga pinulongan nga dili moila sa kaugalingon nga labot sa nasod Pilipinas. Apan gikaduha-duhaan gayod ning pundoka, lakip na kadtong kang Reid (1982); mao nga ipakabutang usa nga mga bulag kining mga banay ilalom dayon sa Malayo-Polynesian.

Ang SB pod dugay nang wala giila isip sakop sa gitan-aw-tan-aw nga pundok Kapilipinasan ug nahimutang kini siya ilalom sa pundok Greater-Barito, nga maoy napailalom na dayon sa Malayo-Polynesian (Eberhard, Simons, & Fennig, 2021). Nindot nga tinubdan ang kang Pallesen (1985) nga wala lang maghisgot sa proto-Sama-Bajau, apan naghigot sab sa himamat sa SB ug Bahasa Sūg nga tingali dako og bili sa pagkaanaay axis nga molakip sa dili lang GCP ug SG, apan sa SB sad pod.

Kon itandi sa ubang mga pinulongan sa Kapilipinasan, taas-taas na baya ang kaagi sa pagpundok-pundok ug paghilambigit sa mga pinulongan sa ilalom sa GCP, SG, ug SB. Himsog sab ang mga pagpamatbat sa mga pinulongang napailalom, labi na kadtong mga malawigon og gamit ug anaay opisyal nga pag-ila sa mga kabatasan. Tandi niadto, dili ingon-ana kahimsog ang dayalektolohiya ukon pagtuong panaiya sa tulo ka mga pundok. Tungod kay dili maingong hiusa ang mga balod sa kausaban nga mopahilambigit ug mohimo og usa ka axis o linggwistik erya, dako gayod og bili ang pagtutok sa mga dayalekto isip himulag gamay sa kauban niining kapinulongan. Ang tigpanukwahi ra tingali aning hunahunaa mao ang Binisdak (ISO 639-3 CEB), pagahisgotan pa ang sinugyot nga ngalan, nga daghan na og panaiya lakip na ang gamay nga paghisgot kang Wolff (1972) ug kang Endrigo (2010). Aduna sab siyay daghan nga mga pagtutok sa mga pili nga dayalekto s.s. kang Cantular (2018) alang sa Kagay-anon ug Borong (2019) alang sa kasadpan ug habagatang Lineytenhon, ug daghan pang lain. Ang

groups have been considered as belonging to a single Philippine or Philippine area linguistic family or group, the latter name is my own take on the matter and is suggested to pay homage to the languages which do not identify themselves as belonging to a Philippine nation. This group, however, is heavily criticized, as is in Reid (1982), hence, it will be assumed here that the groups SG and GCP are separate and branch out directly under Malayo-Polynesian.

The SB languages, on the other hand, have long since been considered separate from the suggested Philippine area group, where it is instead placed under the Greater-Barito group, itself directly under Malayo-Polynesian (Eberhard, Simons, & Fennig, 2021). Pallesen (1985) serves as a great resource to learning about SB as it does not only discuss a proto-Sama-Bajau, but also discusses the language contact between SB and Bahasa Sūg, which would further solidify an axis including not only GCP and SG, but SB as well.

In comparison to the other languages in the Philippine area, the history of comparing and finding the genetic relationships of languages under GCP, SG, and SB are long. There is also a healthy number of linguistic descriptions on the languages under the said groups, especially those which are widely used and have official acknowledgement across institutions. In comparison, dialectology within the three aforementioned groups could be evaluated as sparse. As the waves of changes that connect and create an axis or linguistic area are not uniform in spread, a huge emphasis must be placed on studying the many different dialects as slightly separate entities from its co-dialects under a single language. The only exception to this perhaps is Binisdak (ISO 639-3 CEB), the name to be addressed still, which has plenty of dialectological studies including a brief discussion in Wolff (1972) and a full dialectology in Endrigo (2010). There are also many studies focusing on selected dialects of the language, e.g., Cantular (2018) for Kagay-anon and Borong (2019) for western and southern Leyteño, and many others. The only other language with a healthy dialectology

makalupig ra tingali mao ang Tagalog nga ubay-ubay na sab og panaiya sama na lang kang Peneyra (2003). Gawas niana, adunay pagtuki si Cagas (1990) sa nagkalaing-laing mga daiya sa Kadabawan ug gihisgotan niini ang mga kaiya nga nakapaikag ani nila lakip na ilahang mga mahimong kahilambigitan.

is Tagalog which has a bunch of dialect studies such as in Peneyra (2003). Aside from that, Cagas (1990) also discusses the many different varieties in the Davao area and also talks about the interesting features for each of the languages, as well as their possible relationships.

1.2. Pagpaniid sa mga Penomenong Pagpamapas-lateral ug Ubang Samang Penomenon *(A Survey of Lateral Deletion and Other Similar Phenomenon)*

Ang nakapahiusa sa ipangagpas dinhi nga usa ka axis sa mga pinulongan og daiya, mao ang pagpamapas-lateral, apan wala kina nagbuot-pasabot dayon nga iyaha ra kining fittsura. Nasayod na ang daghang mga linggwista nga daling mapapas o magkaanaay kausaban ang mga lateral sa kapinulonganan sa kalibotan (Conant, 1916). Kini basi tungod sa kaiya sa maong paningoga kon diin approximant siya, daw vowel, ukon liquid siya, nga dali ra malibgan sa iyahang kaubang mga rhotic. Makiti kini sa Sambali, kon diin /r/ ang ila ilitok hain /l/ ang sa ubang silingang pinulongan (Conant, 1916). Sa Binisdak pa lang daan, ila na kining kalibgana sa *asukal* ug *asukar*, ug ang nahimo nang kataw-anang *aLpiLiL*, kon diin ang dakong L mahimong lateral ug mahimong rhotic. Sa Switserlandanong Inaleman, lagmit gani mahimong /u/ ang kaniadtoy /l/, ug dugang pa, kaning penomenaha nagsige pa og lanap karon sa mga daiyang Switserlandanon (Leeman et al., 2014).

Lateral deletion is the link that unites the many different languages and varieties of what will be proposed here as an axis, however, that does not necessarily mean that the said feature is exclusive to the group. Many linguists have long known that laterals easily experience traumatic changes or deletions across the world's languages (Conant, 1916). This may perhaps be attributed to the fact that the said phone is characteristically an approximant, like a vowel, or a liquid, easily confused with its partner, the rhotics. This is observable in Sambali where /r/ stands in for what would be /l/ in neighboring languages (Conant, 1916). Even in Binisdak, the confusion is clear from asukal vs asukar, and the comedic aLpiLiL, where the capital L stands for either a lateral or a rhotic, depending on the speaker. Notably, in Swiss German, what was once a consonant /l/ has a tendency to become the vowel /u/. Furthermore, this phenomenon continues to diffuse across the Swiss varieties (Leeman et al., 2014).

Kaning pagkahimong patingog sa usa ka lateral, matawag nga /l/-vokalizeysyon ukon pagpapatingog-lateral. Aning penomenaha, ang usa ka lateral mahimong usa ka patingog, ukon mahimo mang usa ka vokoyd s.s., /y, w/ ubp. Dili ra kini usa ka Inaleman nga penomenon, kay makita god ni sa pipila ka mga pinulongan sa Pilipinas. Lakip niini ang Isinai, hain mahimo og /j/ ang ilahang *l sa C_ (Conant, 1916). Sagad kaayo nang maong penomenaha sa mga Binisaya. Nakita ni Zorc

This conversion of a lateral to a vowel can perhaps be called /l/-vocalization or lateral-vocalization. In this phenomenon, a lateral consonant becomes a vowel sound or a vocoid, as in /y, w/, etc. This is not just a German phenomenon however, as lateral-vocalization can also be observed in a couple of languages in the Philippines. One of these languages is Isinai where *l is reflected in the language as /j/ in C_ (Conant, 1916). The phenomenon is also very common in Binisaya.

(1977) ang *l > /j/, lakip na sab sa *d > |l| > /j/, didto sa Bantoanon, Romblomanon, Kawayan, Surigaonon, Tandaganon, Kantilanong Binisdak, ug Jaun-Jaun. Napamatud-an kini ni Dumanig (2015) alang sa Surigaonon kadtong iyahang gitandi ning pinulongana sa Binisdak og nakita nga magkaatbang ang /j/ ug /l/ sa maong mga pinulongana. Nadungagan pa gayod ang maong tala tungod sa Baybayanon nga bag-ohay lang napamatbat nga adunay maong penomenon sa pagpapatingog-lateral (Rubino, n.d.). Tungod sa kasagad niini, nasugyot pa gani ni Zorc (1977) nga basin ang ngalan nga B(in)isaya naggikan sa *bisada? nga buot-pasabot kay sulti kun sinultihan, kon diin nagkaanay *d > |l| > /j/, ug nahimong ngalan sa sinultihan sa tanang B(in)saya tungod sa kamaprehistiya sa mga daiyang nagka-|l| > /j/ sauna. Lagmit gayod nga tinuod ning sugyota kay bisan ang Binisdak, dunay kinaraang refleks nga *bisala* ‘pulong, pahayag’ (de la Encarnacion, 1851). Nagpakita kini nga mahimo diayng kinaraan o dili na buhi ang mga penomenong pagahisgotan anhi. Mao gani tingali ni nga sa Kapisnon, nagkaatua may dayalekto nga hain ma-/j/ usahay ang /l/ sauna, apan dili na sa pagkakaran (Pototanon & Rentillo, 2019). Usa kini ka pananglitan sa pag-ulot sa usa ka inobasyon, basi dala sa pagkaubos na sa prehistiya sa maong mga daiyaha.

Dili lamang pagpapatingog-lateral ang kasagarang kabag-ohang madangatan sa mga lateral, aduna say pagpamapas-lateral nga labing bilinhon niining pagtuona. Sagad sab ning maong kausabana sa Pilipinas nga nakita na god ni Conant (1916) nga gawas lang sa napailalom sa GCP, SG, ug SB, mawala to ang /l/ sa suludlan-patingog sa Bontok, Kankanai, Sambali, ug Ilongot, apan dili lang tin-aw kon nagkaanaa bay pagpanginat sa mga nahabiling patingog. Nahisgotan sab sa maong kahinguhaan ang pagkawala sa /l/ sa daghang mga GCP nga pinulongan. Ang usa sa kinanailhan ug kinamahilisgotang mawad-an og /l/ sa GCP, mao ang Binisdak tungod sa kabantog sa iyahang daiya sa Metro Sugbo, apan mawala sab ang /l/ sa mga daiyang Bol-anon ug Leytenhon (Conant, 1916;

*Zorc (1977) has observed a *l > /j/, including a *d > |l| > /j/, in the languages of Bantoanon, Romblomanon, Kawayan, Surigaonon, Tandaganon, Kantilanon Binisdak, and Jaun-Jaun. The observation has been proved in Surigaonon by Dumanig (2015) where he compares the language to Binisdak and saw that the distribution of /j/ and /l/ in both languages are parallel. The same list has also been expanded with Baybayanon, which has only been recently described as also exhibiting the same lateral-vocalization (Rubino, n.d.). The frequency of the phenomenon has urged Zorc (1977) to propose that perhaps the name B(in)isaya comes from *bisada? which means to speak or speech, wherein a process of *d > |l| > /j/ occurred, and would then become the name of all B(in)isaya speech varieties as a result of the prestigiousness of the |l| > /j/ varieties before. This proposal may perhaps be true given that Binisdak has the now obsolete reflex *bisala* ‘word, expression’ (de la Encarnacion, 1851). This shows that the phenomenon in question here may actually be archaic or inactive. Perhaps, this is also why in Capiznon, there was one a dialect where /l/ would sometimes become /j/, but this is no longer the case (Pototanon & Rentillo, 2019). The example here is a truncation of an innovation, perhaps brought about by a decrease in prestige of a variety.*

Lateral-vocalization is not the only possible sound change that may affect lateral sounds as there is also the phenomenon of lateral-deletion which is of utmost importance in this study. This sound change is also quite common in the Philippines, wherein Conant (1916) even observed, outside those languages under GCP, SG, and SB, that /l/ is deleted in the intervocalic position in Bontok, Kankanai, Sambali, and Ilongot, however it is unclear if the languages experience post-deletion lengthening. The same source also discusses the loss of /l/ in many of the languages of GCP. One of the most well discussed GCP language that loses /l/ is Binisdak due to the prestige and fame of the Metro Cebu variety, but /l/ is actually also lost in the Binol-anon (Boholano) and Leytenhon (Leyteño) varieties (Conant,

Verstraelen, 1960; Wolff, 1972; Endriga, 2010; Tanangkising, 2011; Borong, 2019; Lin, 2020). Naila ni Conant (1916) nga isip porma sa hayper-koreksyon, hilabi na kay gitan-aw nga impormal ang Metro Sugbo nga daiyang mawad-an og /l/ (Verstraelen, 1960), magkaanaa usahay pagsal-ot og /l/ sa tunga sa mga pulong; apan, sukwahi niani ang pagtuki ni Lin (2020) nga nagkanayon nga gramatiko nga fittsur ang maong pagsal-ot ug makaikagon gani nga wala mawala ang maong /l/ sa iglalanggikit.

Kasagaran gayod sa mga nahisgotang mawad-an og /l/, sa suludlang patingog mahitabo, apan nahilahi niana ang Binol-anon ug Lineytenhon kay sa pipila nila ka daiya, mawala ang kinaulahi ang /l/ sa usa ka pulong dayon mahimong /w/ (Wolff, 1972; Endriga, 2010; Borong, 2019). Sa lahi na sang Binisaya apan sa samang tungang Bisaya, nakita pod ang samang pagkawala sa /l/ sa Porohanon (Santiago, 2018). Mao sab kini ang kahimtang sa lateral didto sa Tausug ug Butuanon nga samang mga Binisaya pod, apan atua lang sa Kamindanawan (Zorc, 1977). Sa mga nahisgot nga pinulongan, makita ang dili sa suludlang-patingog nga pagpapas didto sa pipila ka daiyang Binisdak ug sa Butuanon. Ug mao ra kadto ang nahipos sa kapanulatan, alang-alang, aduna pa gayod nay uban. Makaikag pod ang Tausug niini nga pagpamapas kay nagpakita man kaha kini og pagpamapas-lateral diha tupad sa usa ka /i/, usa ka butang nga wala kaayo mahitabo sa ubang mga Binisaya (Zorc, 1981; Pallesen, 1985).

Sagad pod ang pagpamapas-lateral sa pipila ka mga daiya ug pinulongang Manobo ug Mansaka. Nakita kang Elkins (1974) nga mawad-an og *l ang Kinamiging sa suludlang-patingog, ug mao sab ang Dibabawon ug Obo, apan aning duhaa, mawala pod ang *l sa tapos-pulong. Sa Minansaka, mawala ang *l sa daiyang Mandaya sa Kabasagan, daiyang Kalagan sa Piso ug uban pang piling dapit, daiyang Davawenyo sa Karaga, ug sa Kalagan-Kaagan kon diin aning naulahing pinulongan, mawala pod ang lateral

1916; Verstraelen, 1960; Wolff, 1972; Endriga, 2010; Tanangkising, 2011; Borong, 2019; Lin, 2020). Conant (1916) has remarked that as a form of hyper-correction, especially since the Metro Cebu variety that loses /l/ is seen as being informal (Verstraelen, 1960), sometimes /l/ is inserted in the middle of words; however, that statement is opposite of Lin (2020) who says that the said insertion is, in fact, a grammatical feature and that, remarkably, /l/ is not deleted in the infix.

Many of the aforementioned languages and varieties that lose /l/, lose it in the intervocalic position, but in this matter, Binol-anon (Boholano) and Lineytenhon (Leyteño) differ as in some of their varieties, /l/ is lost in the word-final position where it becomes /w/ (Wolff, 1972; Endriga, 2010; Borong, 2019). In another different Binisaya, but the same central region, a similar loss of /l/ is reported for Porohanon (Santiago, 2018). This is also the situation of the lateral sound in Tausug and in Butuanon which are also Binisaya, but just located in Mindanao (Zorc, 1977). In the aforementioned languages, the non-intervocalic loss of the lateral is observed in some of the Binisdak varieties and in Butuanon. The phenomenon may only be reported for those languages, but there must be even more that exhibit the phenomenon. Tausug also seems to be a special case as it exhibits lateral-deletion in an environment with /i/, a phenomenon which does not occur much in the other Binisaya (Zorc, 1981; Pallesen, 1985).

Lateral deletion has also been observed in quite a few Manobo and Mansaka varieties and languages. Elkins (1974) reports that the *l is lost in Kinamiging in the intervocalic position, and this is also the case for both Dibabawon and Obo, but in the latter two, *l is also lost in the word-final position. In the Mansaka languages, *l is lost in the Mandaya variety in Kabasagan, the Kalagan variety in Piso and other selected areas, the Davawenyo variety in Karaga, and in Kalagan-Kaagan where this last language also exhibits lateral-deletion at the word-final position (Wendel & Wendel, 1978;

sa tapos-pulong (Wendel & Wendel, 1978; Gallman, 1979; Erkmann, 1990). Mabantayan, labi na sa Minansaka, nga piho sa matagdaiya kun dayalek ang mga pagpamapas-lateral; ug busa, lisod gayod maghimo og tarong ug tin-aw nga pagpanlaktod ug hinapos sa kaiya sa pagpamapas-lateral kon dili matan-aw ang mga gagmay-gagmay nga kadaiyahan nga nalakip sa mga dagkong pinulongan. Ug bag-o mogawas sa GCP, angay sab mahisgotan nga ang Tagalog nahisgotan pod nga nawad-an og /l/ (Verstralen, 1960), apan tungod sa mga pagpanlangyaw ug laing kahitaboan sa kapanahonan, nahunong kini ug nahitabo ra sa pili nga mga pulong (Zorc, 1981). Mao nga mahilambigit gayod ning pinulongana isip labot sa GCP.

Ang nakapaingon sa pagpanugyot nga basi nagkaadunay axis, pina-Zorc (2021), kon dili man sa kasamtangan basin sa sauna, kay mao ang pagkahilambigit sa mga pinulongang SG ug SB sa penomenong pagpamapas-lateral. Bisan pa man og SG ang giingon nalambigit anhi, ang Sangil ra tuod ang nakitaan og pagpamapas-lateral; dugang pa, wala kini nagsangpot og pagpanginat sa mga nahabiling paningog (Sneddon, 1984). Usa ka butang nga lahi sa nahisgotan na. Tungod kay mao ra gayod kani ang pinulongang SB nga nawad-an og /l/, mahimo tingaling itali ang maong pinulongan sa ubang mga pinulongang GCP nga nakasinati sa maong pagkawala aron mahulagway ang usa ka mahimong iingon nga axis. Nakapabug-at pa gayod sa pagkahimo sa kataliang dala sa pagpamapas-lateral ang mga pinulongang SB, nga sa pagsumad kang Pallesen (1985), giingon nga sa ilahang pakighimamat ug tinagboay sa silingang Bahasa Sūg, nagkasinalhanay na hinuon sila sa fittsur nga pagpamapas-lateral.

Lagmit tuod nga nakapatali ug nakapahilambigit sa daghan-daghang mga pinulongan ug daiya sa Kapilipinasan ang penomenon nga pagpamapas-lateral. Bisan uroy sagad kini sa nagkadaghan ug nagkadaiyang mga pinulongan sa kalibotan, makaikag gihapon nga sa usa ka suok sa kalibotan nagkatinakdanay ang

Gallman, 1979; Erkmann, 1990). It can be observed, especially in the Mansakan languages, that lateral-deletion is non-uniform for each variety or dialect, hence, a proper conclusion on the nature of lateral deletion cannot be made without zooming into the many different micro-varieties included under wider languages. Before moving outside GCP, Tagalog must be first mentioned here as the language has been reported to also loose /l/ (Verstralen, 1960), but due to migration and other historical events, the phenomenon has been halted and thus, only occurs in selected words (Zorc, 1981). This is why the Tagalog language must be included in a proposed axis as part of the GCP group.

The main reason for the proposing of a possible axis, ala Zorc (2021), perhaps not in contemporary times but in an older era, is the conjoining of the SG languages and the SB languages via the lateral-deletion phenomenon. Even though SB as a group is mentioned here, it is really only Sangil which exhibits lateral-deletion; furthermore, this deletion does not result in the lengthening of the remaining vowels (Sneddon, 1984). A characteristic different from the aforementioned languages. As this is the only SB language that looses /l/, it may perhaps be apt to conjoin the said language with the other GCP languages that also experience the loss of laterals to create a clear picture of a possible axis. The claim becomes stronger when considering that the SB languages also experience the same lateral deletion that according to Pallesen (1985), due to a language contact situation, has resulted in the sharing of a feature, lateral-deletion, with neighboring Bahasa Sūg.

It is definitely probable that the phenomenon of lateral deletion has united and conjoined quite a number of languages and varieties in the Philippine area. Even if the said phenomenon is common across the many various languages of the world, it is still striking that in one specific corner of the world, neighboring languages have influenced each other with one single feature—a very infectious phenomenon indeed.

magkasilingang pinulongan sa usa ka fittsur, sa usa ka penomenon. Mabilinhon ang kining maong pagtuki kay ari masubay ang kaagi sa mga pinulongan ug sa ilahang mga isigkakatingban sa mamulongay padulong sa tinubdan sa pagpamapas-lateral. Labi na kay daghan sa mga nalabot nga pinulongan, dili na buhi ang kabag-ohang pagpamapas. Sa pagtutok sa mga pinulongang napundok dili sa jenetik nga kalabotan kondili sa hinimamat nga tagboanay, maabunohan pod ang mga buho-buho sa kinaadman sa historikal linggwistiks, labi na dinhi sa Pilipinas.

The analysis of this possible axis is important as it would trace the history of the languages and their speech communities, back to the very source of the feature and phenomenon, that is lateral-deletion. Even more so that for many of the involved languages, the deletion sound change is no longer active. By focusing on the many languages which are united not by genetic material but by language contact, the gaps in the knowledge of historical linguistics, especially here in the Philippines, may hopefully be filled.

2. KAPAMAAGIAN *(METHODOLOGY)*

Sa kinatibuk-an, 38 ka mga inilang pinulongan ug dugang pa nga 32 ka mga daiyang napailalom sa maong mga pinulongan nga giusa-usa ang gisanghiran sa pagtuon. Kadtong mga pinulongana ug daiyaha ra ang gipanguhaan og datos apan aduna pay dugang nga mga pinulongan ug daiya nga mahisgotan niining papela. Halos molapas katunga sa tinubdan sa datos, mga tala-pulonganan. Gikuha didto sa SIL archives ang kadaghanan sa mga datos sa kadaiyahan. Gigamit pod ang datos nga nahipos sa SEALang archives aron maabunohan ang mga buho-buho sa kaalam. Nakagamit sab og mga kapulngan niining pagtuona sama sa kang Kaufmann (1934), Motus (1971), Wolff (1972), Tramp (1997), Newell & Tabardilla (2006), Kilgour (2015), Burton (2018), Hassan et al. (2018), Vander Molen (2020), ug Go (padayon). Anaa say mga sinultian nga lisod gayod pangitaan og mga datos, mao nga saligan sa pagtuon ang mga datos ug mga pagtuki nga makit-an sa kapanulatan. Gipun-an sa mga kalihokan sa mga lumalabot ang mga daiya nga wala hikit-i og mga tala-pulonganan. Isip mamulongay, naghatag pod ko og mga pulong sa mga pinulongang nakamaohan nako. Makita sa Anib 9 ang pag-usa-usa sa mga tinubdan sa matagdaiya ug pinulongan. Makita pod sa

In total, 38 recognized languages and an additional 32 incorporated varieties under the aforementioned languages which were individually identified were referred to in the study. Data was only taken from the specified number of languages and varieties but more langugages and varieties are mentioned in the paper. More than half of the data sources are of the word-list variety. Many of the data from the different individual varieties were taken from the SIL archives. The data collected in the SEALang archives were also used to fill up the gaps in knowledge and data. This study also made use of dictionaries such as that of Kaufmann (1934), Motus (1971), Wolff (1972), Tramp (1997), Newell & Tabardilla (2006), Kilgour (2015), Burton (2018), Hassan et al. (2018), Vander Molen (2020), and Go (ongoing). Data from some speech varieties were particularly difficult to get a hold of, so this study had to rely on the data presented in previous analyses found in the literature. Informant activities supplied the data for the varieties that had no publicly available wordlists. As a native speaker myself, I also supplied words for the languages that I could speak to a reasonable degree in. A detailed tally of all the sources referred to for each of the varieties and languages in this study can be

Talad 1 sa ilalom ang laktod nga tala sa tanang mga pinulongan ug daiya nga nahilakip aning pagtuon.

found in Chapter 9. The list of all the languages and varieties included in this study can also be found in Table 1 below.

2.1. Ang mga Pagpamubo og Ngalan ug mga Simbolong Gigamit (The Abbreviations and Symbols Used)

Aron sa pagpahimulos sa mahitugotang patik, naggamit ning papela og pipila ka mga pagpamubo og ngalan sa mga daiya, hilabi na kay kapila sab ni sila pagabalik-balikon og sulat. Sunod sa batakan ISO 639-3 ang halos tanang pagpamubo og ngalan nga gibuhat sa pagtuon s.s. pagkatala nila sa Ethnologue (Eberhard, Simons, & Fennig, 2021), gawas lamang sa mga daiyang wala matala isip ilahang kaugalingong pinulongan sa naingong kahinguhaan ug liban sab sa BDK nga adunay mga makatarungang kahinungdanan sa iyahang pagkasimang. Nakabutang sa Talad 2 sa ilalom ang mga pagpamubo og ngalan nga gigamit aning pagtuon, sama na sab sa mga pinulongan ug daiya nga nalakip niining panukidukia.

In order to efficiently make use of the available space, this paper makes use of several abbreviations to the variety names, especially because these names would be referred to again and again in the paper. The abbreviations are mostly based on ISO 639-3 standards, as they are listed in Ethnologue (Eberhard, Simons, & Fennig, 2021), except for those varieties that have not been listed or recognized as their own independent language in the said resource and except BDK which has justified motivations for the deliberate deviation. The abbreviations of the language and variety names used in this study are listed in Table 2; this would also serve as the detailed tally of the languages and varieties included in this study.

Aron pod sa pakighiusa sa ubang mga nahisulat nga papelng linggwistik sa nagkalain-laing mga dapit sa kalibotan, gigamit aning papel ang pipila ka mga simbolo sa pagpahulagway sa pagtuking linggwistik. Nakatala sab sa Talad 1 sa ilalom ang mga panggamiton nga mga simbolo ning pagtuona.

To conform to the conventions of the other linguistic papers written in the many different parts of the world, this study would make use of some symbols that would aid in the accurate depiction and illustration of the linguistic analysis. The symbols that will be used in this paper are also listed in Table 1 below.

Talad 1. Mga pagpamubog-Ngalan ug mga Simbolong Gamit

Table 1. Abbreviations

-	Morpheme Boundary		Tentative Reconstructions and Intermediate forms
#	Word Boundary	>	Will become
()	Optional	μ	Homorganic Segments, including Mirror Vowels
(x)	Erroneous	ABN	The Abaknon group under SB
*	Reconstruction	ABX	The Inabaknon language which is the sole member of ABN spoken in the Eastern Visayas Region
/	In the environment	ATD	The Manobo, Ata language is the sole member of the Ata-Tigwa cluster under CSMNB that is included in this study. Two
[]	Comments		
[±]	Linguistic Features		
-	Segment in question		

	dialects or wordlists for ATD are included and are labeled DAV and DAE despite not being specified for location	CGY	The Cagay-anon dialect is spoken in Cagayan de Oro and other parts of northern Mindanao (Cantular, 2018)
BCB	The Borneo Coast Bajaw under SLB	CMB	The Central Manobo group under MB. Only CEMB and CSMB is included in this study
BDK	The Binisdak macro-language and subgroup under BIS whose members, NBDK, SGB, BLN, LEY, SQD, KTL, and MIN are included in the data. More commonly referred to as the Cebuan group with Cebuano as its only member (ISO: CEB) but replaced here with Binisdak for reasons given below. Binisdakanon and Bisdakanon are to be taken as alternate names with the same abbreviated form.	CPH	The Central Philippine Micro-group under GCP (Zorc, 1986)
		CPS	The Capiznon variety of HIL, generally treated as a separate language, is spoken in the province of Capiz
		CSMNB	The Central-South subgroup under CMB
		CYW	The Cayawan dialect of MRY spoken in Kawayan, Manay, Davao Oriental
BDR	The Bajau, West Coast language under BCB is spoken on the island of Sabah in Malaysia	DAE	Davao Aeta is an unspecified dialect of ATD
BFX	The Bantayanon language directly under CBS is spoken in the island of Bantayan in Cebu Province	DAV	A cluster of dialects of ATD in the Davao region
BGN	The Bagangga dialect of DAW spoken in Bagangga, Davao Oriental	DAW	The Davawenyo language directly under MK whose dialects: DGC, MNY, BGN, and KRG are included in this study
BLN	The Boholano or Binol-anon dialect area is a group of dialect clusters currently placed under BDK that are spoken in the province of Bohol and may further be specified with N-, S-, and C-. No western dialects are included. Sometimes considered a separate language.	DGC	The Coronon dialect of DAW spoken somewhere between Digos and Sta. Cruz, Davao Del Sur
		DVO	The Davaoeño dialect is spoken in southern Mindanao (Endrigo, 2010)
BNO	The Bantoanon language spoken in Romblon province is the only language of BNT (Kilgour, 2015)	DWS	The Dawis dialect of KLL spoken in Dawis, Digos, Davao del Sur
BNT	The Banton group under BS (Zorc, 1977)	E-	East
BS	The Bisayan group under CPH in the GCP Macro-group (Zorc, 1977)	EMK	The Eastern Mansakan subgroup under MK
		GCP	The Greater Central Philippine Macro-Group which will be temporarily treated as a direct branch of Malayo-Polynesian (Blust, 1991)
BTW	The Butwanon language under TBS is spoken in Butuan City, Agusan del Norte Province	HGY	The Hagunoy dialect of KLL spoken in Hagunoy, Davao del Sur
BTY	The Binantayan dialect of Bantayanon is spoken in the Municipality of Bantayan	HIL	The Hiligaynon Macro-Language is spoken on the island of Panay (mainly in Iloilo) and in Negros Occidental, and in this study includes Ilonggo, NOC, CPS, and Kawayan even though the latter two are generally treated as separate languages. The variety NOC is the only one used in this study.
BVY	The Baybayanon language is spoken in some barangays of Baybay	ILG	The Iliganon dialect is spoken in Iligan and the province of Lanao del Norte and other parts of northern Mindanao (Bollas, 2013)
C	Unspecified Consonant	ISS	The Inner Sulu Sama group under SLB
C-	Central	JAU	Jaun-jaun is listed as an alternate name for SGD but will be taken here temporarily as a lect distinct from SGD but spoken in the same areas as it
CBLN	The Central Binol-anon dialect cluster is spoken in the central sections of Bohol and is represented in this study by the variety spoken in Pilar	KLG	The Tagakaulo language under WMK whose dialects: LBT, MNT, and SCZ are included in this study
CBS	The Central Bisayan subgroup under BS (Zorc, 1977)		
CBW	The Kinabalian language is spoken in some barangays of San Juan Cabalian		
CEMNB	The Central-East subgroup under CMB		

KLL	The Kalagan-Kagan language under WMK whose dialects: HGY and DWS are included in this study	MNY	The Manay dialect of DAW spoken in Manay, Davao Oriental
KQE	The Kalagan language under WMK whose dialects: PSO and SLE are used in this study. An unlabelled dialect, presumably spoken somewhere in the Davao and Soccsksargen regions, is also included	MQK	The Manobo, Rajah Kabunsuwan language under CEMB is spoken in the southeast corner of Agusan del Sur, in Cabungusuan, Lingig, and Rajah in Surigao del Sur, and in the northern border of the Davao Oriental Province.
KRG	The Karagenyo dialect of DAW spoken in San Miguel, Caraga, Davao Oriental	MRY	The Mandaya language under EMK whose dialects: CYW and KSG are included in this study
KSG	The Kabasagan dialect of MRY spoken in Kabasagan, Boston, Davao Oriental	MSK	The Mansakan language under EMK which is represented in this study by TGP
KTL	Kantilanon is a BDK variety spoken in Cantilan, Surigao del Sur (Zorc, 1971-1972)	MSM	The Manobo, Agusan language under CEMB whose dialects: SCM and LNG are included in this study
KYK	The Kamayo language is spoken directly under MK (generally intermediated by NMK) in between Marihatag and Lingig in Surigao del Sur province, the Agusan del Sur province border areas, and between Lingig and Boston in Davao Oriental	N-	North
LBT	The Lumabat dialect of KLG spoken in an area historically called Lumabat where the Lumabat, Dimuluk, and Mainit rivers come together in the Municipality of Malungon, Sarangani, South Cotabato which presently covers the Barangays of Lower Mainit, Ampon, Tamban, and Lutay	NBDK	The Northern Binisdakanon dialect cluster includes all the dialects spoken to the north of Cebu and Leyte
LEY	The Leyteño or Leytenhon dialect area includes all the BDK varieties spoken in the island of Leyte and may further be specified with N-, W-, and S-	NBLN	The Northern Binol-anon dialect cluster is a group of dialects spoken in the Northeastern section of Bohol and is represented in this study by the variety spoken in Calape
LNG	The Lianga dialect of MSM is spoken in Lianga, Surigao del Sur	NLEY	The Northern Leytenhon dialect cluster is spoken in from Ormoc to Baybay but represented by the latter in this study
LWS	The Linawis dialect of Bantayanon is spoken in the Municipality of Madridejos, also locally known as Lawis	NMB	The Northern Manobo group under MNB is represented only by BKD and MKX in this study
MB	The Manobo micro-group under GCP. Only NMNB and CMNB are included in this study	NOC	The Negrense variety of HIL spoken in the northern half of Negros Occidental
MBD	The Manobo, Dibabawon language under CEMB is spoken in the upper Agusan river area of the North Compostela Valley province, in Manguagan, Asuncion municipality of Davao del Norte province, and in the Boston and Cateel municipalities in Davao Oriental	NSGB	The Northern Sugbuanon dialect group is spoken in the northern half of the island of Cebu and is represented in this study by the Metro Cebu Dialect
MIN	The Mindanawon dialect area includes all the BDK varieties spoken in the island of Mindanao and is treated in this study as a mixture of CGY, ILG, and DVO	OBO	The Manobo, Obo language directly under CSMNB spoken in the Northeast slope of Mount Apo, between Davao del Sur and North Cotabato provinces
MK	The Mansakan group under CPH (Zorc, 1986)	P-	Refers to Proto-Languages
MKX	The Kinamiging language is under NMNB. It is the only member of the group included in this study.	PER	The Peripheral cluster under CBS whose members: HIL, PRH, and BFX are included in this study (Zorc, 1977)
MNT	The Mainit dialect of KLG spoken in the Mainit river area in South Cotabato	PRH	The Porohanon language is spoken in the island of Poro in Camotes
		PSO	The Piso dialect of KQE spoken in Piso Point and Piso Proper in Banaybanay, Davao Oriental
		ROL	The Romblomanon language directly under CBS is spoken in Romblon province (Newell & Tarbadilla, 2006)
		S-	South

SB	The Sama-Bajaw group of languages intermediated by the Greater Barito subgroup under Malayo-Polynesian (Bajau, Indonesia is not included here)		Region in Muslim Mindanao and in the Zamboanga Peninsula Region
		SSGB	The Southern Sugbuanon dialect group is spoken in the southern half of the island of Cebu and is represented in this study by the institutional Sialo-Carcar variety
SBLN	The Southern Binol-anon dialect cluster is spoken in the South to Southeastern section of Bohol and is represented in this study by the variety spoken in Dimiao	SXN	The Sangir language under SG spoken in Indonesia
SBS	The Southern Bisayan subgroup under BIS (Zorc, 1977)	TAG	The Tagalog language and its varieties, including Filipino
SCM	The Santa Cruz dialect of MSM is spoken in Santa Cruz, San Miguel, Surigao del Sur	TBS	Bahasa Sūg-Butwanon cluster under SBS whose members: both TSG and BTW are included in the data
SCZ	The Santa Cruz dialect of KLG spoken in Santa Cruz, Davao del Sur	TGN	The Tagon-on or Tandaganon language is spoken in Surigao del Sur and some parts of surrounding provinces
SG	The Sangiric group of languages under Malayo-Polynesian (Talaud is not included here)	TGP	The Tagugpo dialect of MSK spoken in Tagugpo, Lupon, Davao Oriental
SGB	The Cebuano or Sugbuanon dialect area includes all the BDK varieties spoken in the province of Cebu and may further be specified with N- or S-. SGB is used here instead of CEB so as to avoid confusion with CEB, the official ISO abbreviation of BDK	TSG	The Bahasa Sūg language is mainly spoken in the province of Sulu. Also commonly referred to as Tausug
SGD	The Surigaonon language is spoken in Surigao del Norte and some parts of Surigao del Sur, as well as in surrounding provinces	UDK	An unidentified dialect of KQE that is presumably spoken somewhere in the areas where KQE is spoken (except for places where PSO and SLE are spoken) (Daftar Kata, 1960-1980)
SJM	The Mapun language under BCB is spoken in the Tawi-Tawi and Sulu provinces in the Philippines	V	Unspecified Vowel
SLB	The Sulu-Borneo group under SB	W-	West
SLE	The Samale dialect of KQE spoken in the Island Garden City of Samal, Davao del Norte	WAR	Waray-waray is a dialect cluster spoken in Eastern Leyte and Samar and are conflated in this study
SLEY	The Southern Leytenhon dialect cluster is spoken in the province of Southern Leyte (Borong, 2019)	WLEY	The Western Leytenhon dialect cluster is spoken in the towns of Matalom, Bato, Hilongos, Hindang, and Inopacan (Borong, 2019)
SLM	The Sama, Pangutaran language is the only member of WSS and is spoken in the Bangsamoro Autonomous Region in Muslim Mindanao	WMK	The Western Mansakan subgroup under MK
SML	The Sama, Central language under ISS is spoken all over the Philippines and Malaysia	WSS	The Western Sulu Sama group under SLB
SNL	The Sangil language under SG spoken in Balut Island, Davao in the Philippines	WYN	Warayan cluster under CBS whose members: WAR, BVY, and CBW are included in the study (Zorc, 1977)
SQD	Siquijodnon is a BDK variety spoken in the island province of Siquijor (Bantawig & Marañon, 2017)	YKA	The Yakan language under SB spoken in the Bangsamoro Autonomous Region in Muslim Mindanao and in the Zamboanga Peninsula region
SRS	Surigao cluster under SBS whose members: SGD, JAU, and TGN are included in the data (Zorc, 1977)		
SSB	The Sama, Southern language under ISS is spoken in the Bangsamoro Autonomous Region in Muslim Mindanao		
SSE	The Sama, Balangingih language under ISS is spoken in the Bangsamoro Autonomous		

Binisdak (BDK) ang itawag aning reserts sa Pundok Cebuan nga naglakip sa mga sinultiang Sinugboanon (Sebwanon), Binol-anon, Lineytenenhon, ug Minindanawon; nalabot sab aning pundoka ang mga daiyang sama sa Negrense, Sikihodnon, ug usa ka Koine Binisaya (Zorc, 1977; Endriga, 2010). Gipili og tuyo ang naingong ngalan aron mahimong “mapalasang kayon” nga pangpuli sa linangyawng ngalang *Sebwanon* ug sa linumad nga ngalang *B(in)isaya* nga samang mga ngalang adunay politikal nga kalabotan ug makapalibog sa bisan unsang hilisgotang pangpinulongan. Gituyo ang pulong nga Binisdak, alang-alang kay dali ra siya magamit, i.e., usa siya ka pag-usab-sabot sa sinagolng pulong nga *Bisdak* ‘lumad Bisaya’ kun ‘nagdakong Bisaya’ kun ‘tawong Bisaya kaayo,’ usa ka yanong ekspresyon apan gidugang-dugangan aron mahimong ulusahong pulong nga wala pay pagkapanag-iyay. Sinagol man ni siyang pulonga sa *Binisaya* ‘usa ka pinulongang Bisaya’ ug *Dako* nga gisabot diri isip ‘dako og sakop’ ug dili ‘lumad’ aron maamgohan dayon ang dakong sakop sa pinulongan. Mao nga mahimong sabton ang ngalang Binisdak isip ‘usa ka dakong pinulongang (dakpinulongang) Bisaya.’ Mahimo siyang pun-an og himoong *Binisdakanon* kun *Bisdakanon*. Bisan pa man og sukwahi ni sa batakang ISO, ako gihapon itanyag ning ngalana dili isip pangpahulip sa inadlaw-adlaw nga pagkagamit sa mga linangyaw ug linumad nga ngalan apan isip pangtawag nga ngalan sa pinulongan sa mga diskusyon sa mga institusyon ug mga pagmatang-matang, sama dinhi sa akademiya. Angay lamang kini nga hisgotan pa og dugang gawas aning papela.

*This research paper will use the name **Binisdak (BDK)** to refer to the Cebuan group that includes the speech varieties of Sinugboanon (Cebuano), Binol-anon (Boholano), Lineytenhon (Leyteño), and Minindanawon (Mindanaoan); also included in this group are the varieties such as Negrense (Negros), Siquijodnon (Siquijor), and a possible Binisaya Koine (Binisayâ) (Zorc, 1977; Endriga, 2010). The name was purposefully chosen to stand as a “neutral” name that would replace the exonymic Cebuano and the endonymic B(in)isaya which both have tense political associations and would inevitably cause confusion when discussing about the language. The name Binisdak was chosen because it is accessible, i.e., it is a reanalysis of the blended word Bisdak ‘a native Bisaya’ or ‘someone who grew up Bisaya’ or ‘someone who is so characteristically Bisaya,’ a very common expression but in this case has added elements to become its very own unique entity that has no previous claim to ownership. This name is a blend of the words Binisaya ‘a Bisaya language’ and Dako which is taken here to mean ‘having a large scope’ and not to mean ‘native’ to characterize the macro character of the language. Hence, the name Binisdak may be interpreted to mean ‘a Bisaya macro-language.’ Additional elements may also be added so that it would become Binisdakanon or Bisdakanon. Even if this name would go against ISO conventions, I will still continue to push for its use not as a replacement to the common exonym and endonym in everyday conversation, but to replace the name of the language used in discussions in institutions and classifications, such as in the academe. The name and choice warrants more discussion in a separate paper.*

2.2. Ang Tala-Pulonganan L, Kalihokang Linagyo, ug mga Kinutoban

The L-Wordlist, Remote Elicitation, and Limitations

Tungod sa mga balaod ug kakuliang nadala sa pandemik karong panahon, miangay sab ang disiplina sa linggwistiks ug tanang mga pagtuon alang niini aron sa pagsagang sa mga

As a result of the restrictions and problems that have popped up during the pandemic, the linguistic discipline and all the studies attributed to it have adapted to the times to

lumalabot, nga labi gayong bilinhon isip samang tawo ug isip tinubdan sa kinaadmang linggwistik, gikan sa mataptanong kagaw nga COVID-19. Busa, gipahigayon ning pagtuon ang tanang mga kalihokan nga maghilambigit og mga lumalabot nga tawo sa pamaaging linagyo kun remote. Sa ato pa, walay pakighimamat nga nahitabo, liban na lang sa usa ka lumalabot nga kapuyo nako, akoang *Nanay* 'Lola' nga maoy lumalabot aron sa paghatag kinaadman alang sa NBLN. Napili ra ang mga lumalabot sumala sa mga personal nga katalian ug pagkinahanglan sa datos sa mga piling dapit ug daiya.

Sa uban nga mga lumalabot, gipinaagi ang pakighimamat kanila, online, sa messenger ukon sa email. Ang mga lumalabot: mamulongay sa CBLN nga nagpuyo sa Pilar, Bohol, sa SBLN nga nagpuyo sa Dimiao, Bohol, sa PRH nga nagpuyo sa Poro, Kapupud-an Camotes, Cebu, ug LWS nga nagpuyo sa Oregon, U.S.A., apan nagglumad gayod sa Madrideojos (Lawis), Pulo Bantayan, Cebu. Gipahigayon ang kalihokan pinaagi sa pagpanghatag og PDF kun hulagway sa tala-pulonganan ngadto sa mga lumalabot dayon gipahubad kanila ang matagpulong sa ilahang isigkadaiya. Ingikahuman niana, ilahang girekord ang ilahang paglitok sa mataghubad og katulo, dayon gipadala kanako ang odyo fayl, lakip na ang mga gipatiwas sab nga pamatuod sa pagtugot ug bio-data sa informant aron mapatin-aw dili lamang ang kinaadmang gipadangat nila kanato apan sa pagpatin-aw sab sa ilahang kauyonan sa paglabot ug pagkagamit sa ilahang kaalam. Gipadalhan sab ang mga lumalabot og papel sa kasayoran aron sa pagpasabot kanila sa unsay angay buhaton. Ang naasoy nga mga papela, naka-Binisdak ug naka-Iningles aron sa mahiuyonan ang ganahan sa lumalabot. Makita pod ang mga naingon sa Pangdugang A ug B.

*protect the informants, which are of utmost valuable as fellow human beings and as sources of linguistic knowledge from the infectious virus that is COVID-19. Therefore, this study and all its activities that involve human informants will be conducted in a remote setup. In other words, no human contact took place, except with one of the informants who lives in the same house as me, my *Nanay* 'grandmother' who is the informant that provided data for the variety NBLN. The informants were chosen based on personal connections and the need for data from selected geographical areas and varieties.*

For the other involved informants, contact with them took place online, through Facebook messenger or through Email. The informants are: a speaker of CBLN who lives in Pilar, Bohol, a speaker of SBLN who lives in Dimiao, Bohol, a speaker of PRH who lives in Poro, Camotes Islands, Cebu, and a speaker of LWS who lives in Oregon, USA, but actually hails from Madrideojos (Lawis), Bantayan island, Cebu. The activities were held by sending PDFs or pictures of the wordlists to the informants, and then requiring them to translate each word listed into their own varieties. Following that, they then recorded themselves pronouncing each of their translations three times. Only then would they send to me the audio file, as well as the fulfilled informed consent and informant bio-data so as to provide context not only for the knowledge they are providing us but also to ensure that they have given their consent to the usage of the information they are offering. The informants were also sent information forms that would give a detailed description and instruction of the activities that are to take place. The said forms were written both in Binisdak and English so as to accommodate for whichever the informant finds more comfortable to read. Those forms are exhibited in Appendix A and B.

L-Wordlist (Iningles)

1. Abaca

21. Drought

41. Foot

61. Name

81. Skin

2. Angry	22. Dry <under the sun>	42. Hand	62. Night	82. Slave
3. Beat / Bat / Whip	23. Ear	43. Head	63. Nose	83. Sleep
4. Big	24. Earwax	44a. Heel 44b. Sole	64. Not	84. Smoke
5a. Blanket 5b. Weave <cloth>	25. East	45. House	65. Not <also none >	85. Snake
6. Body	26. Eel	46a. How Many 46b. How Much	66. Palm	86. Soul / Spirit / Ghost
7. Bottom / Below	27. Egg	47. Hunger	67. Push	87. Spit
8. Buy	28. Eggplant	48. In / Inside	68. Rain	88. Swallow
9. Callus	29. Eight	49. Knee	69. Red	89. Ten
10. Carabao	20. Eyebrow	50. Know <person>	70. Return <home>	90. They
11. Carry <general>	31. Fall <drop>	51. Laziness / Lazy	71. Reverse	91. Three
12. Charcoal	32. Fear	52. Learn	72. River	92. Throw
13. Choose	33. Feather <large>	53. Left <hand>	73a. Road 73b. Path / Trail	93. Tongue
14. Climb	34. Female / Woman	54. Lightning	74. Root	94. Trousers
15a. Comb 15b. Comb <for lice>	35. Female Teen	55. Male / Man	75. Run	95. Wait
16. Cook	36. Fence	56. Medicine / Heal	76. Sand	96a. West 96b. Sunset
17. Day	37. Fire	57. Mistake	77. Say	97. Widow
18. Deaf	38. Five	58. Monkey	78a. Scratch <an itch> 78b. Itch	98a. Word 98b. Language
19. Deep	39. Floor	59. Moon	79. Sell	99a. Worm 99b. Earthworm
20. Defy / Resist	40. Flower	60. Morning	80. Sin	100. Yellow

Hulag 1. Ang Tala-Pulonganan L sa Iningles

Figure 1. The L-Wordlist in English

Gimugna ang tala-pulonganan L, nga makita ang Iningles nga bersyon sa Hulagway 1 sa ibabaw, alang lang gayod ani nga panukiduki, ug ang mga pulong nga natala niini maoy mga pulong nga gitan-aw nga makapagawas sa mga pulong nga mawad-an og /l/ sa lain-laing mga kabutngan sa lain-laing mga pinulongan. Tungod sa kakadiyot sa panahon, usa ka semestre nga tungod sab sa pandemik, nahimo og ubos sa upat ka bulan, kay usa lamang ka gatos ka pulong ang nalakip sa maong tala-pulonganan. Gisulat ang maong tala-pulonganan sa Iningles, Tinagalog kun F(in)ilipino, ug Binisdak aron masayonan sa paghubad ang mga lumalabot. Tungod kay

The L-wordlist, as exhibited in its English version in Figure 1 above, has been created specially for this research topic, and the words listed were chosen because they are expected to elicit items which experience the loss of /l/ in a variety of environments in a variety of languages. Due to the extremely tight time constraints, a single semester which due to the pandemic was reduced to less than four months, only 100 words were included in the said wordlist. The wordlist was written in English, Tagalog or Filipino, and in Binisdak so as to aid the informants in their translation activities. As Binisdak is my native language, the wordlist expectedly elicits more of the

Binisdak akoang lumadnong pinulongan, labing makapagawas kini sa mga gipangita nga mga pulong sa mga daiya sa maong pinulongan ug mabantayan sa datos nga magkagamay ang ihap sa mga pinulongang mawad-an og /l/ kon magkalayo man ang katalian sa daiya kun pinulongan sa Binisdak. Busa, maingon gayod nga ang gipahigayon nga pagtuon usa ra ka pang-unang pagtuki ug pagpaniid sa pagpamapas-lateral sa GCP, SG, ug SB, ug gikinahanglan gayod ang dugang pa nga mga papel-reserts ug pangapas nga pagpanukiduki aron mapatin-aw pa ang mga gisugyot nga kahitabo ug kinaadman niining pagtuona. Napalabi pa gayod ang kakulangan niining pagtuona sa mga kalisdanang dala sa pandemya ug ang bag-o lang nahitabo nga bagyong Odette kon diin hangtod karon wala pa miy kurente ug internet, ug kadaghanan sab sa mga lumalabot sa pagtuon naigo sab ug karon sama-sama mi og mga kakulian. Unta mahimo ning pagtuona nga timailhan sa pakighiusa sa mga pundok-pundok sa Kabisay-an ug Kamindanawan bisan sa pagkuso-kuso sa bagyo.

sought after items in the varieties of the said language and as can be gleaned from the data, the number of /l/ deleting words elicited in a language or variety gradually decreases as its genetic and geographical connections to varieties of Binisdak stretches. Thus, the study can only really be referred to as a preliminary survey and analysis of lateral deletion in GCP, SG, and SB, and more research papers and data, as well as follow-up studies are needed to make clear on the claims and knowledge offered in this very study. The lack of data has only been exasperated by the damage incurred from and difficulties created by typhoon Rai (local name: Typhoon Odette) where until now, we are still suffering a lack of electricity and internet service connection. Also, many of the informants involved in the study have been affected by the said typhoon and right now we share the same struggles but to varying degrees. It is hoped that this study would become a marker of unity for the many groups of the Visayas and Mindanao, especially, during these trying times following the ravaging of a powerful storm.

3. ANG TIGBALAYON *(FRAMEWORK)*

Lahi sa kasagaran tumong sa mga pagtuon nga nakapailalom sa historikal linggwistiks, nga mao ang pagtupo-tupo ug pagtandi-tandi sa mga kasamtangang pinulongan aron makita ilahang mga kahilambigitan ug katalian, ug sa kataposan, mahulagway ilahang gigikanang sinaunang pinulongan, nakatutok ning pagtuona sa kaagi sa usa ka giilang penomenon, nga ginganlan dinhi og pagpamapas-lateral, nga gitan-awng milanap dili sa kataliang jenetik, apan sa kahilambigitang dala sa lininggwistik nga pakighimamat ug pakigtagbo. Bisan pa man niana, nagtubod gihapon ang mga pamaagi ug panan-aw nga gisaligan sa papel didto sa pamaaging komparativ ug sa hulag sa paglalambigit s.s., hulag-punoan, hulag-balod, ug hulag-kasumpayan, labi na kay mao kani sila ang nagpahulagway sa mga kaagi sa mga

Different from the usual fare of studies categorized under historical linguistics, which usually deals with the comparison of reflexes in modern day languages to illustrate their relatedness and genetic affiliations, and ultimately, reconstruct their original, mother proto-languages, this study focuses on the history of a selected phenomenon, that is referred to here as lateral deletion, which is observed to have diffused not through genetic lines and affiliations, but through the connections brought about by historical linguistic contact. Despite that, the methodologies and perspectives utilized in this here paper still ultimately stem from the comparative method and the different models of relatedness, such as the tree model, the wave model, and the (dialect) linkage model, especially because it is those models that

natutokang pundok: ang gipangaggpas nga GCP kang Blust (1991), ang silingang SG kang Sneddon (1984), ug ang manlangwayayng SB sa Pilipinas nga nahulagway pod kang Pallesen (1985).

illustrate the history of the involved groups: the proposed GCP in Blust (1991), the neighboring SG as in Sneddon (1984), and the migrators into the Philippines, SB as illustrated in Pallesen (1985).

3.1. Mga Pamaagi sa Paglanap Eryal ug Inaxis sa Himamat ug Tagbo *(The Paths of Areal Diffusion and Axes in Language Contact)*

Ang mga inobasyon unang mahimugso sa indibidwal, kon diin suon-suonon kini sa laing mga indibidwal hangtod sa mabantog ug mahimong inilang fittsur sa usa ka pundok kun katilingban sa mga mamulongay (François, 2014). Sa ingon-ani, mahimong sabton ang pagkatap sa mga inobasyon nga mga sulog sa kadagatan nga kon mahinayon sa kadaghanan, mahimong mga balod nga molanap sa igo rang maabtang baybayon. Mao kini ang hulag-balod nga sa giasoy ni François (2014) mao tingaliy tuod naghulagway sa kaiya sa pagkahimugso sa mga kasamtangang pinulongan ug pundok. Daw dili man hiusa ang pinulongan sa pagdawat sa mga inobasyon, ug hinay-hinay kining molanap sa matagdaiya. Kon mao man gani nga dili hiusa ang pagdawat sa usa ka kabag-ohan ug kon sinuon-suon ang pamaagi sa paglanap, mahimo gayod nga mahilambigit ang nagkadaiyang mga pinulongan ug daiya sa usa ka gisalohang fittsur.

Innovations are first created at the individual level, where they are then mimicked by other individuals until such a feature would become widespread and be associated with a certain group or community of speakers (François, 2014). In this way, the spread of innovations may be compared to a current in the seas that when clustered or lumped together en masse, would then become waves that pour out into reachable shores. This is the wave-model as described in François (2014) which may perhaps describe the actual way in which contemporary languages and groups are formed in history. Languages are then never uniform in accepting innovations, and such innovations would have to have diffused slowly into each distinct variety. If it is true that languages and varieties are not uniform in accepting change and that diffusion is matter of mimicry, then it is certainly possible that a group of unrelated languages and dialects would share a single feature.

Dili malikayan ang tinagboanay sa lain-laing mga pinulongan, ug dayong pagsinalohay sa mga linggwistik nga kaiya, labi na kon taas-taas na ilahang kaagi sa pagkasilinganay kun pagpapatigayonay (Enfield, 2005). Kini maong hitaboa nakita na sa daghang mga pinulongan sa kalibotan, labi na kadtong mga dili magkaliwat. Usa sa mahimong salohan nga fittsur mao ang mga fonolojikal nga fittsur kay gawas sa daw dali ra kini suon-suonon, mahitabo gayod sa mga mamulongay nga manundog og piniling inilang fonolojikal fittsur aron sa lain-laing mga tumong, sama sa pagpaysa sa ang-ang pangkatilingban (Romero, 2009). Sa ato pa, tinumongan ang paghinulamay og fittsur, kon dili man sa kasamtang, basin sa sauna. Lagmit tingaling

Contact, and the eventual sharing of linguistic features, is inevitable amongst the world's languages, especially when those languages have a long history of trade and of geographical proximity (Enfield, 2005). This phenomenon has been observed in many languages all across the globe, especially in those groups that are genetically unrelated. One of the many possible shared features are the phonetic features as aside from being quite easily mimicked, it has already been observed that speakers deliberately take up another groups marked features for various reasons, such as wanting to increase one's social status or standing (Romero, 2009). In other words, the borrowing of features is a motivated practice, if not the case in the present day, then it might have been

mahulam ang usa ka fittsur kon nalambigit kini sa prehistiya.

Maprehistiyang mga fittsur ang manugtali sa mga pundok sa lain-laing mga dili magkaliwat na mga pinulongan ug daiya. Ingon pa, ang tawag niining mga fittsura, *fittsur eryal* kun *penomenong eryal*, ug ang nataling pundok, *eryang linggwistik* (Enfield, 2005). Dali ra kining masakpan kon dili magkaliwat ang mga pinulongan. Ari na magkakuli kon magkaliwat ang mga pinulongan ug daiya nga iingong nakapahimugso og usa ka eryang linggwistik kay tungod lisod na ilhon kon inobasyon bang makapahulagway sa usa ka pundok ang gisalohan o inobasyong mikatap sa dili jenetik nga alagian (Pallesen, 1985). Mao kini ang kahimtang sa mga pinulongan ug daiya sa Kapilipinasan nga sa pagkahulagway pa ni Zorc (1986), daw nahulma sa mga linapot nga pagsakop. Apan, wala kana nagpasabot nga dili mahimugso ang eryang linggwistik sa magkaliwat nga mga pinulongan. Sa tinuod lang, gisugyot ni Zorc (2021), ang pulong nga *axis* aron sa pagngalan sa kadtong mga liwat-pinulongan ug liwat-daiya nga tungod sa madugay nga pangkatilingban ug pangpatigayon nga katalian, nagkasinalhanay sa mga kaiya.

Maingong dili jenetik ang katalian sa usa ka isugyot nga *axis* kon ang fittsur makita sa pipila ka mga pinulongan ug daiya sa lain-laing mga ubos-banay nga nahimutang ra sa samang kasilinganan. Lagmit pa kini kon adunay mapamatud-an nga kaagi sa katalian. Sa ato pa, makahimo ta og mga krayterya sa pagpili kon unsa ray malabot ning pagtuona.

1. Ang ilabot ra nga mga pinulongan ug daiya niining pagtuon kay kadtong mga nagkaanaay pagpamapas-lateral nga mahimutang sa kasilinganan. Kay matod pa kang Conant (1916) ug Pallesen (1985), ubay-ubay ang mga pinulongan sa Pilipinas nga mawad-an og /l/. Ang maingon rang sukwahi niining krayteryaha mao ang TSG ug mga pinulongang SB, hasta na pod ang TAG. Kon matuod ang kang Zorc (1981), Pallesen (1985), ug Scott

true in the past. Features that are prestigious, then, must have been easily borrowed.

Prestigious features connect groups which are comprised of many different, genetically unrelated languages and varieties. These features may be referred to as areal features or areal phenomena, and the groups they tie as, linguistic areas (Enfield, 2005). These features are easy to spot when dealing with a group of genetically unrelated languages. The problem arises when a group of genetically related languages and varieties come to form a single linguistic area, as it would then be difficult to discriminate the innovations that would describe and form a single genetic unit, from the shared innovations that arise through non-genetic means (Pallesen, 1985). This is exactly the situation among the languages and varieties in the Philippine area, to which Zorc (1986) would describe as being formed via "amoebic colonizations." That does not mean, however, that linguistic areas cannot arise among genetically related languages. In fact, Zorc (2021) has proposed the term: axis to refer to the many genetically related languages and dialects that due to a long history of social and economic ties, have become united in sharing certain features.

An innovation which is said to unite a so-called axis can then be appraised as a non-genetic feature when it is shared by some languages and varieties that belong to different subgroupings but are in geographic proximity. The claim is stronger when there is a history of contact. Criteria can then be made to limit the scope of this study.

1. *The languages and varieties included in this study are only those that exhibit lateral deletion and exist in close geographic proximity to each other. This parameter is made because according to Conant (1916) and Pallesen (1985), a number of languages in the Philippines regularly lose /l/. The only exception to this criteria is TSG and the SB languages, and also possibly TAG. If what Zorc (1981), pallesen (1985), and Scott (1994) say*

(1994), nalambigit gihapon ang maong mga pinulongan pinaagi sa pagpanlangyaw.

2. Lagmit nga labot gayod sa penomenon sa pagpamapas-lateral ang kadtong mga pinulongan ug daiya nga nagpakita ug pagkainat sa mga patingog human sa pagpapas. Ang sukwahi ra niini mao ang SNL (Sneddon, 1984), ATD, ug TAG, ug pipila sab ka mga piling pananglitan. Apan dili buot pasabot nga kay walay pagpanginat, wala na dayoy labot, angay lang tukion kon aduna bay mga makaagianon kun linggwistik nga kahinungdanan sa maong kakulangan. Basin sab og adunay mga kakulangan sa pagpanranskayb sa maong mga pinulongan.
3. Lagmit nga dili gayod usa ka *l ang gigikanan sa mga nagkaanay pagpamapas-lateral ug mahilakip gayod tingali ang mga refleks sa *d ug *r, ug laing pang mga proto-paningog, depende sa proto-pinulongan. Kon mapamatud-an nga nagkaanay intermedyo nga |l|, maingong lakip kadtong mga refleksa sa penomenon nga pagpamapas-lateral.

are true, then the said languages are still connected to the studied phenomenon via migration.

2. *The languages and varieties which show the lengthening of vowels following lateral deletion are most likely belonging to the studied phenomenon. The only exceptions to this are SNL (Sneddon, 1984), ATD, and TAG, and a few other selected items from other varieties. The parameter does not mean, however, that lack of lengthening automatically means a lack of membership, as there may perhaps be historical or linguistic factors that cause the lack of lengthening. There may also be issues in the transcriptions of the said languages that make it appear as if they do not have lengthening.*
3. *The source of lateral deletion must not have only been a *l and must include the reflexes of *d and *r, and other proto-phonemes depending on the proto-language in question. If it can be proven that a possible intermediate |l| exists between those proto-phonemes and their modern counterpart sounds, then the reflexes must be part of the lateral deletion phenomenon.*

3.2. Ponolohiyang Jenerativ ug Transkripsyon

(Generative Phonology and Transcription)

Alang sa praktikalidad, angay ipalaktod ari ang pagkasabot sa hilaw nga datos ug ilahang representasyon. Palibotan og mga patuong bangilig // ang mga gitutokang segment bisan pa man og wala pa napatin-aw ang ilahang pagkapaningog, mao to, isulat ang tanang mga pnl. nga dili palibotan og mga patuong bangilig // ug mga sangga [], liban na lang kon kinahanglan og pagpatin-aw. Dili pod isulat ang undak sa mga pnl. sa papel, liban na lang kon adunay mga homofon. Aduna say mga temporaryo nga rekonstraksyon, dala sa kakulangan sa kahinguhaan sa mga proto-pulong, ug ipamutang kadto sa mga

For the sake of practicality, the interpretation and representation of the raw data must be stated here. Segments being discussed will be enclosed in forward slashes // even if their phonemic status is still in question, hence, all of the examples will be written without forward slashes // or square brackets [], except when further clarification is needed. The symbols for stress will also be omitted from the examples in the paper, except when dealing with homophone pairs. There are also some temporary reconstructions that will be made, due to a lack of access to resources for proto-words, and they will be enclosed in

tindog-badlis ||. Ipamutang sab sa maong badlis ang mga intermedyo nga pulong ug paningog nga ipangagpas.

Kon wala misunod ang tala-pulonganan sa mga batakang ortografikal, sabton ang nagsunod nga mga patingog nga wala mapatung-i og ipit isip mga ininat nga patingog, pnl., aa > a:. Gipakabutang nga adunay ipit sa wala sa tanang mga patingog sa sugod-pulong bisan pa man og wala kini gisulat sa transkripsyon sa tinubdang tala-pulonganan.

Gipakabutang nga ang /a/ kay dili front, lak., central~back o [e~ä~a], sa wanang-patingog sama sa nahikit-an sa BDK ni Endriga (2010) ug sa PRH ni Santiago (2018). Mao to, isulat usa siya isip 'a' sa mga pnl. Kinahanglan pa og detalyadong pagtuking fonetik aron mapamatud-an ang pakabutang. Gipakabutang sab nga usa ka schwa, lak., /ə/, ang mga gisulat isip 'e' sa pipila ka mga tala-pulonganan liban na lang kon gipatin-aw gayod kini nga /e, ɜ, ε/. Isulat ang kining schwa isip 'ə.' Dugang pa, gitan-aw nga hisama ra ang schwa ug ang /i/, ug mahimo ra sila duha isama og pagkasulat. Sabton ang /o/ ug /ɔ/ isip alofon lamang sa /u/, nga nagrepresentar sa usa ka [+back] nga patingog. Mao nga, mahimo silang isulat isip usa ra ka 'u.' Ipakabutang sab sa papel nga mga alofon ang mga tense-lax ug rounded-unrounded nga pares, liban na lang kon laktod kining gibulag isip mga paningog sa kahinguhaan. Gawas sa mga nahisgotan na, sundon kutob sa mahimo ang tinubdang transkripsyon apan isulat lamang base sa batakan IPA.

Tingali makaeppekto ang pipila ka mga pakabutang ari sa pagpakasaysay ug pagtuki sa datos, busa, girekomenda nga maghimo og paapas nga detalyadong pagtuong fonetik sa mga pinulongang nalabot sa pagtuon.

Sa paghulagway sa mga pag-usab-tingog isip mga lagda, gihimong batakan nganhi ang pormal nga paglagda sa jenerativ fonoloji. Gipakabutang sa maong matang sa linggwistika nga adunay lalom ug mabaw nga

straight lines ||. Intermediate words and sounds to proto-phonemes and reflexes will also be placed in the same set of symbols.

If a wordlist does not follow orthographical standards, neighboring vowels not separated or intermediated by a glottal stop will be analyzed here as being long or lengthened vowels, e.g., aa > a:. It will also be assumed that glottal stops are present to the left of vowels when they are in the word initial position, even if it is not indicated in the transcription or the source wordlist.

It is assumed that /a/ is not a front vowel, but is instead a central~back vowel or [e~ä~a] in the vowel space, as illustrated for BDK in Endriga (2010) and in PRH by Santiago (2018). The vowel will henceforth be written as 'a.' A more detailed phonetic analysis is needed to prove the assumptions laid out here. Those that are transcribed as 'e' in some of the wordlists will be analyzed here as being a schwa /ə/ unless it is clarified in the source that the letter stands for /e, ɜ, ε/. This schwa sound will be written herein as 'ə.' furthermore, it is assumed that both the schwa and /i/ are related sounds and may be represented the same. The sounds /o/ and /ɔ/ are understood here as allophones of /u/, which represent a [+back] vowel. Hence, they can all be represented the same way, as a 'u.' This study will also assume that tense-lax and round-unrounded pairs are allophonic variations of each other, unless specified as separate vowels in the source material. Aside from the already mentioned, the source transcriptions will be followed as religiously as possible, but only be rendered here in standard IPA.

Some of the assumptions made here may perhaps affect the interpretations and analyses of the data, therefore, a phonetically detailed follow-up study on the studied languages is recommended.

The illustration and representation of sound changes as rules are based on the formal rule notations in generative phonology. The said linguistic theory posits that there are deep and surface levels of language. The first one being

ang-ang sa pinulongan. Ang una abstrakto ug nahipod lamang sa utok ug hunahuna, ug ang sunod, maoy litok sa tawo; busa, gikinahanglan ang mga lagda nga maoy maghubad sa lalom padulong sa mabaw aron makapamulong ang usa ka mamulongay (Newton, 1991). Sama nga panghunahuna ang gamiton anhing papela, apan imbis nga lalom ug mabaw, ipakabutang kini sa usa ka dayakroniko nga paglantaw kon diin ang lalom nga ang-ang mao ang sinauna nga linitokan ug ang mabaw mao ang kasamtangang litok kon diin miagi og mga pagpangusab-tingog ang sinauna aron mahimo og kinaron. Tinud-anay lang, ang mga kabag-ohan ug inunus-unusay sa kasamtangang pinulongan, dala sa pagpangusab-tingog sa kapanahonan; busa, lagmit nga ang lalom nga ang-ang sama sa sinaunang dagway sa pulong, ang mabaw nga ang-ang sama sa mga kasamtangang dagway, ug ang alagian lalom pamabaw, halos sama gani sa makapanahonong kausabang pangpatingog (Schane, 1973). Mao nga mahimong ihulagway ang maong mga kausaban pinaagi sa mga lagda.

Ang mga lagda magsunod sa paderno nga $A > B / \underline{X}X$ kon diin ang A mao ang sinauna nga tingog, ang tinuong pana $>$ nagpasabot nga 'mahimo,' ang B mao ang kasamtangang tingog, ang bahilig / nagpasabot nga 'sa kabutngan nga,' ang X mao ang silingang tingog, ug ang badlisan $\underline{\quad}$ mao ang gikabutngan sa tingog nga nagsinati og kabag-ohan (Hayes, 2009). Gigamit ang pinormal nga pagsulat sa mga lagda kay labing hapsay ug dali niining mapakita ug mapasabot ang mga kabag-ohang nasinati sa mga pinulongan ug daiya nga pagahisgotan nganhi.

abstract and only existing in the mind, while the other one, is the physical utterance; thus, linguistic rules are required to translate the deep structures into surface representations so that a speaker of a language may be able to successfully communicate (Newton, 1991). A similar idea will be utilized in this paper, however, instead of thinking about deep and surface structures, the same ideas will be recontextualized in a diachronic perspective wherein the deep level represents the archaic or proto-pronunciation while the surface level represents the modern pronunciation sound, where the archaic phoneme undergoes sound change to become the modern counterpart. In fact, the current forms and alternations in the contemporary language are a result of historical sound change; therefore, it is likely that the underlying forms in the deep level are similar to archaic forms, the surface level forms are the modern pronunciations, and the path from the deep to surface levels may be eerily similar to the aforementioned historical sound changes (Schane, 1973). Hence, the analyzed sound changes in this study can be represented through rules.

Rules follow the format $A > B / \underline{X}X$ where A is the archaic phoneme, the angle bracket stands for 'becomes or yields,' B is the modern phoneme or reflex, the slash mark stands for 'in the environment...,' X represents the neighboring sounds, and the underscore is the position or environment of the sound experiencing change (Hayes, 2009). The formal notations in writing sound change rules are used here for their neatness and simplicity in being able to easily convey the sound changes to be discussed here that a language and variety undergoes.

4. PAGPANIID SA PAGPAMAPAS-LATERAL SA LAIN-LAINING KABUTNGAN (A SURVEY OF LATERAL DELETION IN DIFFERENT ENVIRONMENTS)

Ang ilabot lamang sa pagpaniid mao ang mga daiyang (barayti) nakitaan og PL base sa unang mga dinaliang pagtuki sa datos ug mga

Only the varieties that have been observed to exhibit LD, based on the cursory analysis of the data and the wordlists, will be included in the

tala-pulonganan; busa, sugod ngari, ilhon na ang king mga daiyang adunay PL isip mga daiyang PL (DPL). Alaot man, apan dili itugot sa panahon ug patik nga ilabot ang tanang daiya sa mga pinulongang, pipila ra ka LDV. Adunay pipila ka pinulongan ug daiyang walay PL nga giapil sa pagtuon aron himoong talandian sa pagtuki ug paghulagway.

survey; thus, all these varieties that exhibit PL will be herein referred to as LD varieties (LDV). Unfortunately, time and space do not permit the inclusion of all the varieties of languages which only have few LDV in the discussion. A few non-LD languages and varieties will be included in the study as a basis for comparison and description.

4.1. #_ V_[-front], C_ V_[-front] ug V_[-front]_C

Sa mga gipanampolng DPL, halos tanan wala nagpakita og PL sa mga kabutngang #_ (Sugod-Pulong), C_ (Tuo sa Katingog), ug _C (Wala sa katingog). Busa, maingong dili huyong ang mga naingong kabutngan. Apan, adunay pipila ka mga tigpanukwahi nga tungod sa kadyutay, maingong dili mabilinhon sa pagtuki aning papela. Makita sa ilalom ang pipila ka mga pananglitan (pnl.).

Among the sampled LDV, almost none expressed LD in the environments: #_ (Word Initial), C_ (Post-consonantal), and _C (Pre-consonantal). Thus, it could be inferred that the aforementioned are not trigger environments. There are some exceptions to that claim but they are so few and far between that most of them can be considered insignificant. Shown below are some examples.

A1 MBD ma-**ig**dog ‘Red’

cf. MQK ma-**log**dog ‘Red’

A2 SLN ma-**ukad**i? ‘Morning’

cf. SXN ma-**lukad**i? ‘Morning’

A3 WLEY da**ng**ug ‘Slippery’ (Borong, 2019)

cf. SLEY da**ng**ug ‘Slippery’

Ang Pnl. A1-2 ra ang mga pulong sa datos nga makitaan og PL sa sugod-pulong. Mahimong iingon nga ang PL aning higayona kay nahitabo tungod sa pagkabutang sa lateral sa V_[-front]_V_[-front] human sa paglanggikit ug dili sa kabutngang sugod-pulong (Sneddon, 1984). Ang Pnl. A3 pod, wala man nalakip sa tala-pulonganan L apan makita ka Borong (2019). Makitaan tong pnl. og pagkapapas sa /l/ sa tuo sa katingog sa WLEY nga dili mahitabo sa SLEY. Dala sa kanihit, maingon ni nga dili tungod sa PL apan tungod sa pagpangiban sa pundok-katingog. Makita sab ning pnl. sa NSGB.

The examples at A1-2 are the only items in the data that exhibit LD at word-initial. LD here can be attributed to the V_[-front]_V_[-front] environment created after affixation and cannot be attributed to the word-initial placement of the lateral (Sneddon, 1984). Example A3 on the other hand is not attested in the L wordlist, but, is instead listed in Borong (2019). The said example exhibits the deletion of /l/ at the post-consonantal position in WLEY which is not observable in SLEY. This can be attributed not to LD but to the reduction of consonant clusters owing to its infrequency. This example can also be observed in NSGB.

Dugang pa, anaay mga pulong sa BLN nga makitaan sab og PL sa wala sa katingog. Wala kini nalakip sa datos, apan makita ning mga

Furthermore, there are some items in BLN that exhibit PL at the pre-consonantal position. These items are not in the data, but are instead

pulonga sa online nga kapulongnan nga Binisaya (Go, padayon).

listed in the online dictionary, Binisaya (Go, ongoing)

B1 BLN mawmag ‘Tarsier’

cf. SGB malmag ‘Tarsier’

B2 BLN ku:ba? ‘Anxiety’

cf. SGB kulba? ‘Anxiety’

Makaikag ang B1 kay makitaan kini og /l/ > /w/ sa wala sa katingog nga sa tala-pulonganan sa BLN, makita ra sa tapos-pulong. Maingon sab tingali nga aduna say /l/ > /w/ sa B2, apan nakaon na lang sa /u:/. Makaikag kining mga pnl. kay basin og mapatin-aw pa ani ang ponetik nga tinubdan sa PL apan kulang lang ang mga pananglit. Ipakabutang usa sa pagtuon nga nahuyong ni nga kabutngan sa BLN tungod sa panuon-suon (analoji). Sa tinuod lang, dili man kahibudngan ang pagkahuyong sa wala sa katingog, makita god kini sa pagpatingog-lateral sa Inalemang Switzerlandanon (Leeman et al., 2014).

B1 is interesting because it exhibits the sound change /l/ > /w/ at the pre-consonantal position, which in the BLN wordlist, appears only at the word-final. B2 may also have an /l/ > /w/ sound change but the vocoid has just been assimilated to /u:/. The examples are interesting for they may provide hints to the phonetic origins of LD, but the examples are few and far between. It will be assumed here that the said environment only became a trigger environment in BLN due to analogy. In fact, the pre-consonantal position being a trigger environment is not surprising as it can also be observed in Swiss German’s /l/ vocalization phenomenon (Leeman et al., 2014).

Ang sumunod kay pipila ka representateng pnl. sa kabutngang #_ C_, ug _C.

The following are some representative examples in the environments #_ C_, and _C

C1 BFX, PRH, NSGB lu:tu? ‘Cook’ [com.]

cf. MNY mag-loto? ‘Cook’

C2 MKX, KRG hadluk ‘Fear’ [com.]

cf. TSG sudlaj ‘Comb’

C3 LNG kalsonis ‘Trousers’

cf. SGB kulba? ‘Anxiety’

Mamatikdan nga wala kaayoy mga pnl. sa mga daiyang nasampol, kinahanglan pa og dugang nga datos aron makapanghinapos sa estado sa kahuyong sa _C.

There are noticeably few examples for these environments in the sampled languages, more data is needed to form a proper conclusion on whether or not _C is a trigger environment.

4.2. $V_{\mu[-front]}V_{\mu[-front]}$

Nagpakita ang tanang DPL og pagkapapas sa /l/ sa $V_{\mu[-front]}V_{\mu[-front]}$ apan aduna gihapoy pipila ka mga tigpanukwahing pulong. Ang usa ka kasagarang salangpotan sa PL aning kabutngana mao ang pagkainat sa unang labot nga kaluhang patingog ug pagkapapas sa

All LDV exhibit the deletion of /l/ at the environment $V_{\mu[-front]}V_{\mu[-front]}$, however, there are still a few exceptional items. One of the usual consequences of LD in this environment is the lengthening of the first vowel in a mirror vowel series, and the subsequent deletion of the

ikaduha. Apan, mora og dili siya ana kayanong pagpanginat kompensatori. Atua say mga DPL nga magpakita og pagkaiban sa V sama sa SNL (Sneddon, 1984) ukon irregular nga pagsal-ot sa /h/ kun /ʔ/ sama sa TAG (Zorc, 1981).

Tungod sa kasagad sa PL aning kabutngana, mahimong iingon nga huyong ang kaning kabutngana sa tanang DPL. Ang nakapaikag aning huyonga mao ang pagkakinahanglang ma-dili-front sa mga kaluhang patingog. Base sa datos, ang mga [-front] nga mga V mao ang, /u, ə, a/ ug bali niini, ang mga [+front] nga V, /i, ɜ, ε/.

Ang sumunod kay pipila representateng pnl. sa kabutngang u_u, ə_ə, ug a_a.

second vowel. This does not seem to be a simple compensatory lengthening phenomenon. Some LDV exhibit vowel reduction as in SNL (Sneddon, 1984) or the irregular epenthesis of /h/ or /ʔ/ as in TAG (Zorc, 1981).

As LD frequently occurs in the said position, it can then be categorized as a trigger environment for all LDV. The interesting characteristic of this position however, is the requirement for mirror vowels to be non-front. Based on the data, the [-front] V are the sounds /u, ə, a/ and opposite of this, the [+front] Vs are /i, ɜ, ε/.

The following are representative examples in the environments u_u, ə_ə, and a_a.

D1 MBD ma-si:m ‘Morning’

cf. MSK ma-siri:m ‘Morning’

D2 SCZ, KLL, PSO bubu:ŋ, SLE babu(:)ŋ ‘Medicine/Heal’

cf. MNT, LBT (ba)buluŋ
‘Medicine/Heal’

D3 MQK, MBD, SCZ (ma-)sə:m ‘Morning’

cf. MNT ma-sələm
‘Morning’

D4 BFX, PRH, NSGB, BLN, TBS, TGN ŋa:n ‘Name’ [com.]

cf., SSGB ŋalan ‘Name’

Makita sa tanang mga pnl. nga adunay pagpanginat sa mga V basta dunay pagpamapas. Dili na kahibudngan ang pagkahuyong aning kabutngana kay nahisgotan na ang PL sa mga suludlang-paningog sa BDK kang Zorc (1977) ug Endriga (2010), sa KLL kang Wendel & Wendel (1978), ug sa MBD kang Elkins (1974), ug uban pa (ubp.). Makaikag ang pagkahiusa sa kahuyong atong kabutngan sa DPL. Mora man og maingong tipik nga proseso sa PL ang pagpamapas sa /l/ sa kaluha suludlang-paningog nga [-front].

It can be observed in all of the above examples that Vs are lengthened whenever deletion occurs. This environment being a trigger environment is not surprising as LD in the intervocalic position has already been discussed for BDK in Zorc (1977) and Endriga (2010), for KLL in Wendel & Wendel (1978), and for MBD in Elkins (1974), among others. The unity of all LDV in having the said environment as a trigger environment is indeed interesting. It's as if the deletion of /l/ in the [-front] mirror vowel intervocalic position is an integral process of LD.

4.3. V-μ_[-front]-V-μ_[-front]

Nagpakita ang tanang DPL og pagkapapas sa /l/ sa V-μ_[-front]-V-μ_[-front] apan aduna gihapoy pipila ka mga ulusahong tigpanukwahi. Ang

All the LDV exhibited the deletion of /l/ at the environment, V-μ_[-front]-V-μ_[-front], however, there are still a few notable exceptions. One of the

usa ka kasagarang salangpotan sa PL aning kabutngana mao ang pagsal-ot sa vokoyd /w/ nga mahimong sabton isip pag-usab-sabot sa pagkasunod sa duha ka laghing patingog. Dugang pa, duna say pagpapas usahay sa mga nahabiling V nga [-stress] inigkahuman sa pagsal-ot.

Tungod sa kasagad sa PL aning kabutngana, mahimong iingon nga huyong ang kaning kabutngana sa tanang DPL. Ang nakapaikag aning huyonga mao ang pagkakinahanglang ma-dili-front sa mga dili kaluhang V. Sama sa nahisgotan na, ang mga [-front] nga mga V mao ang, /u, ə, a/ ug bali niini, ang mga [+front] nga V mao ang /i, ɜ, ε/.

Ang mosunod kay pipila ka representateng pnl. sa kabutngang: u_a, a_u, ə_a, a_ə, ə_a, ə_u, and u_ə.

common consequences of LD in this environment is the epenthesis of the vocoid /w/ which may be interpreted as a reanalysis of the hiatus and transition between two different vowels. Furthermore, there are times where the remaining Vs with [-stress] are deleted following epenthesis.

As LD in this environment frequently occurs, it can be said that this environment is indeed a trigger environment for all of the LDV. What makes this trigger environment quite interesting is that there is a requirement that the non-mirror Vs not be fronted. As has been discussed, the [-front] Vs are /u, ə, a/ and on the opposite end, the [+front] Vs are /i, ɜ, ε/.

The following are a few representative examples in the environments: u_a, a_u, ə_a, a_ə, ə_a, ə_u, and u_ə.

E1	BTW, OBO, KLL buwan ‘Moon’ [com.]	cf. PBS, PMB * bulan ‘Moon’
E2	NSGB, BGN puwa ‘Red’ [com.]	cf. SSGB, MNY pula ‘Red’
E3	BFX tawuŋ , PRH, NSGB, BOH ta(ɔ)wŋ , PSO tawun , KLL, SCZ taum , MNY, KRG taom MBD taun , MKX taon ‘Eggplant’ [com.]	cf. HIL, SSGB talun ‘Eggplant’
E4	SNL kəpəʔ ‘Thick’ (Sneddon, 1984)	cf., PSG * kəpal ‘Thick’
E5	KLL bəwad , PSO bəad ‘To dry (under the sun)’	cf., PSEM * bɪlad ‘To dry (under the sun)’
E6	MBD sai̯pan ‘West’	cf., DAV salopan
E7	MBD tatai , DAE tatəw ‘Three’	cf., PMB *(ta) təlu ‘Three’
E8	SNL səkəʔ ‘Cough’ (Sneddon, 1984)	cf., PSG * səkol ‘Cough’

Nagpakita ang E4 ug E8 sa giingon ni Sneddon (1984) nga parogoge nga nahitabo sa mga pinulongang SG, mao nga mapangagpas nga ulahing nahitabo kun naabot ang PL sa SNL. Dili na kahibudngan ang pagkahuyong aning kabutngana kay nahisgotan na ang PL sa mga dili kaluhang suludlang-paningog sa BDK kang Wolff (1972) ug Endriga (2010), sa TSG, BUT, ug TGN kang Zorc (1977), ug sa SNL kang Sneddon (1984). Tin-aw sa datos nga

The examples at E4 and E8, as stated by Sneddon (1984), illustrate the parogoge that occurred in the SG languages, hence why it can be inferred that LD occurred or arrived later in SNL than the said parogoge. The fact that the aforementioned environment is a trigger environment is itself not surprising, as LD in the non-mirror intervocalic environment has already been discussed for BDK in Wolff (1972) and Endriga (2010), for TSG, BUT, and TGN in

mahitabo ang PL kon mapatung-an ang lateral og duha ka [-front] nga mga patingog, bisan pa man og dili kini sila mga kaluhang V. Ang TSG ra gayod ang nagpakita og kiwaw nga sukwahi hain wala man tuoy PL sa maong pinulongan sa kabutngan nga a_u; gipangagpas nga huyong unta to nga kabutngan sa TSG apan wala lang milambo (Pallesen, 1985) tungod basi sa pagpangamhan sa silingang pinulongan. Kon isagol ang nakita sa niaging banata, aduna seguroy gipahayag ning pagkahiusaa sa pagpakasaysay sa pagkalanap sa PL.

Zorc (1977), and for SNL in Sneddon (1984). It is clear from the data that LD occurs whenever a lateral is environed by two [-front] vowels, even if they are not mirror vowels. TSG is the only language to show unique exceptionality in that it does not exhibit LD in the a_u; whereas it has been posited to have been a trigger environment for TSG before, but did not flourish (Pallesen, 1985), maybe because of the influence of a neighboring language. When added up with the findings in the previous section, this unity of trigger environments may hint at the history and spread of LD.

4.4. V_[-front]_#

Sa mga gisampolng DPL, halos tanan kanila nga nagpakita og PL sa _# (tapos-pulong) kay anaa sa Mindanaw, Bohol, ug Leyte, liban na lang sa pipila ra ka ulusahong tigpanukwahi. Tungod sa kauso ani, maingon seguro kining usa ka huyong sa PL, sama sa mga nahisgotan na. Tingali, ang pagkatipon ani nga fittsur sa usa ka eryang heyograpiko kay timailhan sa usa kaaging bulag-bulag sa PL, lahi sa mga nahisgotan na nga mga huyong nga mosakop sa tanang DPL. Kasagaran, ang PL aning kabutngana kay magsangpot sa pipila ka mga sumpayng pagpangusab-tingog sama sa pagpanginat ug pagpanal-ot /w/. Ang mosunod kay pipila ka representateng pnl. sa kabutngang a_#, u_#, ug ə_#.

In the sampled LDV, almost all that exhibited PL in the environment _# (word-final) can be found in Mindanao, Bohol, and Leyte, except for a few notable exceptions. Due to the frequency, the aforementioned may be characterized as a trigger environment for LD, together with the already discussed environments. The clustering of this feature in a single geographic area is probably a hint at a segmented history of LD, quite different from the previously mentioned trigger environments which encompass all LDV. Usually, LD in this environment results in a few complementary sound changes, such as lengthening or the epenthesis of /w/. The following are a few representative examples in the environments: a_#, u_#, and ə_#.

F1	BLN ku:baw ‘Callus’	cf. SGB kubal ‘Callus’
F2	BTW boŋo, TGN buŋu: ‘Deaf’	cf. TSG buŋul, SGD boŋoŋ ‘Deaf’
F3	MQK obə, MBD ʔibɪ:, OBO ʔobbo: ‘Smoke’	cf. PMBʔəbəl ‘Smoke’
F4	DWS saw(w)ə, PSO sawə:, SLE sowwa ‘Trousers’	cf., MNT salwal ‘Trousers’
F5	KYK tambaw ‘Medicine/Heal’	cf., SGB tambal ‘Medicine/Heal’

Dili man sad gayod tingali kahibudngan ug katingalahan ang pagkahuyong ani nga

This environment being a trigger environment for LD is not at all surprising considering that

kabutngana kay liban na lang sa nahisgotan na kini alang sa BLN didto kanila ni Wolff (1972) ug Endriga (2010), ug sa MBD adto kang Elkins (1974), makita sab ang ura-ura nga panghitabo sa pagpatingog-lateral sa Inalemang Switzerlandanon (Leeman et al., 2014). Sagad ang pagkaanaay [-front] nga patingog sa maong huyong nga _#. Ang mga [-front] nga V mao ang /u, ə, a/ ug bali niini, ang mga [+front] nga V mao kadto ang mga tingog nga /i, ɜ, ε/. Dugang pa sa mga naila nang mga huyong, tin-aw nga dako og impluwensya ang pagka-[-front] sa usa ka V ug basin uroy usa ni ka timailhan sa nauna pa gayong tinubdan sa PL. Mora og anaay pagkasama ang makita sa F4 ug ang nahisgotang huyong sa BLN nga _C, ug basin tungod ni siya sa analohiya sa huyong nga [-front]_# apan basin sad og sama sa PMB *salu(?)al ang gigikanan ug dili gayod diay tuo sa katingog ang unang kabutngan.

such processes have not only already been discussed for BLN in Wolff (1972) and Endriga (2010), and for MBD in Elkins (1974), but it has also been described for a similar phenomenon in Swiss German L-vocalization (Leeman et al., 2014). The occurrence of [-front] in the trigger environment _# is frequent. The [-front] Vs are /u, ə, a/ and opposite of these are the [-front] vowels which are /i, ɜ, ε/. In addition to the already discussed trigger environments, it is clear that the influence of the frontness of a vowel is significant and this may prove to be a hint of the original source of LD. The example at F4 seems similar to the trigger environment previously described for BLN, _C, and this may have happened in analogy with the trigger environment, [-front]_#, however it might also originate from a proto-form similar to PMB *salu(?)al which has a totally different original environment.

4.5. V_[front] → _V_[front]

Kadaghanan sa mga DPL ang wala hik-it og PL sa mga kabutngang tupad sa usa ka front nga patingog. Anaa hinuoy pipila ka mga ulusahong tigpanukwahi. Sama sa naingon na sa niagi, dako gayod ang impluwensya sa pagka-[-front] sa V.

Most of the LDV do not exhibit LD in the positions being environed by at least one front vowel. There are, however, a few specific exceptions. As has been discussed, the [-front] feature of the V has a large influence on determining trigger environments.

G1	TSG bi: 'Buy'	cf. BTW bilii? 'Buy'
G2	YKA, SSE, SML, SSB, SLM kasi: 'Eel'	cf. ABX, kasiliig 'Eel'
G3	TSG pi: 'Choose'	cf. BTW pilii? 'Choose'
G4	TSG di? 'Not' [Com.]	cf. BTW di? / dilii? 'Not'
G5	TSG tajŋa, TAG tɛ:ŋa, YAK taiŋe, SJM ti:ŋa, SML, SLM taiŋa, SSB teiŋa 'Ear'	cf. BTW taliŋa 'Ear'
G6	TSG ?uwi? (Zorc, 1981), TAG ?uwi, SLM moe? 'Return (home)'	cf. BTW ulii?, YKA mole? 'Return (home)'
G7	TAG ?ijak 'Cry' (Pototanon & Rentillo, 2019)	cf., BDK hilak 'Cry'

Ang TSG, TAG, ug mga pinulongang SB ra ang mga pinulongang gisampol nga motugot sa PL sa kabutngang naay $V_{[+front]}$. Nagpakita basin ning pagkasukwahia og mga timailhan sa kaagi sa paglanap sa PL. Nalahi ang G4 sa mga nahatag nga pnl. kay maingong tingaling dala ra ni sa analogy kun laing panghitabo kay tungod makita sab ni sa ubang mga dili DPL. Sikil kaayo ang G7 kay mao ra ni ang pulong sa tanang mga DPL nga makitaan og PL sa $V_{[+front]}_V_{[-front]}$, apan maingon tingali ning dili labot sa PL kay nihit ang mga pnl. sama kaniya ug kaduha-duhaan sab ang pagkawala sa /h/ sa sugod-pulong nga basin timailhan sa pagpanghulam sa silingang pinulongan nga dili DPL.

Ang mosunod kay pipila ka representateng pananglit sa mga pinulongan gawas sa TSG, TAG, ug SB sa mga kabutngan a_i, i_a, i_u, u_i, i_i, ug e_ə.

TSG, TAG, and the SB languages are the only sampled languages that allow LD in the environments that have a $V_{[+front]}$. This exceptionality may indeed provide a hint to the history of LD diffusion. G4 is different from the other examples as it can be explained by analogy or another phonological process, as it is an item that can also be observed in non-LDV. G7 sticks out like a sore thumb as it is the only word in all of the LDV that exhibits LD at the environment $V_{[+front]}_V_{[-front]}$, however this exception may not be attributed to PL as similar examples are infrequent and the loss of /h/ at the word-initial position is dubious and may hint at a history of being a borrowed word from a non-LDV neighbor.

The following are a few representative examples in the languages outside TSG, TAG, and SB in the environments: a_i, i_a, i_u, u_i, i_i, ug e_ə.

H1 SLEY palit 'Buy' [Com.]

cf. MKX palit 'Buy'

H2 BDK pila 'How much/many' [Com.]

cf. PBS *pidah
'How much/many'

H3 BDK ?ilun 'Nose' [Com.]

cf. ROL ?ilun 'Nose'

H4 MQK, MBD ?uli? 'Return (home)' [Com.]

cf. SCM pa-?uli?
'Return (home)'

H5 DAW, KYK, KLG kasili 'Eel' [Com.]

cf. PSO kasili? 'Eel'

H6 SLN 'beŋeli? 'Deaf'

cf., SXN beŋeli? 'Deaf'

Tin-aw sa mga nahatag nga pnl. nga gawas sa TSG, TAG, ug SB, walay bisan usa ka DPL nga makitaan og kinanunay nga pagkahuyong sa mga kabutngang tapad sa usa ka $V_{[+front]}$. Dugang pa, mora og wala gihapon gitugot ang PL sa $V_{[+front]}_V_{[-front]}$ ug sa $V_{[+front]}_#$ bisan sa TSG, TAG, ug SB. Kon mao kina, maingong hilan gayod ang kanang mga kabutngana sa PL. Dili na kahibudngan ang kawalay PL sa maong mga kabutngana kay nahisgotan na kadto kang Zorc (1981) ug Pallesen (1985). Apan, ang ikapangutana karon kay kon unsay katalian niini sa PL ug kon ngano kani rang

It is obvious from the given examples that outside TSG, TAG, and SB, no single LDV consistently considers the environments with a $V_{[+front]}$ a trigger environment. Furthermore, it seems that the environments $V_{[+front]}_V_{[-front]}$ and $V_{[+front]}_#$ still cannot trigger LD, even in TSG, TAG, and SB. If that is true, the said environments can be categorized as resistant to LD. The lack of LD in the said environments are not surprising as it has already been described in Zorc (1981) and Pallesen (1985). The question now, however, is what the above restrictions can inform us about LD and why

pundoka ang nagkaanaay huyong nga [+front].

only the aforementioned group of languages have a trigger environment with [+front].

4.6. Mga Ulusahong Tigpanukwahi

(Some Notable Exceptions)

Ang mga itala ari mao ang mga pnl. nga nakitaan og PL sa mga kabutngang dili maingong huyong sa DPL ukon wala makit-i og PL sa mga kabutngang huyong. Ang uban niini dala sa mga sumpay nga prosesong ponolohikal sa ilahang mga pinulongan, s.s., dala sa analoji, ang uban mga inobasyong naulot, ug ang uban pa dala sa pagangamhan ug paghinulamay.

The examples listed in this section will be those examples that exhibit LD in non-trigger environments among the LDV or those that do not exhibit LD in trigger environments among the LDV. Some of these are due to related phonological processes in the languages, e.g., due to analogy, some are due to truncated innovations, and others due to influence and borrowing.

4.6.1. Pagpanlaslas sa mga Lugas-Pulong

(the clipping of particles)

Kasagarang himoong pnl. sa mga paniksik ang pulong nga *tingali* isip pagkaanaay PL sa $_V_{[+front]}$ sa NSGB (Wolff, 1972; Endriga, 2010), apan kon tan-awon ang kasamtangang pagpamubo sa mga lugas-pulong sa NSGB, mamatikdan nga dili diay ni siya pnl. sa PL, kondili lakip sa usa ka laing penomenon sa pagpanlaslas. Ang mga pnl. diri kay gikan kanako.

In the literature, the item tingali is often used as an example of LD in the environment $_V_{[+front]}$ in NSGB (Wolff, 1972; Endriga, 2010), but when examined in the context of the contemporary reduction of particles in NSGB, it becomes apparent that the said item is not an example of LD but an example of a different clipping phenomenon. Examples here are provided by me.

11 **tiŋa:li** > ti'ŋa:j(i)
'Maybe/Perhaps' or [Dubitative particle]

17 **kaʔa:ju** > kaj
'Very' or [Intensifier particle]

12 **ga:liʔ** > ga:j(i)ʔ
'Even' or [Insistence particle]

18 **si, sa** > =s
[Personal focus marker] and [Definite non-focus/possessive/prepositional marker]

13 **giha:pun** > **gja:pun** > **dʒa:pun**
'Still' or [Invariable particle]

19 **ni, ʔaŋ, ŋa** > =ŋ
[Personal non-focus/possessive/prepositional marker]

14 **gayud** > **gjud** > **dʒud**
'Really' or [Emphatic particle]

110 **ʔajaw** > **jaw, ʔaj**
[Negative imperative particle]

15	diʔaj > daj [Mirative particle]	111	di:liʔ > di(:)ʔ [Negative irrealis/modifier particle]
16	ʔug (both <i>ug</i> and <i>og</i>) > =g 'and' or [Indefinite non-focus marker]	112	walaʔ > wa(:)ʔ [Negative realis/existential particle]

Ang akoang gipanghatag nga mga pnl. mao akoang mga preliminaryong naobsorbahan sa mga lugas-pulong sa BDK ug base lamang niini, makita nga wala gayoy PL sa tupad sa $V_{[+front]}$ sa NSGB, ug tinuod pod seguro ni sa tibuok BDK. Anaay duha ka makaikag nga pnl. sa ibabaw, mao kadto ang I11 ug I12 kay nagpakita kini nga dili labot sa PL ang duha ka lugas-pulong sa paglimod (negeysyon). Tuod, mamatikdan nga dili kinanunay ang pagkainat sa ilahang mga V. Hinuon, maingon segurong ang pagpainat sa V sa I11 ug I12 dala sa analoji ug natural ra gayod ang ilahang pagkamubo dala sa tendensiya nga malaslasan ang mga lugas-pulong. Makita gani ni bisan sa BTW ug uban pang mga daiyang wala gani makitai og PL s.s. WAR, CGY, ug LBT. Sa ato pa, mahimong dili ilabot sa penomenong PL ang mga lugas-pulong nga makitaan og PL ug ilahang pagkasukwahi, dala sa laing proseso.

The examples I have provided are based on my preliminary observations of the particles in BDK, and solely coming off of this, it is apparent that LD does not occur in the environment with a $V_{[+front]}$ in NSGB, and this must also be true for the whole of BDK. There are two interesting examples above, the items at I11 and I12; they both show that the two common negator particles are not included in the scope of LD. In fact, the inconsistency of the length of their Vs is observable. The V length at I11 and I12 may instead be explained by analogy, and their reduction must be expected given the tendency for particle clipping. The same phenomenon is also observable in BTW and even in other varieties that do not exhibit LD, e.g., WAR, CGY, and LBT. Particles, then, which exhibit LD like characteristics need not be included in the scope of the LD phenomenon, and their exceptionality is attributed to other processes.

4.6.2. Unang mga Inobasyon

(earlier innovations)

Sa pagpaniid sa datos, dunay mga pulong nga daw nagpakita og PL ukon nagpakita og pagkasukwahi sa PL, apan sa dugang pang pagtuki, mahimong iingon nga ang mga kausabang nahitabo atong mga tigpanukwahia kay dala sa mga naunang inobasyon nga angay dili ilabot sa PL. Kon nagpakita man gani ang dapat walay PL og kasama sa mga kaiya sa PL, mahimong iingon nga ulahi na nang kausaban nga dala sa analoji.

In the examination of the data, there showed up a few items that exhibited LD or exhibited exceptionality to LD, upon closer examination, however, the changes that occurred to those exceptions may actually be attributed to earlier innovations in the language or variety that should not be included in the LD phenomenon. If an item that is expected to not have LD does exhibit LD characteristics, then the LD-like changes may instead be associated with later analogy.

4.6.2.1. Ang Kasagad sa Pagpangiban sa mga trisilibakong gamot-pulong

(the clipping of trisyllabic root-words)

Mabantayan sa datos nga dunay mga pulong nga trisilabiko nga daw makitaan og PL, nga dili diay ingon-ana ka kinanunay sa pagsunod sa mga prosesong natali na sa PL. Dugang pa, aduna pa ganiy mga dili DPL nga makitaan og PL aning mga pulonga.

There are a few notable trisyllabic items in the data that seem to exhibit LD, however, upon closer inspection show inconsistent patterns not associated with LD. Furthermore, a few non-LDV also exhibit LD in these particular types of items.

J1 SCM kəbow ‘Carabao’

cf., PMB *karabaw

‘Carabao’

expected: [kəlabaw]

J2 LWS, PRH, NSGB, CBLN, SBLN katkat ‘Climb’

cf. SSGB kalatkat ‘Climb’

expected: kartkat

J3 LEY la’ki ‘Male’

cf. NSGB ‘la:ki ‘Male’

J4 DGC dagan ‘Run’

cf. MSK ja-dalagan ‘Run’

expected: dalagan

J5 DGC ʔaton ‘Fire’

cf. MNY, KRG ʔato:n ‘Fire’

expected: [ʔatolon]

J6 SCZ, KLL, KQE dakuwa(?) ‘Big’

cf. PSEM *dakula? ‘Big’

Ang mga pnl. sa J1, J4, ug J5 nagpakita og PL sa mga pinulongang dili PL samtang ang J2 ug J3, nagpakita og PL nga wala nagsangpot sa pag-inat sa V. Ang K6 kay nagpakita sa gidahom nga mahitabo kung mosakop ang PL sa tanang gitang-pulong. Adunay duha ka mahimong pangagpas ani.

The examples at K1, K4, and K5 show LD in languages not determined to exhibit LD, while in K2 and K3, examples of PL that do not result in lengthening of the V can be found. K6 is what would be expected if LD affects all words regardless of length. There are two possible hypotheses for this.

Una, basi og dili gayod labot sa PL ang trisilabikong mga pulong ug ang pagpamubo nga mahitabo kanila usa ra ka tendesiya sa pagpamubo og tag-as nga mga pulong. Ug ang mga sumpay nga proseso sa PL nga nahitabo sa kadtong mga pulonga, dala ra sa analoji. Ikaduha, base sa mga datos, mahimong iingon nga ang PL mahitabo ra sa ulahing duha ka silaba kon trisilabiko ang gamut-pulong. Makita kini sa J4 ug J5, dayon ang nasa DGC, usa ra tingali ka hulam gikan sa ubang mga daiyang DAW.

First, perhaps LD really does not affect trisyllabic items and the deletion that occurs in these words may be a result of a tendency to shorten longer words. Additionally, any LD related complementary processes may have indiscriminately affected the said items by force of analogy. Second, the data seems to indicate that PL only occurs at the final two syllables if a root word is structurally trisyllabic. The latter can be observed in K4 and K5, and the item that occurred for DGC may just be a loanword from other DAW varieties.

Sa pagkakaran, ipakabutang usa nga sakto ang ikaduha, apan kinahanglan pa og dugang nga datos ug pagtuki aron makahukom og tapos.

For now, it will be assumed that the second hypothesis is correct, however, more data and analyses is needed to give a final verdict.

4.6.2.2. PSO l > r

K1	PSO ʔuriŋ 'Charcoal'	cf. SLE ʔuliŋ 'Charcoal' expected: [ʔuliŋ]
K2	PSO ma- purra 'Red'	cf. SLE powlaʔ / pulaʔ 'Red' expected: [ma-purw(l)a]
K3	PSO ʔuri 'Return (home)'	cf. SLE m- uli 'Return (home)' expected: [uli]
K4	PSO paris 'Skin'	cf. SLE palis 'Skin' expected: [palis]
K5	PSO ka- tu:ŋ 'Sleep'	cf. KYK matorog 'Sleep'
K6	PSO ʔiloŋ 'Nose'	cf. KYK eroŋ 'Nose'
K7	PSO buwan 'Moon'	cf. KYK bowan 'Moon'
K8	PSO tu:d 'Push'	cf. KYK to:d 'Push'

Makaikag ang kahintang sa PSO kay kon sutaon ang datos, makita nga ang tumbas nga /l/ sa ubang daiya kay /l/ sa PSO, apan bisan niana, adunay pipila ka pili nga mga tigpanukwahing pnl. kon diin ang /l/ sa ubang daiya kay mahimong /r/ sa PSO. Kahibudngan kini kay dili ni tinuod para sa tanang pulong kon diin napapas o nagpabilin ang /l/. Mahimo seguro iingon nga basin og gikan kining PSO /r/ sa usa ka PMK/PSEM *d kun *r, apan mamatikdan nga ang /l/ ang correspondence sa PSO kon diin adunay *d, *r > r, /l/ ang ubang daiya, sama sa K5-8.

The situation of PSO is quite interesting as upon inspection of the data, it becomes apparent that the correspondence of /l/ in PSO is /l/ in other varieties, but in spite of that, there are a few notable exceptions where /l/ in other varieties becomes /r/ in PSO. This is surprising as this is not true for all items where /l/ is retained or deleted in PSO. Perhaps, it could be claimed that the contemporary PSO /r/ originates from a PMK/PSEM *d or *r, however, it becomes increasingly obvious that *d, *r > r reflexes in other languages correspond to a PSO /l/, as in K5-8.

Hulag 2. Lagda sa Pagpangusab Tingog sa PSO

Figure 2. Sound Change Rule in PSO

1a) l > r / V_V

1b) l > ∅

Sa ato pa, adunay nahitabo sa PSO kon diin ang /l/ nahimong /r/, sama sa K1-4 apan naulot tungod kay nagkaanay PL sa PSO, sama sa K5, K7-8, usa nikatap sa tibuok daiya ang l > r. Makita ang paghulagway sa lagda sa pagpangusab tingog sa Hulag 2 sa ibabaw.

In other words, a phenomenon occurred in PSO where /l/ started to become /r/, as in K1-4, however this was truncated as a result of PSO having LD, as in K5, K7-8, before the change l > r could infect the whole variety. The sound change is illustrated in rule form in Figure 2,

Sama silang 1 kay dili malaktod ang pagkasunod-sunod nila, ug maingon tingaling dungan silang nahitabo sa PSO. Usa ni ka makaikag nga pnl. sa pag-ulot nga dala sa PL, apan dili sama sa sumunod, wala kini nagsangpot sa kaubanang doublet.

above. Both sound changes are labeled 1 because it cannot be ascertained which one occurred first—both could have occurred at the same time. This is an interesting example of truncation brought about by LD, but unlike the next section, this did not create doublets.

4.6.2.3.3. BFX

Makaikag ang BFX kay nagpakita siya og pipila ka mga nagpatong-patong nga mga doublet nga daw kapila man nagkaulot-ulot ang mga pag-usab pangtingog sa daiya dala sa iyahang kaagi.

BFX is an interesting case as it shows quite a few overlapping doublets that seemingly hint at several truncations of sound changes that could be traced back to the variety's history.

L1 BTY **karot** 'Scratch', LWS **ka:rw**t 'Scratch', katuj 'Itch'

cf., PBS ***kalut** 'Scratch',
***katol** 'Itch'
WAR **karut**kot 'Scratch'

L2 BFX **kja:ju** 'Fire'

cf. PBS ***kalaju**0 'Fire'

L3 BFX **bjaj** 'House', LWS **pa:d** 'Palm'

cf. PBS ***balaj** 'House',
|***palad**| 'Palm'

L4 BFX **ʃud** 'Inside', LWS **su:wud** 'Comb'

cf. PBS ***sələd** 'Inside',
***sudud** 'Comb'

L5 BFX **kilja** 'Know a person'

cf. PBS ***kilalah**
'Know a person'

L6 BTY **dʒanun**, BFX **da:n** 'Road'

cf. WAR **dalan** 'Road'

L7 BTY **tu:g**, **tʃug**, LWS **tu:lug** 'Sleep'

cf. WAR **turog** 'Sleep'

Makita sa usa ka pnl. sa L1 nga adunay PBS *l > j ang BFX apan maingon lamang kina sa _# kay makita sab sa laing pnl. sa L1 ang PBS *d > r, apan, sa samang tayon anaa sab ang PBS *l > w. Dili sad madili ang merger sa *d ug *l sa BFX kay sa L4 ug L7 anaay *d > l. Mao nga dapat /l/ unta tanan kondili man gani PL. Basi maingong adunay samang sitwasyon sa PSO, apan kung makita ang L2-7, wala nay laing pulong sa datos nga nagpakita og *l > r. Ang lain rang pulong nga akoang nahibal-an mao ang *sirumsirom* nga mora og kogneyt sa BDK *kilumkilom* nga anaa lay kiwaw nga

*One item in the example L1 shows a PBS *l > j sound change, however this can only be said to occur at _# since in another item, PBS *d > r can be observed, but then again, the same row shows a PBS *l > w sound shift. One can also not deny the merger of *d, *l in BFX as in L4 and L7 where an item indicates a change *d > l. Hence, *d, *l reflexes should expectedly have been /l/ or LD. Perhaps a similar situation in PSO occurred in BFX, but L2-7 show that no other item has *l > r. The only other item that I'm aware of is *sirumsirom* that is probably a cognate of the BDK *kilumkilom* with an unexplained*

talandong /s:k/. Kinahanglan pa og dugang nga datos ani.

Basi uroy og hinulam ang mga pulong nga anaay *l > r sa BFX gikan sa WAR kon diin adunay *masirumsirom* ug *karutkot* nga adunay samang kahulgan. Dako ang posibilidad niini tungod sa relasyon sa BFX ug WAR kon diin baskog ang panagpapatigayon nila (Carabio-Sexon, 2007). Dugang pa, gikan ang mga CBS ug WBS nga pinulongan sa Kasidlakang Kabisay-an, sa Leyte ba kun sa Samar (Zorc, 1977). Gipanikaysikay pod ni ni Wolff (1967) nga nagkanayon nga kining PRH ug HIL dapat ihusa sa WAR og pundok kay sama ra sila og gigikanan nga, matod pa ni Lobel (2013), usa ka dayalektong WAR nga napangamhan lang og labi sa mga nasugat-an ug nakahimamat nga pinulongan: BDK sa PRH ug Kinaray-a sa HIL. Lagmit gayod diay nga dug-ol nga katilingban sauna ang WAR ug BFX mao nakahulam sila og daghang mga pulong. Isugyot pa man gani puhon nga ang kaning BFX nagtubod diay sa kinaraang dayalektong WAR nga nausab gayod og tunhay tungod sa pakigsagol ug pakighimamat aning daghang mga mamulongay sa ubang mga katilingbang pangpinulongan, sama tingali sa BDK ug HIL (Allen, 2019).

Maingon tingaling usa nahinayak ang *d > r nga milanap gikan sa WAR, nakapanlangyaw na ang mga mamulongay sa BFX sa kasamtangang pulo sa Bantayan, kon diin napadayon ang *l, *d > w, j. Dugang pa, makita nga huyong ra para sa *l > j nga dili sa _#, ang $\# \{C_{[+stop]}, l, s\} V_{[-front]} V_{[-front]}$. Lak., tin-aw ang merger sa PBS *l, *d > l, kon diin nahimo dayong /j/ ang /l/ sa BFX sa pili nga kabutngan, ug ang ubang /l/ sa laing kabutngan, nahimong huyong sa PL, ug mahimong /w/.

Ari na unta mahuman ang pagtuki apan mapanid-an sa L4, L6, ug L7 nga adunay pagka-doublet kon diin, mora man og nausab-balik ang /j/ ug nahimong /l/ aron mahuyong sa PL. Sa ato pa, DPL ang BFX,

correspondence /s:k/. More data is needed here.

Words with an *l > r change in BFX may have been borrowed from WAR which has masirumsirom and karutkot with the same meanings as in BFX. This scenario is likely to have happened as BFX and WAR communities are known to have a strong trading relationship from then to now (Carabio-Sexon, 2007). Furthermore, CBS and WBS are said to have originated from somewhere in the Eastern Visayas, either Leyte or Samar (Zorc, 1977), thus, the likelihood that WAR and BFX communities were once geographically close and borrowed a lot from each other is huge. Wolff (1967) also suggests the a similar scenario wherein PRH and HIL should be grouped with WAR being that they come from the same origin, which Lobel (2013) refers to as an old WAR dialect that had just been heavily influenced by the encountered language communities: BDK for PRH and Kinaray-a for HIL. WAR and BFX may have been heavily intertwined communities in the past where borrowing was quite common. There are even upcoming proposals that BFX stems from an old WAR dialect that has been modified heavily due to influx of other language speakers, such as BDK and HIL (Allen, 2019).

The most likely scenario is that before *d > r could fully be diffused from neighboring WAR, the speakers of BFX migrated to their current location, Bantayan island, where the changes *l, *d > w, j progressed. Additionally, the environment $\# \{C_{[+stop]}, l, s\} V_{[-front]} V_{[-front]}$ also appears to be a trigger environment for non-final *l > j. The merger of PBS *l, *d > l is then clear, wherein l becomes /j/ in BFX in select environments, whereas it remains /l/ in other environments, and consequently feeds PL, becoming /w/.

The analysis could have ended here, but as can be seen in L4, L6, and L7, there are doublet forms wherein /j/ had reverted back to /l/, to eventually become a trigger environment for LD. BFX is then really an

apan na-PL ra siya tungod sa paglanap leksikal gikan sa usa pa ka silingang DPL. Lagmit, NSGB ang nakatakod sa BFX kay dugay ug lig-on ang katalian politikal ug ekonomik sa duha ka mga daiya (Carabio-Sexon, 2007).

LDV, but has only become so due to lexical diffusion from a neighboring LDV. The most likely candidate to have affected BFX is NSGB, as both linguistic communities have long and strong political and economic ties between them (Carabio-Sexon, 2007).

Hulag 3. Lagda sa Pagpangusab-Tingog sa BFX

Figure 3. Sound Change Rule in BFX

$$1a) \left\{ \frac{V_{\mu l}}{1} \right\} > j / \left\{ \frac{\overbrace{\{C[+stop]\}}_1}{\overbrace{s}} \quad \_V_{\mu}[-front]}{\_#} \right\}$$

$$1b) l > \emptyset$$

$$2) \{dj, tj, sj\} > \{d_3^{(j)}, t_3^{(j)}, j^{(j)}\}$$

Makita sa ibabaw ang mga lagda pagpangusab-tingog nga napanid-an sa BFX. Mora man og nagdungan ang PL ug $l > j$, nga panganlan usa nato og pagpatingog-lateral, sa BFX. Mamatikdan sab ang $*l > j$ sa mga pinulongan sa ROL ug BAN (Zorc, 1977), mao nga basin og maingon nga tuaray eryl nga penomenon sa pagpatingog-literal sa kasadpan kon diin nahisakop unta ang BFX, apan nagbangga sa erylng penomenon nga PL. Ang 2 sa ibabaw kay sumpay nga prosesong ponolihikal kun diin na-spirantize ugkun na-palatalize ang $\{dj, tj, sj\}$.

The above figure outlines the sound change rules that have been observed for BFX. It seems as though both LD and $l > j$ in BFX, which shall be monikered a lateral vocalization for the mean time. The same $*l > j$ can also be observed for ROL and BAN (Zorc, 1977), thus, it can be claimed that a western lateral vocalization area formed in the western reaches of the Visayas that intersected at BFX with the LD areal phenomenon. 2 above is a complementary phonological process wherein the segment strings $\{dj, tj, sj\}$ were spirantized or palatalized.

4.6.3. Pagbaton-Lateral dala sa Pagpangamhan

(Lateral Retention brought about by Influence)

Mamatikdan bisan sa mga niaging pananglitan nga dako og epekto ang paglanap leksikalng dala sa hinulamay ug pagpangamhan sa pagkaulot sa PL. Maingon nga gikan ang mga pulong, nga magka-PL unta apan nagbaton og lateral, sa lain-lain mga pinulongan. Apan adunay pipila ka mga pinulongan nga daling mapasanginlan sa panghitabo dala sa dako nilang impluwensya. Ang usa TAG, dala sa pagkabatakang-daiya sa Filipino, ug SGB ug

Even in the previous examples, lexical diffusion brought about by borrowing and influence has starkingly had a huge effect on the truncation of LD. Words that should have been affected by LD but nevertheless retained /l/ can be diagnosed as being borrowed from a variety of linguistic sources, however, a select few languages could easily be pointed to owing to their massive influence in the region. One of these is TAG, due to the standard language

MIN dala sa pagkabatakdang-daiya sa SSGB sa BDK. Apan, matod kang Zorc (2019), labing sagad ang pagpanghulam sa mga pinulongan sa habagatang Pilipinas gikan sa BDK. Sa TSG, maila ang mga pili nga hulam-pulong gikan sa MSA ug sa mga silingan niining pinulongan.

Filipino, and SGB and MIN, due to the de facto standard nature of SSGB in BDK. According to Zorc (2019), however, the borrowing from BDK is more frequent in the languages of the southern Philippines. In TSG, some loanwords can be traced back to MSA and its neighboring languages.

M1	LWS, SGB, SBLN kalag 'Soul'	expected: kjag or ka:g
M2	LWS, SBLN, MKX ʔu:lu 'Head'	expected: ʔu:
M3	LWS, SBLN, MNY tu:lug 'Sleep'	expected: tʃʉg or tu:g
M4	SGB, SBLN, MKX dalag 'Yellow'	expected: da:g
M5	DAW, SCZ tambal 'Medicine/Heal'	expected: tamba:
M6	PSO tajña(?) 'Ear'	expected: taliña
M7	TSG hulug 'Fall/Drop', pula 'Red', tulak 'Push'	expected: hu:g , puwa , tu:d
M8	TSG bulan 'Moon', api 'Fire'	expected: buwan , ka:ju
M9	SCZ ma- lalag 'Yellow'	expected: malag
M10	TSG dakula? 'Big'	expected: daku? or dakuwa?

Makita sa ibabaw ang lain-laing mga pangamhan pinaagi sa mga hulam nga pulong sa mga nagkadaiyang DPL. Ang M1-5 nagpakita og pagpangamhan nga dala sa SSGB. Matod pa ni Endriga (2010), nahimo og batakdang-daiya sa BDK ang daiyang Sialo-Carcar sa Cebu nga wala hikiti og PL. Dungag pa niya, daghan og mga migrasyon sa mga mamulongay og BDK pahabagatan gikan sa Bisayas padulong sa Mindanao ug kasagaran nila, SSGB ang daiya. Kadaghanan sa mga ulusahong tigpanukwahi sa mga DPL, mga pulong nga mora man tingali og gihulam gikan sa SSGB. Dako og prestige ang SSGB, ug mao sab kini ang maglalangyawnong pinulongan, sa ato pa, dili dako ang laktaw sa pag-ingon nga ang pagsaka sa gahom sa SSGB mao ang pinakadakong nahimong utlanan sa PL. Bisan pa man niana, wala nag-inusara ang SSGB, aduna say gamayng epekto ang TAG, apan seguro taod-taod na ning kabag-ohan;

The above examples show the different influences from non-LD languages brought about by borrowing into the different LD languages. M1-5 show the influence brought by SSGB. According to Endriga (2010), the non-LD Sialo-Carcar, Cebu variety has become the de facto standard for BDK. Additionally, she adds that multiple migrations have been recorded from BDK speakers from the Visayas to Mindanao, and most of them SSGB speakers. Many of the notable exceptions in the LDV can be attributed to SSGB. This variety holds a lot of prestige and is the primary migratory language, i.e., it would not be a huge leap in imagination to concur that the rise in power of SSGB is the largest truncator of LD in GCP. In spite of that, SSGB is not the only influencing language on LD languages, TAG has also had its fare share of loanwords, however, these may be novel borrowings and thus, have come later; especially when

labaw na kay free variation ang mga gitagna nga porma sa mga hinulam. Makita kini sa M6 para sa PSO ug sa M7 para sa TSG.

Kay tungod nanglangyaw ang TSG palayo sa BS ug kabudayaang Bisaya, labing napangamhan kini dili sa SSGB kondili sa MSA nga makita sa N8. Nakahulam sab ni siya sa mga silingan niyang daiyang wala maabti sa PL sama sa makita sa N10. Sa tinuod lang, makita sab ning matang sa paghulam sa N9. Dako sab og pagpangamhan ang SB sa TSG (Pallesen, 1985), apan dili kini tin-aw sa datos nga nagatutok lamang sa PL, labi na kay dako pod ang pagpangamhan sa TSG ngadto sa SB.

Tin-aw sa mga pnl. nga ang pagbaton-lateral dala sa pagsaka sa gahom sa mga daiyang wala malanapi og PL. Aron masabtan ang kaiya ug kaagi sa PL, angay sab mahisabtan ang kalabotan aning mga dili DPL ug ilahang mga kaagi. Kinahanglan gayod seguro mapatin-aw ang pagkasunod-sunod sa mga panghitabo aron makita kon nganong milanap og maayo ang PL, ngano naulot sab kini, ug sa ubang pinulongan, nganong mora og nagkaanay pagkausab-balik gikan sa PL padulong sa pagbaton-lateral.

most of the items deemed as TAG borrowings exist in free variation with LD items. This can be seen for PSO in M6 and for TSG in M7.

As TSG speakers have migrated outside the BS speaking territories and out of the Bisaya cultural sphere, it has been influenced mostly not by SSGB, but by MSA, as in N8. The language has also borrowed from its neighboring varieties that have not been reached by PL, as in N10. In fact, this type of borrowing could also be inferred in N9. The SB have also historically influenced TSG greatly (Pallesen, 1985), however this is not as evident in the L-wordlists which focus on LD, especially when TSG itself has also had a huge influence on SB.

The lateral retention brought about by the rise in prestige of the non-LDV is clear from the examples. To understand the nature and history of LD, the effects of these non LD languages and their histories should be considered. Perhaps, a chronological statement on the historical events that lead to LD and lateral retention is needed to show why LD has diffused to such great distances and why it had suddenly truncated, and why in some languages, LD reversion has occurred to make lateral retention possible in the first place.

5. ANG PONETIK NGA KAAGI SA PL: ANG MGA BALOD SA KAUSABAN

(THE PHONETIC HISTORY OF LD: WAVES OF CHANGE)

Kon ilaraw sa mapa ang mga DPL ug ilhon sila base sa mga huyong, makita nga adunay heyograpikong kauyokan ang PL nga miawas og milanap sa kasilinganan. Aning uyoka, ang primaryong huyong mao ang kabutngang $V_{[-front]}\#$, $V_{[-front]}V_{[-front]}$, ug $V_{\mu[-front]}V_{\mu[-front]}$, sa ato pa, tapos-pulong ug suludlang-patingog. Dugang pa niana, atuay mga sakop pangdugang kon diin may kiwaw, ug usahay dili kinanunay, nga huyong sa $V_V_{[+front]}$. Makita sab nga dili sama ang

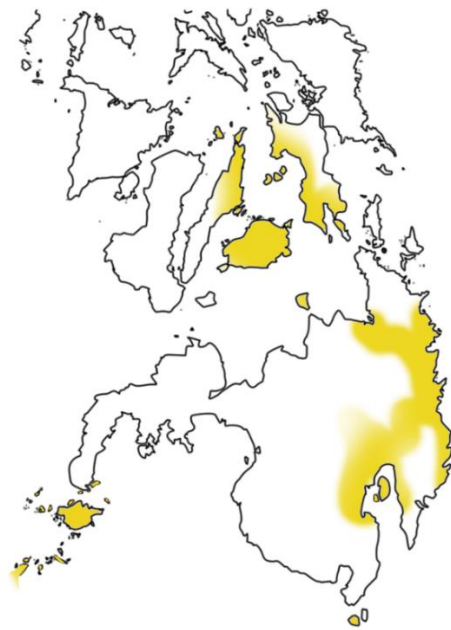
When the LDV are plotted on a map and categorized based on trigger environments, a picture of a geographic core of LD that spread out and diffused to the neighborhood emerges. In this core, the primary trigger environments are $V_{[-front]}\#$, $V_{[-front]}V_{[-front]}$, and $V_{\mu[-front]}V_{\mu[-front]}$, i.e., at the word-final and intervocalic positions. Furthermore, there are geographic extensions where an unexpected, and sometimes inconsistent, trigger environment of $V_V_{[+front]}$ is found. The

pagkalanap nga nahitabo sa matag-DPL. Adunay mga daiyang nahimutang sa kadapilinan sa sakop sa PL kon diin dili huyong ang $V_{[-front]_#}$. Makaikag ang kaning panghitaboa kay mahimong pangaggason nga adunay pinabalod nga paglanap sa penomenon nga igo rang miawas og gamay gikan sa usa ka uyok.

uneven distribution among the LDV is also observable. There are some varieties that exist in a periphery of LD where the environment $V_{[-front]_#}$ is not a trigger environment. The unevenness is significant as it leads to the conclusion that there was a wave-like diffusion of the phenomenon that only spread a bit outwards from a core area.

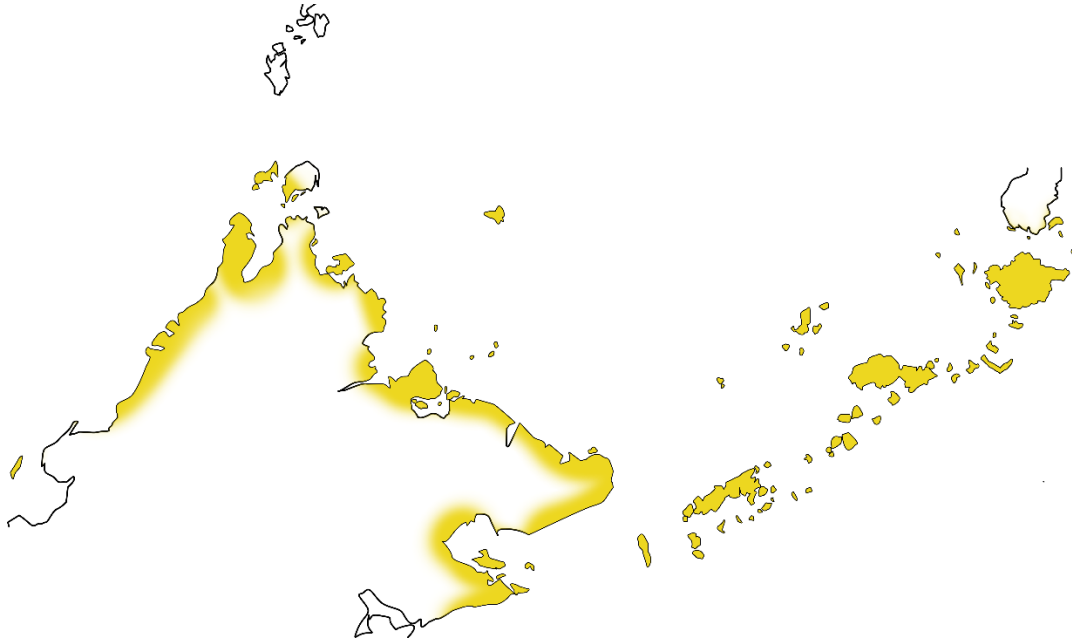
5.1. Ang Unang Balod: Ang Kinatibuk-ang Sakop sa PL

(The First Wave: The Geographical Reach of LD)

Laraw 2. Ang Kinatibuk-ang Sakop sa PL (nakadalag) sa Kabisay-an ug Mindanaw (Ang laraw base kang Frye, 1906).

Map 2. The Geographical Reach of LD (yellow) in the Visayas and Mindanao (The map is based on Frye, 1906)

Laraw 3. Ang Pangdugang nga Sakop sa PL (nakadalag) sa Kasuluan ug Sabah (Ang laraw base sa Bethany World Prayer Center, 1999 ug sa Joshua Project, N.D.)

Map 3. The Geographic Extension of LD in Sulu and Sabah (The map is based on Bethany World Prayer Center, 1999 and on Joshua Project, N.D.)

Bisan sa mga kalahian, nagkahiusa ang mga pinulongang PL sa pagkahuyong sa suludlang patingog nga $V_{[-front]}V_{[-front]}$ (makita kining sakopa sa Laraw 2 ug 3). Lak., ang kadtong kabutngana ang tipik nga huyong sa PL. Makita ni sa mga sumunod nga pnl.

In spite of the differences, all of the LD languages uniformly consider the intervocalic $V_{[-front]}V_{[-front]}$ a trigger environment for LD (this area can be seen in Map 2 and 3), i.e., the aforementioned is the fundamental trigger environment for LD. This can be seen in the following examples.

N1 PBS *'sudud 'Comb' > |su'lud| >
NSGB, PRH, BLN su:d 'Comb'

cf. ROL 'suʔjud, HIL 'suʔlud 'Comb'

N2 PMNB *'balaj 'House' > MKX, LNG, OBO baʔj 'House'

cf. SCM baʔoj 'House'

N3 PMNK |*ŋadan| > |ŋalan| >
MNY, BGN, KRG, KSG, DWS ŋa:n 'Name'

cf. LBT, MNT ŋalan 'Name'

Mahimong sabton ang kaning magpahiusang tali sa PL isip iyahang unang balod nga milanap sa tanang sakop sa PL. Mahimong ipakita ang magpahiusang unang balod sa PL pinaagi sa sumunod nga lagda pang-tingog:

This uniform phenomenon in all of the LDV may be understood as the first wave of LD that diffused to the entire geographical area of LD. The uniform first wave of LD may be illustrated with the following phonological rule:

Hulag 4. Ang Unang Balod sa PL

Figure 4. The First Wave of LD

$V_{[-front]}l > V: / \_ V_{[-front]}$

Matod sa mga nahisulat sa kapanulatan, ang /l/ ang siyang mapapas sa penomenong PL ug adunay mahitabong kompensatoring pagpaminat tungod sa giblang nga nahimo. Apan, kon susion pa og dugang, makaplagaan nga dili ingon-ana kayano ang pagpamapas nga nahitabo kay tungod mabantayan nga mora og naay gamayng pagkainat sa mga V sa wala sa mga approximant s.s., /l, w, j/, usa ka pagbatbat nga makita bisan kang Verstraelen (1960). Sa ingon-ani, maingong, [V:l] gayod diay ang tanang segment /Vl/, ug tungod kay atuay pagkaininat ang tanang V sa wala sa /l/, kadugayan, nausab-sabot ang /l/ isip /:/ sa tuo sa $V_{[-front]}$ ug nagsugod na nga dili siya malitok hangtod sa ang pagkainat na lang ang nahabiling timailhan sa napapas nga C. Sa kadugayan pa, adunay dugang pang mga kausabang pangtingog nga mahitabo.

In the literature, /l/ is deleted in the LD phenomenon and an additional compensatory lengthening happens due to the space that has been opened up by the deletion. Upon further inspection, however, it becomes apparent that the deletion that took place is not as simple as has been described, as it can be observed that Vs beside approximants such as /l, w, j/ are slightly lengthened, a phenomenon already described in Verstraelen (1960). In this way, all /Vl/ segments are actually [V:l] due to the slight lengthiness of Vs at the pre-lateral position, where in time, the original /l/ had become reanalyzed as the length at the post- $V_{[-front]}$ position and has since then not been markedly pronounced until only the length remained as a distinct marker for the now deleted C. Later on, additional phonological processes would then take place.

5.2. Ang Ikaduhang Balod: Ang Kauyokan sa PL

(The Second Wave: The Core of LD)

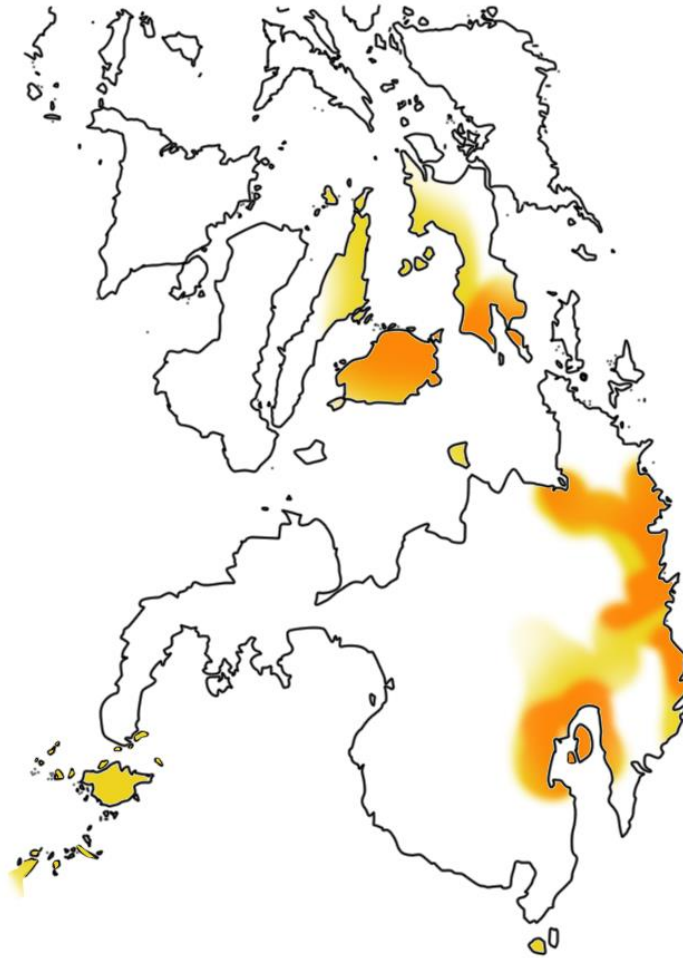
Sa linggwistiks, ug bisan sa bayoloji, naila ang alinghuna nga kon diin labing dako ang kadinaiyahan, labing dako sab ang kahayan nga didto ang kagikanan sa usa ka banay sa mga linalang (Blust, 1985; Pawley, 1999), o sa labing angayng sumbingay ron, sinugdanan sa usa ka penomenon. Dugang pa, ang kaurogan gayod sa pagpanlangyaw ug lihoc sa tawo mao kadto ang huot paluag (Sapir, 1968) o kun sa pangmamulongay man gani, gikan sa sinapwanay pasinamahay (Dyen, 1956). Busa, kon asa ang tapok, didto ang sukaran.

In linguistics, and even in biology, the idea: where the diversity is greater, the greater its chances being the origin point of a family of creatures, is well known (Blust, 1985; Pawley, 1999), or in a more apt metaphor, the starting point of a phenomenon. Furthermore, the trend of migration has always been from dense areas to less dense ones (Sapir, 1968) or when discussing about language speakers, from a complex population area to a more uniform one (Dyen, 1956). Thus, where people gather is wherefrom people scatter.

Kay tungod makit-an man nato ang diperensya sa usa ka suludnong sakop sa PL nga labing daghan og kabutngang motugot ug anaa say usa ka gawasnong sakop nga kulang sa kabutngang motugot og PL, mahimo natong ibutang nga adunay bulag-bulag nga balod nga miawas ug

As both an inner or core area of LD that has more triggering environments and an outer or peripheral area of LD which has fewer triggering environments can be observed, we can realistically point to a history of LD that is segmented in waves which spread out from a point in an area and diffused

milanap sa erya. Makita kini sa laraw sa *outwards. This is illustrated in the map* ilalom. *below.*

Laraw 4. Ang Sakop sa Ikaduhang Balod (nakadarag) sa PL ug ang Kadaplinan (nakadalag) sa PL (Ang laraw base kang Frye, 1906).

Map 4. The Geographical Reach of the Second Wave (orange) of LD and a periphery (yellow) of LD (The map is based on Frye, 1906)

Ang kining ikaduhang balod mahimong maingong wala na makalayo pa, ug ang kinutoban adtong balora maoy maingong kinauyokan sa PL kay adtong eryahang linggwistik makita ang pinakadaghang kinanunay nga huyong, ang mga kabutngang tapos-pulong ug suludlang-patingog. Didto gikan ang mga pag-awas ug paglanap sa penomenon sa mga silingang pinulongan. Sa ingon-ani, maingon nga ulusahon ang mga pinulongan

This second wave of LD probably did not spread too far out and so, its contemporary reach demarcates a core area of LD as it is this linguistic area where the most amount of consistent trigger environments can be observed, the word-final and intervocalic positions. That core area would then be the origin point for the spreading and diffusing of the phenomenon out to neighboring languages. In this view, one can say that the languages of the core area are unique in

sa kinauyokan kay huyong kanila ang $V_{[-front]_#}$ *their expression of $V_{[-front]_#}$ as a trigger environment.*

- 01 PBS $|*b\eta\mathfrak{a}l| > |bu\eta ul| >$ CBLN, TGN, BTW $bu\eta u:$, NBLN, CBLN $bu\eta ow$ 'Deaf' cf. SGB $bu\eta\mathfrak{a}l$ 'Deaf'
- 02 PMNB $|*ab\mathfrak{a}l| >$ MQK $\eta ob\mathfrak{a}$, MBD $\eta ibi:$, OBO, $\eta obbo:$ 'Smoke' cf. MKX $\eta abul$ 'Smoke'
- 03 PMNK $|*ab\mathfrak{a}l| >$ MNY, KRG, KYK $\eta obo:$ BGN $\eta ubu:$, SCZ, KLL, PSO $\eta ab\mathfrak{a}$, SLE ηubu 'Smoke' cf. MNT $\eta ab\mathfrak{a}l$ 'Smoke'

Mahimong ihulagway ang mga kausabang nahitabo pinaagi sa lagda pangtingog nga: *The phonological changes may be illustrated in rule form, such as in:*

Hulag 5. Ang Ikaduhang Balod sa PL

Figure 5. The Second Wave of LD

$$V_{[-front]l} > V: / \_ \#$$

Makita sab aning lagdaa ang samang proseso sa pag-usab-sabot sa /l/ isip /:/, sa ato pa, sumpay nga penomenon ang Unang Balod ug Ikaduhang Balod apan wala na makaawas pa gawas sa kinauyokang PL ang ikaduha tungod sa wala pa mahibal-ing panghitabo. Maingon kining usa ka pag-ulot sa PL sa usa ka bahing matawag nga kadaplinan.

In this rule, the same process where /l/ is reanalyzed as /:/ can be observed, in other words, the First and Second waves are connected changes but wherein the latter wave was unable to spread further outwards due to a still unknown event. The segmentation of changes here signals a possible truncation of LD in an area that might as well be called the periphery.

5.3. Ang Ikatulong Balod: Naulot nga Kahinog ug Pangdugang nga Sakop

(The Third Wave: A Truncated Ripeness and a Geographic Extension)

Makita sa TSG, TAG, ug mga daiyang SB ang usa ka makaikag nga huyong sa mga kabutngang anaay $V_{[+front]}$ nga dili makita og kinanunay bisan sa kinauyokan.

In TSG, TAG, and the SB varieties, an environment with a $V_{[+front]}$ can become a trigger environment. This has yet to be consistently observed, even in the core area.

- P1 PBS $*bilih$ 'Buy' > TSG $bi:$ 'Buy' cf. BTW $bili?$ 'Buy'
- P2 PBS $*pili?$ 'Choose' > TSG $pi:$ 'Choose' cf. BTW $pili?$ 'Choose'
- P3 PBS $*di-di?$ 'Not' > $|dili?|$ TSG $di?$ 'Not' cf. BTW $di?$ ~ $dili?$ 'Not'

- P4 PMP *taliŋa ‘Ear’ > TSG tajŋa, TAG tɛ:ŋa, SLM, SML taiŋa ‘Ear’ cf., BTW taliŋa ‘Ear’
- P5 PGCP |*quliq| > TSG ʔuwi (Zorc, 1981), TAG ʔuwi? ‘Return (home)’ cf., BTW ʔuliʔ ‘Return (home)’
- P6 PSB *kulit ‘Skin’ > SJM, SLM, SML kuit, SSE kwit ‘Skin’ cf., BDR kulit ‘Skin’

Makita sa mga pnl. nga liban sa P3 nga kasagaran man pod gayong mapamubo bisan sa mga dili-DPL, tin-aw nga huyong sa maong mga pulonga ang $V\_V_{[+front]}$ nga dili sa mga DPL bisan sa kauyokan. Mahimong ipangaggas nga nagsugod pa sa iyahang pagkahuyong ang naingong kabutngan ug wala na milanap gawas sa TSG, TAG, ug SB kay nanglangyaw na ang TSG ug TAG (Zorc, 1981). Sa tinuod, gipakita ni Zorc (1981) nga nahimutang ang duha sa usa ka erya linggwistik nga maingon nga PL sa $V_{[+front]}$. Angay sab timan-an nga gipakita ni Verstraelen (1960) nga nagkaadunay probinsyanhong PL ang TAG nga naulot lamang. Apan, adunay kamatuorang sukwahi ani nga pangaggas, mao to ang pagkadili-huyong sa tapos-pulong sa TSG. Makita sa ilalom ang lagda sa Ikatulong Balod.

Aside from P3 that usually ends up being reduced even in non-LDV, all the above examples consider the environment $V\_V_{[+front]}$ as a trigger environment, even when this is never the case for LDV, even in the core. It can be hypothesized that the said environment has just begun to become a trigger environment but was unable to spread outside TSG, TAG, and SB because TSG and TAG migrated (Zorc, 1981). In fact, Zorc (1981) suggests that the two languages once participated in a linguistic area where LD was permitted near a $V_{[+front]}$. One must also remember that Verstraelen (1960) illustrated how there was once a TAG provincial LD variety that got truncated. The fact that the word-final position is not a trigger environment in TSG is contrary to the above position, however. The third wave is illustrated in rule form below.

Hulag 6. Ang Ikatulong Balod sa PL

Figure 6. The Third Wave of LD

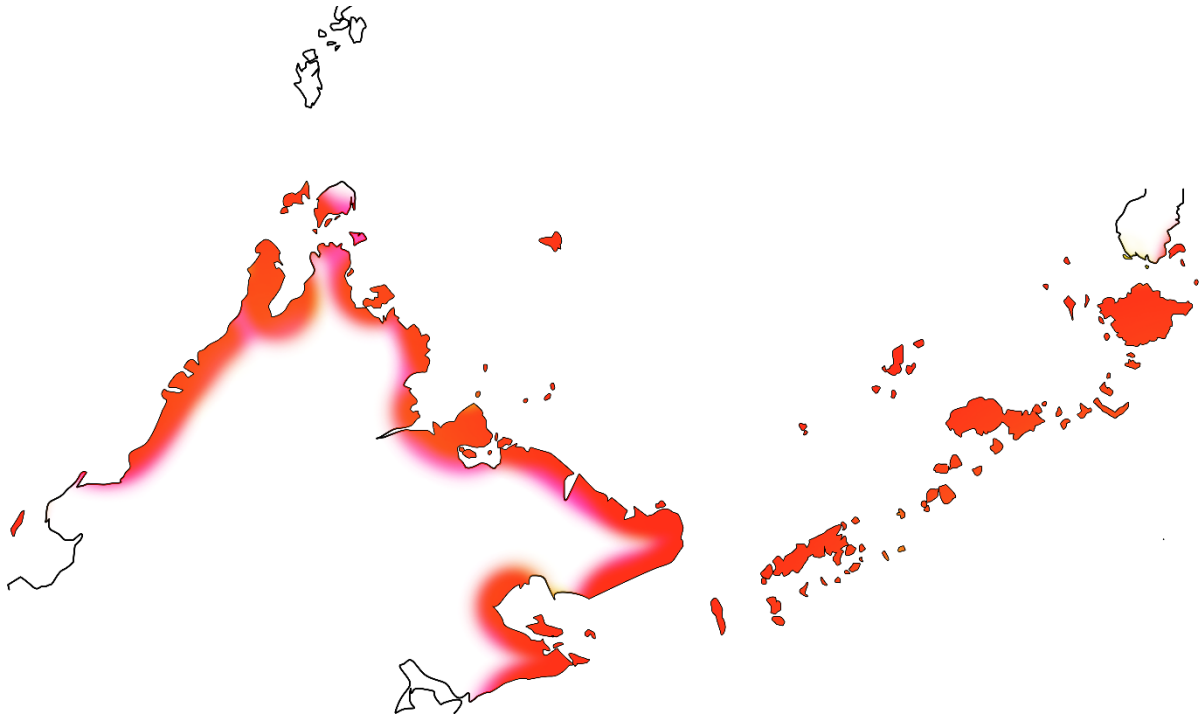
$$Vl > V: / \_V_{[+front]}$$

Kon tuod nga naulahi ang ikatulong balod, ngano man nga wala pa mahitabo ang ikaduhang balod sa TSG, TAG, ug SB nga sa naingon na, makitaan sa ikatulo? Posible nga igo lamang sa pagpanlangyaw sa mga TSG ug TAG ang pagsugod sa ikaduhang balod. Basin pod daan pa lang, hinog na sa pagkahuyong ang kabutngang $V\_V_{[+front]}$ sa mga DPL dala sa analoji, apan, labing hinay lang ni siyang prosesoha, basi tungod sa $[+front]$ nga kaiya sa /i/, mao nga nahuyong lang gayod ang maong kabutngana sa pagbiya sa TSG ug TAG kon diin nakalihay sila sa usa ka panghitabo nga

If it is true that the third wave came later, why is it then that the second wave did not occur in TSG, TAG and SB, which as discussed, exhibits the third wave? It is possible that the second wave only started spreading when TSG and TAG migrated. It is also possible that the conditions for $\_V_{[+front]}$ to become a trigger environment was already ripe in LDV because of analogy, but, the process spread a lot more slowly, maybe due to the $[+front]$ feature of /i/, hence, the aforementioned only became a trigger environment in TSG and TAG when they left, and consequently, avoided an event which

nakapaulot sa PL sa maong kabutngana sa ubang mga DPL.

caused it environment to not be a trigger environment in the rest of the LDV.

Laraw 5. Ang Ikatulong Sakop (nakapula) sa PL (Ang laraw base sa Bethany World Prayer Center, 1999 ug sa Joshua Project, N.D.)

Map 5. The Third Wave (red) of LD (The map is based on Bethany World Prayer Center, 1999 and on Joshua Project, N.D.)

Tungod kay nahimulag na ang TSG, napasagdan siya sa iyahang kahinog, ug sa kadugayan, napalig-on ang kahuyong ug sa pag-abot nila sa Sulu (Scott, 1994), napangamhan sad niini ang mga pinulongang SB (Pallesen, 1985) nga makita sa Laraw 5 sa taas. Mapatud-an kini sa pagkawalay ikaduhang balod sa mga SB. Mahimo sang iingon nga sama ang nahitabo sa TAG, kon diin adunay dayalektong TAG nga nahisakop sa ikatulong balod, apan hilahi sa TSG, wala napalambo ang PL sa TAG kay basin nahimalik ang maong dayalekto sa mga dayalekto sa TAG nga nagbaton og /l/ ug tungod niato, nahimulag ang daiyang TAG sa sakop PL.

As TSG has migrated away from the rest of the LDV, it has developed the ripeness of the [+front] trigger environment, and when they subsequently arrived in Sulu (Scott, 1994), they were able to influence the SB varieties (Pallesen 1985) which is illustrated in Map 5 above. The influence can be proven by the fact that no SB variety has been affected by the second wave. A similar event could be said to have happened in TAG where there was a TAG dialect that had been affected by the third wave, but unlike TSG, LD in TAG had not flourished, possibly, because the said dialect moved in with the rest of the TAG dialects that retained /l/, and as a result, TAG was separated from a geographic LD.

5.4. Mga Sumpayng Prosesong Ponolohikal

(Complementary Phonological Processes)

Kuyog sa PL ang mga prosesong ponolohikal nga nasumpay tungod kay nangahitabo lamang sila kay adunay PL. Dili hisama ang tanang pinulongang PL sa ilahang pagpakita sa mga sumpayng prosesong ponolohikal. Mahimong iingon nga nangahitabo ning mga prosesoha isip pangpalig-on sa mga dili lig-on nga salangpotan sa PL sama sa hiatus kun ang pagkasilingan sa duha ka V nga wala napatung-an og C.

Along with LD were the complementary phonological processes that occurred as a direct result of LD. The LD languages are not uniform in how they exhibit these complementary phonological processes. These processes may have occurred as mechanisms to stabilize the shaky environments created by LD such as hiatus, where two Vs are positioned next to each other without a single C in between them to act as a buffer.

5.2.1. Pagkakaon sa Silingang Patingog

(the assimilation of neighboring vowels)

Ang kinakasagarang salangpotan sa PL mao ang hiatus kun ang pagkatupad sa duha ka kaluhang patingog nga walay nakapatungang C. Sa mga nahisulat sa kapanulatan, gituki kining panghitaboa isip usa ka pananglit sa kompensatori lengthening (Wolff, 1972; Endriga, 2010; Lin, 2020) kon diin nainat ang unang patingog tungod sa pagkapapas sa /l/ kun /lV/. Apan kon pagabatakan ang panusi ni Verstraelen (1960), ang mga V sa wala sa /l/ kay labing inat gali og pagkalitok. Sa ato pa, dili diay kompensatori lengthening ang nahitabo, kondili, pagkausab-sabot sa mga linya-segment [V:l] isip [V:] ug kon tukion pa gayod, ang /l/ mismo, sa kadugayan, ang nausab-sabot isip kainat. Posible kini kay ang /l/, [+vox] ug [approximant] man, mao nga mora og inat paminawon ang V sa iyahang wala. Alang-alang kay kon mamatikdan, labing inat gayod paminawon ang mga V sa wala sa mga voiced ug approximant nga consonants, s.s., Iningles nga *bead* (cf., *beat*) ug *doll* (cf., *dot*). Kon ingon-ani man, labing sayong sabton ang pagkawala sa ikaduhang kaluhang V isip mora og usa ka asimilasyon kun pagkakaon, lak., nakaon ang silingang V sa V: kun nagkaanay ikaduhang pag-usab-sabot sa ikaduhang V isip lakip sa pagkainat sa unang V. Busa, mahimong

*The most common result of LD is the creation of hiatus, or the positioning of two mirror vowels besides each other with no C positioned in between them to act as a buffer. In the literature, this phenomenon has been analyzed as an example of compensatory lengthening (Wolff, 1972; Endriga, 2010; Lin, 2020) wherein the first vowel was lengthened as a consequence to the deletion of either the segment /l/ or the string /lV/. If the analysis in Verstraelen (1960) is taken into consideration, however, the V at pre-/l/ already sounds lengthened before any application of LD. In other words, it was not compensatory lengthening that occurred, but the reanalysis of the segment string /V:l/ as [V:], and when analyzed further, it is the /l/ that, in due time, was reanalyzed as length. This is possible because /l/ is [+vox] and [approximant], hence the pre-consonantal V sounds expectedly longer. In fact, the Vs beside voiced and approximant consonants naturally sound longer, as in English *bead* (cf., *beat*) and *doll* (cf., *dot*). In that case, the deletion of the second mirror V is easier to understand as a form of assimilation, i.e., the neighboring V to the longer V: is assimilated or there may have been a second reanalysis of the second V as a feature attached to the length of the very first V. Therefore, this*

ilaraw ang sumpayng proseso nga pagkakaon sa ininat nga kaluhang patingog sa silingang kaluhang patingog isip ingon-ani nga lagda sa Hulag 7 ilalom.

complementary process of assimilation of the mirror vowel to the neighboring longer mirror vowel may be illustrated in rule form as in Figure 7 below.

Hulag 7. Ang Pagkakaon sa Silingang Patingog.

Figure 7. The Assimilation of a Neighboring Vowel.

$$1a V_{\mu} > \emptyset / V_{\mu} \_$$

Ang mga sumunod kay mga representanteng pananglit sa mga kabutngang a: u: ə: ug i:.

The following are some representative examples in the environments a:_, u:_ ə:_ and i:_.

Q1	PBS, PMB *balaj ‘House’ > ba:aj > NSGB, TSG, MKX, OBO ba:j ‘House’	cf. SSGB balaj, SGD bajaj, SCM bajoj ‘House’
Q2	PSEM *palad ‘Palm’ > pa:ad > KSG, KLL, SLE pa:d ‘Palm’	cf. KLG palad, CYW pa!ad ‘Palm’
Q3	PBS *tələn ‘Swallow’ > tu:un > PRH, NBLN, NLEY, BTW tu:n ‘Swallow’	cf. MIN, WAR tułn, ROL tujon ‘Swallow’
Q4	PMB *ʔulu ‘Head’ > ʔu:u > LNG, MKQ, MBD ʔu: ‘Head’	cf. SCM ʔuju, DAV ʔulu ‘Head’
Q5	PGCP *dələm ‘Night’ > du:um BGN, KRG, KYK du:m ‘Night’	cf., SGD, JAU dujum ‘Night’
Q6	PMK *hulug > hu:ug > MNY, BGN, KRG, KYK hu:g ‘Fall’	cf. DGC hulug ‘Fall’
Q7	PMB *sələm ‘Morning’ > sə:əm > MQK, MBD sə:m ‘Morning’	cf. SCM masəm, DAV masolom ‘Morning’
Q8	PBS *bilih ‘Buy’ > bi:i > TSG bi: ‘Buy’	cf., TAG billi ‘Buy’
Q9	PMB *ʔulu ‘Head’ > ʔu:u > DAE ʔo(:)(ʔ)o: ‘Head’	cf., DAV ʔu:, ʔulu ‘Head’
Q10	PMK *palad > pa:ad > KYK pa(:)ʔad ‘Palm’	cf., KYK ba:j, TGP balaj ‘House’
Q11	PSEM *tulu > tu:u > PSO tu(:)ʔu ‘Three’	cf., PSO ʔa:d, KLG ʔalad ‘Fence’
Q12	PGCP *balaj > ba:aj TAG ba:haj ‘House’	cf., NSGB ba:j, SSGB balaj ‘House’
Q13	PGCP *ʔuləd > ʔu:ud > TAG ʔu:ʔəd ‘Worm’	cf., NSGB ʔur:d, SSGB ʔu:jud ‘Worm’
Q14	PSG *talan > ta:aŋ > SNL taŋ ‘Run’	cf., SXN ta:laŋ ‘Run’

Ang Q1-2 kay nagpakita og pagkapapas sa V tupad sa a:. Ang Q3-6 kay nagpakita og pagkapapas sa V tupad sa u:. Ang Q7 nagpakita og pagkapapas sa V tupad sa ə:. Ang Q8 nagpakita og pagkapapas sa V tupad sa i: nga makita lamang sa TSG ug SB. Bisan pa man sa kasagad sa pagkakaon sa

The examples at Q1-2 exhibit the deletion of V after /a:/. The examples at Q3-6 exhibit the deletion of V after /u:/. The example at Q7 exhibits the deletion of V after /ə:/. The example at Q8 shows the deletion of V after /i:/ which only occur in TSG and SB. In spite of the frequency in which the second V is

ikaduhang V nga makita sa Q1-8, adunay pipila ka pulong kon diin sal-otan og /ʔ/ aron mawala ang hiatus sama sa mga representative nga pnl. sa Q9-11 ug Q13. Nalahi ang Q12 kay nagpakita siya og pagsal-ot sa /h/. Sikil ang Q13, kay ang SNL ra ang adunay pagkawala sa inat human sa pagkakaon. Makita sa Hulag 8 sa ilalom ang paglaraw sa mga kiwaw nga proseso sa pagpalig-on sa hiatus.

assimilated, as in Q1-8, there are a few items wherein a /ʔ/ is inserted to resolve the hiatus, as in the representative examples at Q9-11 and Q13. The example at Q12 is slightly different in that has an /h/ inserted instead. The example at Q13 is highly irregular, as it is only SNL that has the loss of length after assimilation. The irregular processes to resolve hiatus are illustrated in Figure 8 below in rule form.

Hulag 8. Kiwaw nga Pagresolba sa Hiatus

Figure 8. The Irregular Resolution of Hiatus

1b $\emptyset > [+glottal] / V(:)_V$

1c $V_{\mu}:V_{\mu} > V_{\mu}$

Mora og aduna usahay pagkawala sa pagkainat basta sal-otan og /ʔ/ ang pulong apan kinahanglan pa ni og dugang nga pagtuki. Angay hinuon bantayan nga dili kinanunay ang pagkasal-ot sa /ʔ/ ug sa TAG, usahay /h/ ang isal-ot. Mosalamin na si gipangaggpas ni Zorc (1981) nga pagbiya sa usa ka dayalektong TAG sa linggwistik erya nila sa TSG. Dugang pa, tungod kay maingong ubos ang prehistiya sa maong dayalektong anaay PL sauna, pagsagol nila sa ubang mga TAG, dili tanang pulong ang nadawat ug ang pamaagi sa pagpalig-on kay wala nagkadimao (Verstraelen, 1960). Sa ato pa, kining mga daiyang nagpakita og dili regular nga pagresolba sa hiatus kay basin uroy og naay kaagi sa pagkahimulang sa sakop PL bisan kadiyot lamang, kun nahulam nila ang mga iregular nga pulong sa mga DPL dugay pa bag-o sila nahisakop gayod sa sakop PL. Mao nga bisan og labot ang TAG sauna sa PL, dili na siya labot sa erya karon.

A loss of length whenever a /ʔ/ is inserted to an item, is sometimes observed, however this requires some further analysis. The epenthesis of /ʔ/ is notably irregular and in TAG specifically, it is /h/ that is inserted instead. This reflects the suggestion offered by Zorc (1981) wherein a TAG dialect left the linguistic area it shared with TSG. Additionally, due to the lack of prestige that the dialect of TAG which is an LDV, not all of the items with LD were accepted by the whole TAG, and the processes to resolve the resultant hiatus to LD has become extremely irregular (Verstraelen, 1960). In other words, these dialects reflect irregular resolutions of hiatus that may have been caused by a history of separation from the LD area, even if that were only a short while, or they may have borrowed the irregular items from LDV before they became completely conquered by the LD area. So, even if TAG once participated in the LD area, it has since then been removed.

5.2.2. Pagputol sa Kataas sa _#

(the reduction of length at _#)

Sa pipila ka pulong sa mga daiyang nahilakip sa ikaduhang balod sa PL, makita ang tulo ka salangpotan: pagkapabilin sa kainat, pagkapamubo sa inat, ug

Three complementary processes can be observed in the varieties affected by the second wave of LD: the retention of length, the reduction of length, and the epenthesis of

pagkasal-ot og /w/ isip pangpuli sa inat. Ang una niini maoy kinayanohang salangpotan nga sama ra og mekanismo sa pag-inat nga nahitabo sa unang balod kon diin inat na man gayod paminawon ang mga V sa tuo sa /l/, ug nausab-sabot lamang ang /l/ isip kainat sa V. Ang ikaduha maoy lisod hukman. Duha ka posibilidad ang mapangagpas ari, usa mao ang pagkasayop sa transkripsyon ug ang usa mao ang pag-usab-sabot sa kainat isip lakip sa wanang, lak., wala na nalitok ang kainat madugayan kay giisip na kini nga natural nga kaiya sa pagkaanaa sa tapos-pulong sa usa ka V. Kay tungod gikan sa archives sa SIL ang kadtong mga pinulongan nga nagputol sa kataas, lisod pa ni hukman sa pagkakaran. Sa tinuod lang, aduna gali silay mga pulong nga dapat tag-as apan gisulat isip mga mugbo. Sa pagkakaran ipakabutang usa nga aduna gayoy higayon kon diin mawala ang kainat.

Ang kinaulahian salangpotan pod duha ka posibilidad ang gitan-aw: usa mao ang pagkasabot sa pagsira sa baba inigkahuman sa usa ka pulong isip tingog nga [+bilabial] kun nginabil ug ang usa dala sa proseso nga duol sa nakita sa Switzerlandanong Inaleman ni Leeman et al. (2014). Posible sad gayod ang pagkahimong [+bilabial] dala sa pagkausab-sabot sa tapos-pulong kon diin ang pagka-[-front] sa vowel nausab-sabot sad isip [+velar] kun nginalangala, sa ato pa, nagsagol ning duha ka kaiyaha ug nahimong /w/ ang niadttoy kainat sa V. Ang proseso sab nga makita sa Inaleman possible kon diin aduna gayoy pagka-/t/ ang kaiya sa tinubdan sa PL. Sa tinuod lang, labing possible ning ikaduha kay adunay mga pulong sa BLN ng makitaan og pagka-/w/ sa ilahang V sa tuo sa usa ka C. Bisan asa pa man niana, sama lang og salangpotan, ang pagka-/w/ sa inat. Mahimong ilagda ang mga naingong kausaban s.s. Hulag 9 (ilalom). Dili na ilakip sa lagda ang pagbaton sa kainat kay isipon lamang nga wala mahitabo ang kausaban

/w/ to clip length. The first of these is the most common consequence of the LD at _# which has the same mechanisms as the first wave wherein Vs at the pre-/l/ position are already lengthened, and then the segment /l/ was then reanalyzed as the length of the V. The second process is difficult to assess. There are two possibilities here, one is some inaccuracies in the transcription and the other one is the reanalysis of length as the space at the end of a word, i.e., the length has been unpronounced for so long that it has started to become a natural feature of a V whenever it is at word-final. As the data of the languages that show length reduction are from the SIL archives, final judgements cannot be made, i.e., there are no informants to check with. In truth, there are some words that were supposed to be lengthened but were instead written without. For now, it will be assumed in this paper that there are indeed some cases where length is lost.

The final change also has two possible processes: one is the analysis of the mouth closing at the end of a word as a [+bilabial] sound and the other one can be likened to the process found in Swiss German in Leeman et al. (2014). The analysis of the length at the word-final position as a [+bilabial] is quite possible, especially with the [-front] feature of the vowel which may have been reanalyzed as [+velar], in other words, these two features that occur at the end of a word were added up and became a segment /w/ to replace the length at V final. The process in German is also possible for the examined languages in these papers if there was an original /t/ that serves as the source for LD. In fact, this second process becomes more plausible when it is considered that some words in BLN have a /w/ epenthesis after a pre-consonantal V. Whichever one is more accurate, the consequence is still the same, the clipping of length with /w/. The process may be written in rule form as in Figure 9 (below). The retention of length will not be included in the rule as it will just be assumed that no

sa mga daiyang magbabaton sa pagkainat sa patingog.

changes happened in length retaining varieties.

Hulag 9. Pagputol sa Kataas sa _#

Figure 9. The Clipping of Length at _#

$$V: > \left\{ \frac{V}{vw} \right\} / \left\{ \frac{-\#}{(C)} \right\}$$

Makita sa ilalom ang pipila ka mga representanteng pnl. sa maong kahitabo.

Below are some representative examples in the aforementioned environments.

R1	PBS *bəŋəl > buŋu: > BTW boŋo, TGN buŋu: ‘Deaf’	cf. TSG buŋul, JAU buŋuj ‘Deaf’
R2	PGCP *salu(?)al > saw(u)a: > BTW sawa: ‘Trousers’	cf. TSG sawwal ‘Trousers’
R3	PMB *ʔəbəl ‘Smoke’ > ʔəbə: > MQK obə, MBD ʔibɛ:, OBO ʔobbə: ‘Smoke’	cf. ATD ʔobol, SCM ʔobə(?) ‘Smoke’
R4	PMB *habəl ‘Weave’ > habə: > MQK ʔabə:, MBD ʔabo:, OBO ʔavo: ‘Weave’	cf. MKX habul ‘Weave’
R5	PMK *ʔəbəl > ʔəbə: > DAW, KYK ʔubu:, SCZ, KLL, PSO əbə, SLE ubu ‘Smoke’	cf. UDK ʔəbəl ‘Smoke’
R6	PBS *tambal > tamba: > BLN tambaw ‘Medicine/Heal’	cf. PRH, NSGB, SSGB, WLEY buŋul ‘Deaf’
R7	PMB *katəl ‘Scratch/Itch’ > katu: > LNG katuw ‘Scratch/Itch’	cf. MKX katul ‘Scratch/Itch’
R8	PMK *tambal > tamba: > KYK tambaw ‘Medicine/Heal’	cf. DAW tambal ‘Medicine/Heal’

Nagpakita ang pnl. R1, R3-5, ug R7 sa kahitabo sa V nga /u/. Nagpakita ang ang pnl. R2, R6, ug R8 sa kahitabo sa V nga /a/. Nagpakita ang pnl. R3-R5 sa kahitabo sa V nga /ə/. Nagpakita ang pnl. R1-5 og pagbaton ug pagputol sa pagkainat sa V sa tapos-pulong. Ang R6-R8 maoy nagpakita og pagsal-ot og /w/ puli sa kainat.

Examples R1, R3-5, and R7 exhibit the reduction with the V /u/. Examples R2, R6, and R8 show reduction at the V /a/. Examples R3-R5 show cases where reduction happens at the V /ə/. Examples r1-5 show both the retention and clipping of length of the word-final V. Examples R6-R8 show the epenthesis of /w/ to clip length.

5.2.3. Pagsal-ot sa /w/ sa Suludlang-Patingog

(Epenthesis of /w/ at the Intervocalic Position)

Sama sa pagsal-ot og /w/ sa tapos-pulong, kasagaran sang magkaanay pagkasal-ot og vocoid sa suludlang-patingog nga dili kaluha. Usa kini sa mga pamaagi sa

As with the epenthesis of /w/ at the word-final position, epenthesis of vocoids also frequently happens in the intervocalic position. This is one of the solutions to

pagresolba sa hiatus sama sa pagkakaon sa patingog. Nahisgotan na kining mahitabo sa BDK ni Wolff (1972) ug Endriga (2010). Tungod sa kaiya sa PL kon diin sa [-front] ra siya mahitabo, /w/ ang kasagarang isal-ot. Aduna hinuon say dyutayng mga higayon nga /ʔ/ ang isal-ot apan sama sa gipakita na, sa pili ra gayod kining mga pulong. Mahimong malaraw ang lagda s.s. Hulag 10 (ilalom).

resolve hiatus similar to the assimilation of vowels. This phenomenon has already been discussed for BDK in Endriga (2010) and Wolff (1972). Due to the [-front] feature of LD vowels, /w/ is the vocoid that is most commonly inserted. There are some instances where /ʔ/ is inserted instead, as has been discussed however, this only occurs arbitrarily. The process may be illustrated in rule form as in Figure 10 (below).

Hulag 10. Lagda sa Pagsal-ot /w/ sa Suludlang-Patingog

Figure . Intervocallic /w/ Epenthesis Rule

$$\emptyset > w / V_{-i} \_ V_{-i}$$

Bisan pa man sa kasagad niining kahitabo, dili kini tinuod sa tanang mga daiya. Apan, lisod hukmon kung ang pagkawalay sal-ot sa /w/ tinuod ba kun dala lang sa pamaagi kon giunsa pagka-transcribe. Mao nga, aning papela, wala usay panghinapos nga ihatag ug ipakabutang sa nga dili sa tanang higayon adunay pagkasal-ot og /w/. Kinahanglan pa og dugang nga pagtuki aron masuta kining kalibog. Aduna say pagkapapas usahay sa usa sa mga V sa tupad sa /w/ apan dili kini kinanunay sa tanang pinulongan ug usahay anaay duha ka paderno sa pagkapapas sa usa ka daiya. Dugang pa, usahay mainat ang mga V sa wala sa /w/ nga dala seguro sa kaiya sa vocoid. Nakatala sa ilalom ang pipila ka mga representanteng pnl. sa pagsal-ot sa /w/.

In spite of how common this process is, some varieties do not have /w/ epenthesis. It is difficult, however, to determine whether or not no /w/ was actually inserted or the lack of it was just a result of the transcription method. In this paper, no final conclusions will be given as to whether or not it should be assumed that /w/ is always inserted. More analysis is needed to resolve this confusion. In addition to the epenthesis, the Vs beside the /w/ are sometimes deleted, however, this is not consistent with all languages and sometimes there are patterns that are idiosyncratic to a specific variety. Furthermore, the Vs to the left of /w/ are also sometimes lengthened which may be due to the segment being a vocoid. A few representative examples of /w/ epenthesis are listed below.

S1	PBS *w <u>al</u> u ‘Eight’ > wau > BTY, NBLN wa:w, LWS wawu, BTW wau ‘Eight’	cf. SSGB w <u>al</u> u, SGD w <u>aj</u> u ‘Eight’
S2	PMB *bu <u>l</u> an ‘Moon’ > buan > MKX buwan, LNG, MQK, MBD buan, OBO bu(w)an ‘Moon’	cf. SCM bu <u>jan</u> , DAV bu <u>lan</u> ‘Moon’
S3	PSEM *bi <u>l</u> ad ‘Dry (under the sun)’ > biad > KSG bowad, KLL b <u>ə</u> wad, PSO b <u>ə</u> ad, SLE bwad ‘Dry (under the sun)’	cf. MSK b <u>il</u> ad, CYW bu <u>l</u> ada, LBT b <u>al</u> ad, MNT b <u>al</u> ad ‘Dry (under the sun)’

<p>S4 PSEM * laim ‘Deep’ > laim > KSG mallaʔom, KLL, PSO maæm, SLE maum ‘Deep’</p>	<p>cf. MSK maʔim, CYW ma aʔom, LBT laim, MNT, SCZ ma lim ‘Deep’</p>
<p>S5 PMB *(ta)təlu ‘Three’ > təlu > MKX tau, LNG taau, MQK taiu, DAE taəw ‘Three’</p>	<p>cf. SCM tauju, DAV (ta)tolu ‘Three’</p>

5.5. Pagpanlaktod sa mga Balod sa PL (Summary of the Waves of LD)

Ang nakatala aning banataa mao ang pagpanlaktod sa mga balod sa PL lakip na ang mga sumpayng prosesong ponolohikal nga mangahitabo. Nakatala sila base sa ipangagpas nga pagkasunod-sunod nila sa kapanahonan, o sa pagkanayon ni Campbell (2004), hulma sa “relative chronology.” Nakalaraw sa hulag 11 (ilalom) ang naingong pagpanlaktod.

What is listed in this section is the summary of the waves of LD including the complementary phonological processes that happen. They are ordered based on their hypothetical applications over time, or as Campbell (2004) puts it, according to “relative chronology.” The summary is written in rule forms in the Figure 11 (below).

Hulag 11. Ang Pagpanlaktod sa mga Lagda PL

Figure . The Summary of LD Rules

- 1) $V_{[-front]} > V: / \left\{ \frac{-V[-front]}{\left\{ \frac{\#}{(C)} \right\}} \right\}$
- 2)
- 3) $Vl > V: / \_ V_{[front]}$
- 4a) $V: > \left\{ \frac{V}{Vw} \right\} / \left\{ \frac{\#}{(C)} \right\}$
- 4b) $V_{\mu} > \emptyset / V_{\mu} \_ \_$
- 4c) $\emptyset > w \text{ or } V_{[-syllabic]} / V_{\_ \mu \_} V_{\_ \mu}$

Makita sa ibabaw nga hulag nga adunay panaknang pagkahan-ay sa mga panghitabo sa PL. Ang 1-3 maoy nagpakita sa tulo ka balod nga PL ug ang 4 maoy mga sumpay nga ponolohikal nga proseso. Sa natural lang nga han-ay, nagsunod ang unang balod (1), ikaduhang balod (2), ug ang ikatulong balod (3) nga nahitabo lamang sa TSG. Mosunod dayon ani ang mga sumpay nga proseso. Una ang 4a sa 4b kay dili man mapamubo ang mga salangpotan sa 4b bisan pa man og mabutang na sila sa tapos-pulong kun wala

Illustrated above is the chronological order of LD phenomena. 1-3 show the three waves of LD and 4 lists the complementary phonological processes. Naturally, the first wave (1), the second wave (2), and the third wave (3) which only happened in TSG are chronological with each other. Following these three waves are the complementary phonological processes. 4a precedes 4b because the result of 4b would otherwise be clipped if they become repositioned to the word-final position or the pre-consonantal position. 4c cannot be placed in any order

sa usa ka C. Walay klaro nga kabutngan ang 4c sa kapanahonan, busa, ipakabutang usa nga siya ang pinakaulahi. Niining han-aya makita ang laktod nga pagkalaraw sa pagkaawas ug pagkalanap sa PLng pinalagda. Sa sunod na nga banata ang paglaraw sa maong kahitaboa sa iyahang heyograpikal nga sakop.

within the complementary processes, thus, it will be assumed for now that it occurs last. This order illustrates the spreading and diffusing of LD in rule form. The geographical spread of the phenomenon will be discussed and illustrated in the next section.

Talad 2. Ang Tala sa mga Pinulongang PL matod sa ilahang Nalabotang Balod.

Table 3. The List of LD Languages according to the Waves that Affected them.

1	BS	BFX (BTY, LWS); PRH; BDK (NSGB, NLEY, WLEY)
	MK	DAW (MNY); MRY (KSG)
	MB	MKX; ATD(DAV? DAE?)
	SG	SLN
2	BS	BDK (NBLN, SBLN, CBLN, SLEY); BTW; TGN
	MK	DAW (BGN, KRG); KYK; KLG (SCZ); KLL; KQE (PSO, SLE)
	MB	MSM (LNG); MQK; MBD; OBO
3	BS	TSG
	SB	YKA; BDR; SJM; SSE; SML; SSB; SLM
(x)		TAG (3)

Nakalista sa ibabaw ang mga DPL nga nasakop sa unsang balod. Hindumdomi nga niagi sila tanan sa unang balod. 1 ang unang balod, 2 ang ikaduhang balod, 3 ang ikatulong balod, ug (x) ang sa sauna ra sakop sa PL. Naay ? ang mga daiya sa ATD kay wala napat-in-aw kon haing dayalekto ang anaay PL, giingon lang nga anaa.

Listed above are the LDV according to the wave they belong in. Remember that all of them underwent the first wave. 1 is the DPL under the first wave, 2 is the DPL under the second wave, 3 is the DPL under the third wave, and (x) are those once under PL. The varieties of ATD have a ? because it is unclear which specific dialect has LD.

6. KAAGI SA USA KA POSIBLENG AXIS PL SA GCP-SG-SB: ANG KINAUYOKAN SA PL, IYAHANG KADAPLINAN UG PANDUGANG NGA DAPIT

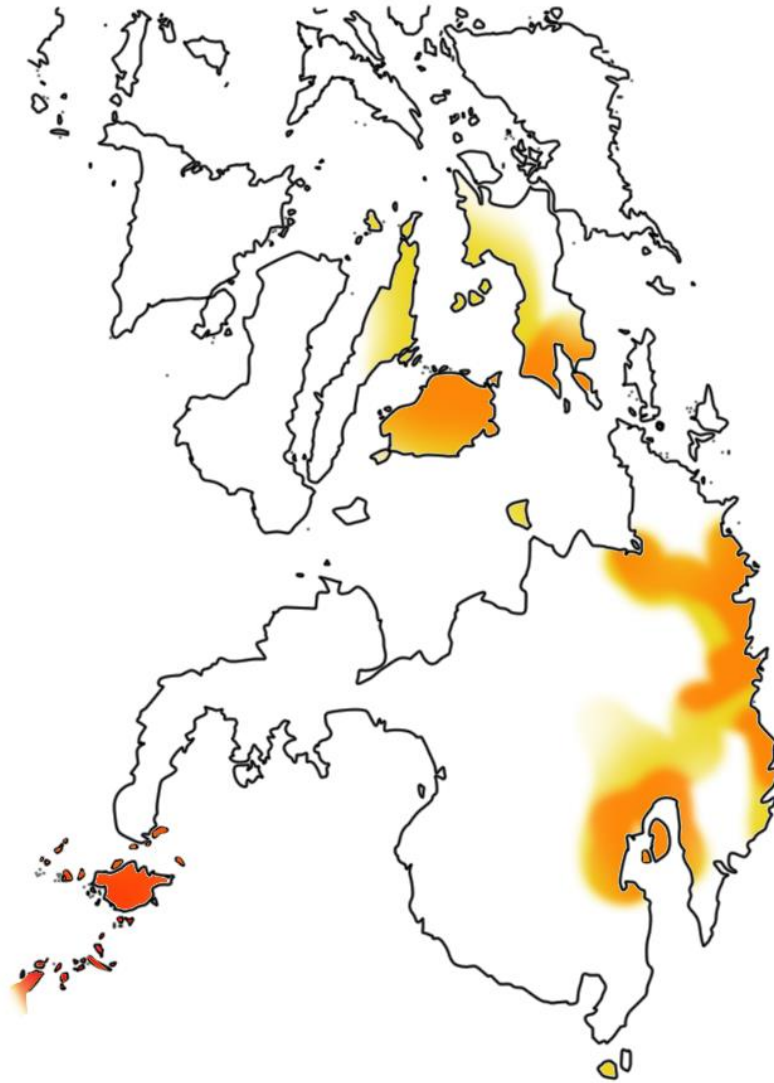
(HISTORY OF A POSSIBLE LD AXIS OF GCP-SG-SB: THE GEOGRAPHICAL CORE OF LD, ITS PERIPHERY AND EXTENSION)

Ang kinaprimaryang kaiya sa PL mao ang pagkapapas sa lateral, apan gawas niana, primaryang kaiya sab sa PL mao ang iyahang pagka-eryang-linggwistik, sa ato pa, usa siya ka heyograpikal nga sakop nga mahimong ilaraw sa usa ka mapa. Nabulag-bulag kining sakopa sa usa ka kauyokan ug kadaplinang bahin, dugang na pod ang usa ka pangdugang nga dapit nga sakop sa TSG, TAG, ug SB. Ang nakaikag nianing eryahang linggwistik kay ang pagtali sa PL sa tulo ka lig-ong ubos-banayng MP nga GCP, SG, ug SB nga mahimo tingaling iingon nga usa ka Axis. Sumala kang Zorc (2021) ang maong lugponga ug matod kaniya, mahimo kini kon adunay inobasyon nga magpahiusa sa pundok sa mga komunidad linggwistik nga nagkahiusa sa pagpapatigayon kun katalian pangatilingban. PL ang maingong inobasyon aning higayona.

Ang nakaapan lang karon kay gipakahulgan sab ni Zorc (2021) ang inobasyon isip ulusahon, unya kon sutaon si Conant (1916), makita nga aduna say ubang mga lagyo-lagyong pinulongang nagkaanaay pagkapapas sa lateral, apan laghi ang mga sumpayng proseso ug kabutngan. Sa ingon-ani, kaduha-duhaan gamay ang pagka-axis sa PL, apan dili sab malimod nga nagkasumpay-sumpay ning mga DPL sa heyograpi ug lisod iingon nga wala mikalat ug milanap ang PL pinaagi sa pang-axis nga katalian. Makita sa Laraw 6 sa ilalom ang pagkalaraw sa heyograpikong sakop sa posibleng axis PL ug iyahang pagkabahin-bahin. Atua sa Laraw 5 ang pangdugang nga sakop

The most noticeable primary feature of LD is the deletion of the lateral segment, but beyond that, another primary feature of LD is how it forms a linguistic area, i.e., it forms a single geographic area that can be plotted on a map. This area is, then, segmented into a core area and a peripheral area, plus an area which may be called an extension area that encompasses the language communities of TSG, TAG, and SB. The unique characteristic of this linguistic area is how the LD feature ties the three well-established MP subgroups of GCP, SG, and SB, which might as well be referred to or categorized here as an Axis. The term is taken from Zorc (2021) wherein he defines it as an area of a group of linguistic communities which are united by a shared innovation that is spread through social and economic ties such as trade. The innovation here is LD.

The problem with the axis suggestion is that Zorc (2021) defines an innovation as unique, and when Conant (1916) is consulted, it becomes apparent that there are many geographically distant languages with lateral deletion, however the environments and complementary processes are different. This definition makes the axis claim for LD somewhat dubious, however, the geographical contiguity of the DPL is also difficult to deny, and it becomes improbable to claim that LD spread and diffused outwards via an axis-like network. The geographic range of a possible LD axis and its segmentation is illustrated in Map 6 below. The extension are is illustrated in Map 5.

Laraw 6. Ang Kinauyokan (nakadarag), kadapliran (nakadalag), ug pangdugang (nakapula) nga sakop (Ang laraw base kang Frye, 1906).

Map 6. The Geographical Reach of the Second Wave (orange) of LD and a periphery (yellow) of LD, and A Geographical Extension (red) of LD (The map is based on Frye, 1906)

Sa paglaraw sa sakop sa PL, adunay mga pagpangaggas nga mahimong buhaton mahitungod sa heyograpikal nga tinubdan sa PL ug sa kaiya sa iyahang pag-awas ug paglanap sa mga kasilinganang pinulongan. Ang heyograpikal nga pagkabahin-bahin pod sa huyong kay timailhan seguro sa mga kaagi sa migrasyon ug pangamhan. Makita sab sa paglaraw ang pagkaanaay mora og tulo ka erya-mayor sa sulod sa sakop sa PL. Ari na pagahisgotan ang mga buot-pasabot

When the LD area is plotted on the map, a few hypotheses can be made with regards to the geographical source of LD and the characteristic in which it spread and diffused to the many neighboring languages in the area. The geographic segmentation according to trigger environments may be a hint to a history of migration and influence from certain languages. The map also reveals the existence of three possible major areas that are embedded within the LD geographic area. The discussion on the

niining mga heyograpikal nga mga panghitabo.

possible implications of these geographical areas will be taken here.

6.1. Mga Pasambingay sa Migrasyon ug Pagpapatigayon: Ang Kinauyokang Bahin sa PL ug ang Pangdugang nga Sakop

(Clues in Migration and Trade: The Core Area of LD and Its Geographic Extension)

Kon diin labing dako ang kadaiyahan, labing dako sab ang kahayan nga didto ang kagikanan sa usa ka banay sa mga linalang (Blust, 1985; Pawley, 1999) o sa aning higayona, kagikanan sa usa ka penomenon. Tungod niana, maingon gayod seguro nga ang kinauyokang bahin sa PL nga makita sa Laraw 6 (nakadarag) kay mao ang gigikanan sa PL dala sa pagkahuyong sa samang suludlang-patingog ug tapos-pulong nga dili hiusa sa mga pinulongan sa kadaplinan. Ang nakaapan, dako ra kaayo ning sakopa ug mabut-an tingaling dili ingon-ana kadako og bili sa pagsubay sa tinubdan niining penomenoha. Ari na mosulod ang mga pasumbingay sa migrasyon, labi na kadatong sa TSG ug TAG. Sumala kang Zorc (1981), hiusa ang TAG ug TSG sa pagkahuyong sa mga kabutngang anaay [+front] nga patingog. Kini gipamatud-an sa datos nga nahipos ug sa pagtuki ni Verstraelen (1960) sa TAG. Ug tungod niani, gitanyag ni Zorc (1981) nga ang TSG ug TAG nanag-apil sa usa ka eryang linggwistik kon diin napapas ang /l/ sa $V_V_{[+front]}$, sa ato pa, mao kini ang mga sinugdanang sakop sa diriy gipanganlan og ikatulong balod.

Where the diversity is greater, the greater its chances being the origin point of a family of creatures or entities, is well known (Blust, 1985; Pawley, 1999), or in a more apt metaphor, the starting point of a phenomenon. With that idea, it can be certainly claimed that the core area of LD, as shown in Map 6 (orange), is the origin point for LD phenomenon as it is that area where both the intervocalic and word-final positions are trigger environments. Something that is not uniformly the case in the periphery. The problem is that this area is too large to be that useful when trying to pinpoint the actual source of the phenomenon. The hints in the migrations, especially those of TSG and TAG become useful herein. According to Zorc (1981), TAG and TSG uniformly consider the environment with a [+front] vowel a trigger environment. This is further solidified by the data collected and the analysis in Verstraelen (1960) for TAG. The said fact has caused Zorc (1981) to suggest that TSG and TAG once participated in a linguistic area where the segment /l/ is deleted at $V_V_{[+front]}$, i.e., this is the original scope of what is referred to here as the third wave.

Laraw 7. Ang Sakop (nakapula) sa TAG (Sundita, 2019)

Map 7. The Area (red) of TAG (Sundita, 2019)

Tingali ang gikaduha-duhaan karon kay nganong maingon man nga hiusa ang TAG ug TSG sa usa ka eryang anaay ikatulong balod kung tin-aw man nga nahimulag na kining mga daiyaha sa usa'g usa, dili lang sa linggwistik nga katalian, kondili sa heyograpikal sab nga kasumpayan. Apan, angay mahinumdoman nga kining mga daiyaha nanglangyaw palayo sa ilahang unang gikagikanan ug padulong ngadto sa ilahang mga kasamtangang kahimutngan. Ang TAG mibiya sa Kasidlakan-amihananang Mindanaw kun Kasidlakan-habagatanang Kabisay-an ngadto sa Katagalogan sa Kasadpang-habagatanang Luzon nga makita sa Laraw 7 sa ibabaw ug ang TSG mibiya sa dapit Butuan sa karoy kapupud-an Sulu nga makita sa Laraw 8 (Zorc, 1981; Scott, 1994). Kon tinuod ang gitanyag ni Zorc (1981), naa untay dapit kon diin nahimutang ang samang TSG ug TAG sauna aron mahiapil sila sa usa ka eryang linggwistik nga ikatulong balod. Ang kinahanayang kabutngan mao kadto ang mga dapit dapit sa kasamtangang Butuan. Apan, ang nakapasukwahi niani mao ang BTW. Kon tinuod na nga ang TSG ug TAG nahilakip sa usa ka eryang ikatulong balod sa Butuan, ngano man nga ang BTW mismo wala matakdi sa huyong sa TSG ug TAG? Ang tubag seguro ani hisama sa tubag ni Verstraelen (1960) kon diin giingon niya nga ang tinubdan sa PL sa

The potential problem right now is perhaps how both TAG and TSG were able to uniformly participate in a third wave area when both these varieties have since then been separated from each other, not only in linguistic relations, but in geographical contiguity as well. It should be noted, however, that these varieties have since migrated away from their original regions and to the contemporary regions in which they are spoken in. TAG had left the general northeast Mindanao or Southeast Visayas region to migrate to the current Tagalog region in the Southwest corner of the island of Luzon as illustrated in Map 7 above and TSG had left the Butuan area to migrate to the Sulu archipelago as in Map 8 (Zorc, 1981). If what Zorc (1981) has suggested is true, there should have been an area where both TSG and TAG were able to interact with each other before, so that they could have comfortably participated in a single linguistic area of the third wave. The most likely candidate area where this interaction might have taken place is the region around the contemporary city of Butuan. The biggest counter-argument to this, however, is BTW. If TSG and TAG indeed participated in a third wave linguistic area near Butuan, how come BTW itself was not affected by the third wave or had the same trigger environments as both TSG and TAG? The answer to this may be similar to the answer in Verstraelen (1960) where he presupposes

TAG gikan sa usa ka dayalektong probinsyanhon.

Sa ato pa, ang dayalekto sa TAG nga nahilakip sa ikatulong balod usa ka dayalektong ubos og prestihiya dili lang para sa kinatibuk-ang TAG, apan sa katilingban pod ng ana natukod sa Kabutwanon. Ang kining dayalektoha dayon, kay tungod sa wala pa mailhing panghitabo, nahimalik sa katibuk-ang TAG ug mibiya sa Mindanaw, kon diin nakalanap ang pipila sa ilahang mga pulong sa tibuok TAG, apan dili hiusa ang pagkadawat sa mga pulong PL sa TAG ug mao sab nga wala gayod masunod og kinanunay sa TAG ang mga sumpay nga proseso nga naingon nang kaiya sa PL. Sama sa TAG, ang TSG sab dili dapat dako og prehistiyo tong una. Kung sundon ang pagkasugid ni Scott (1994), mora man og sa panahon bag-o nanglangyaw ang TSG, usa pa lang kini ka dayalekto, sama sa BTW, sa usa ka pinulongan nga mao ra seguro sa ubos-pundok nga gitanyag ni Zorc (1977), ang TBS. Nianing kahimtanga ang TSG, usa ka ubos-prehistiyong dayalekto sa TBS nga nagsugod og paghuyong sa mga kabutngan nga adunay $V_{[-front]}$ ug natakdan pod niini ang silingang dayalekto sa TAG nga ubos-prehistiyo sab. Sa kadugayan seguro, naingon nga timailhan sa ang-ang pang-ubos ang ikatulong balod mao nga nagkamalisod sa pagkalanap ngadto sa daiyang taas-prehistiyo nga BTW, gawas pa sa ponetik nga kaiya sa lateral.

Isip mga pundok nga ubos ang ang-ang sa katilingban, dili layo sa handuraw nga mibiya ang TSG ug dayalektong TAG sa dapit Butuan aron mangita og labing nindot nga panginabuhian. Sa tinuod lang, gisugyot sab ning kahayana ni Gamas (2020). Ang dayalektong TAG nahimalik ug nasurop sa panibuok nga TAG nga sumala kang Zorc (1981), mihinay-hinay og pasaka pa-Luzon. Ang TSG pod, matod kang Scott (1994), nanginabuhian sa mga satelayt nga mga pulo sa sakop-Butuan ug kadugayan, dala tingali sa pagkahuyang sa Butuan,

that the origin of LD in TAG comes from a provincial TAG dialect.

It can thus be surmised that the TAG dialect that once participated in the third wave linguistic area was once a low prestige dialect, not only within the TAG linguistic community, but for the entire linguistic area at Butuan as well. This dialect then, for some not yet known reason or event, had left the Mindanao area which resulted in a few of its items diffusing into the whole TAG, but the acceptance of these LD affected items was not uniform for TAG and consequentially resulted in the irregular application in TAG of the complementary processes that are characteristic of LD. Like TAG, TSG must have not been a prestigious language during the third wave period. If the narrative offered by Scott (1994) is considered, it seems as though, in the period before TSG migrated, it was just a dialect, like BTW, of a language that may have been the lower subgroup that was suggested by Zorc (1977), which was TBS. Circumstantially, TSG was a lower prestige dialect of TBS that started to develop the environment at $V_{[-front]}$ as a trigger environment, and in effect, affected the neighboring TAG dialect that was also of lower prestige. In time, the PL at the said environment might have become a lower prestige marker of the third wave, which might have been one of the reasons why the feature had a difficult time diffusing in the higher prestige BTW, outside possible phonetic features of the lateral.

As a lower prestige group in the supposed Butuan area community, it is not difficult to imagine how TSG and the TAG dialect speakers decided to leave the Butuan area to search for greener pastures. In fact, this possibility is proposed by Gamas (2020). The TAG dialect had returned to the rest of TAG and had merged with the bigger TAG community which according to Zorc (1981), slowly travelled upwards to Luzon. TSG as well, according to Scott (1994), had lived and worked in the satellite islands under Butuan's influence and in time, maybe as a

nakakuha og ilahang kinaugalingong kagawasan, ug sa kadugayan pa gayod, nahimo na og iniyang pinulongan.

Daw mahimo nang ilaraw ang direksiyon sa paglanap sa una ug ikatulong balod. Gikan sa BTW ang unang balod nga milanap pagawas. Mahimo gani segurong iingon ang unang balod usa ka inobasyon sa TBS nga dala sa kagamhanon sa katilingban kun diin gipamulong ang TBS, miawas ug milanap sa mga silingang pinulongan. Ang ikatulong balod daw usa ka inobasyon nga misugod sa TSG apan naulot dala sama sa kaubos sa prehistiyo sa niadtong dayalekto TBS pa ug sa pagpanlangyaw sa TSG ug ang natakhang dayalektong TAG. Mao nga wala na nahatagan og higayon pa ang ikatulong balod nga molanap sa BTW nga niadtong dayalektong TBS pa. Dugang pa, basin uroy og tua pa sa kasugdanan ning ikatulong balod mao nga sa pipila lamang siya ka pulong sa TAG.

Ang nakaapan lang pod niadtong pangagpasa mao ang ikaduhang balod nga daw wala man molanap sa TSG ug TAG. Apan, kaduha-duhaan pa ang mga pulong nga TAG *biñi*, *habi* (cf., TSG *bunul*, *habul* ug SCM *bunɛ* nga gikan guro sa *|bunaj|*). Basi sad hinuon og pangamhan kini sa mga daiyang anaay /l/ > /j/ sa sinaunang Leyte nga matod kang Zorc (1981) naagian sa TAG (cf., BVY *bunoj*, *haboy*). Kadto tingaling natakdan ang TAG ani nga kausaban, naa pa sa pormang *|bunəl|*, *|habəl|* (cf., SGD *habəj*, *bənəj*) mao nga natugotan ang pagkapapas sa /l/ sa $V_{[+front]}_#$ sa kasamtangan kay sa kadugayan pa, nahimong /i/ ang kining /ə/ sa pagkatagbo na sa TAG sa Pundok Tungang Luzon (Zorc, 1981), kon diin nakaon sa karoy /i/ ang tapos-pulong nga /j/. Dako ang kahanayan nga ang kaning pagkapapas sa tapos-pulong nga /l/ sa TAG dala sa laing dayalektong TAG nga sakop sa usa ka pagpapatingog-lateral pa-/j/ ug dili dala sa dayalektong TAG nga nahisakop sa PL. Dugang pa nga ebidensya niini mao ang TAG *sujud* (cf., TSG *su:d*) nga nagpatin-aw

result of Butuan's waning power, the TSG speakers achieved their own independence, and soon TSG became its own language.

Now, it is possible to establish the directionality of the first and third waves. The first wave came from BTW and diffused outwards. One can even say that the first wave is a TBS innovation that was able to spread and diffuse to neighboring languages because the TBS linguistic community was a prestigious one. The third wave is probably an innovation that finds its beginnings in TSG, but was truncated both by the lower prestige of the what was once still a TBS dialect and by the migration of TSG and the influenced TAG dialect. Hence, the third wave was not given a chance to diffuse into BTW, which at that time was still a TBS dialect. Furthermore, the third wave might still have been in its beginnings at that time, so it only ended up affecting a few select words in TAG.

*The complication with the abovementioned hypothesis is the second wave, which as established, did not diffuse into TSG and TAG. There are dubious items in TAG, however, such as TAG *biñi*, *habi* (cf. TSG *bunul*, *habul*, and SCM *bunɛ* which may have come from *|bunaj|*). The said items may also have been borrowings from varieties in old Leyte with /l/ > /j/, which according to Zorc (1981), TAG had come into contact with (cf., BVY *bunoj*, *haboj*). When TAG was affected by this sound change, the said items must still have been in the forms *|bunəl|* and *|habəl|* (cf., SGD *habəj*, *bənəj*), hence why the deletion of /l/ at $V_{[+front]}_#$ could occur contemporarily as it would only be later when TAG came across the Central Luzon group that /i/ would become /ə/ (Zorc, 1981), wherein the contemporary /i/ assimilated the word-final /j/. It is certainly possible that the deletion of the word-final /l/ in TAG was brought about by a TAG dialect that once had lateral-vocalizations to /j/ and not by the TAG dialect that participated in LD. TAG *sujud* (cf., TSG *su:d*) serves as additional evidence to the above*

sa kahanayan nga nahilakip ang TAG sa samang eryang PL ug eryang pagpatingog-lateral.

claim and further situate TAG as having participated both the LD and later-vocalization areas.

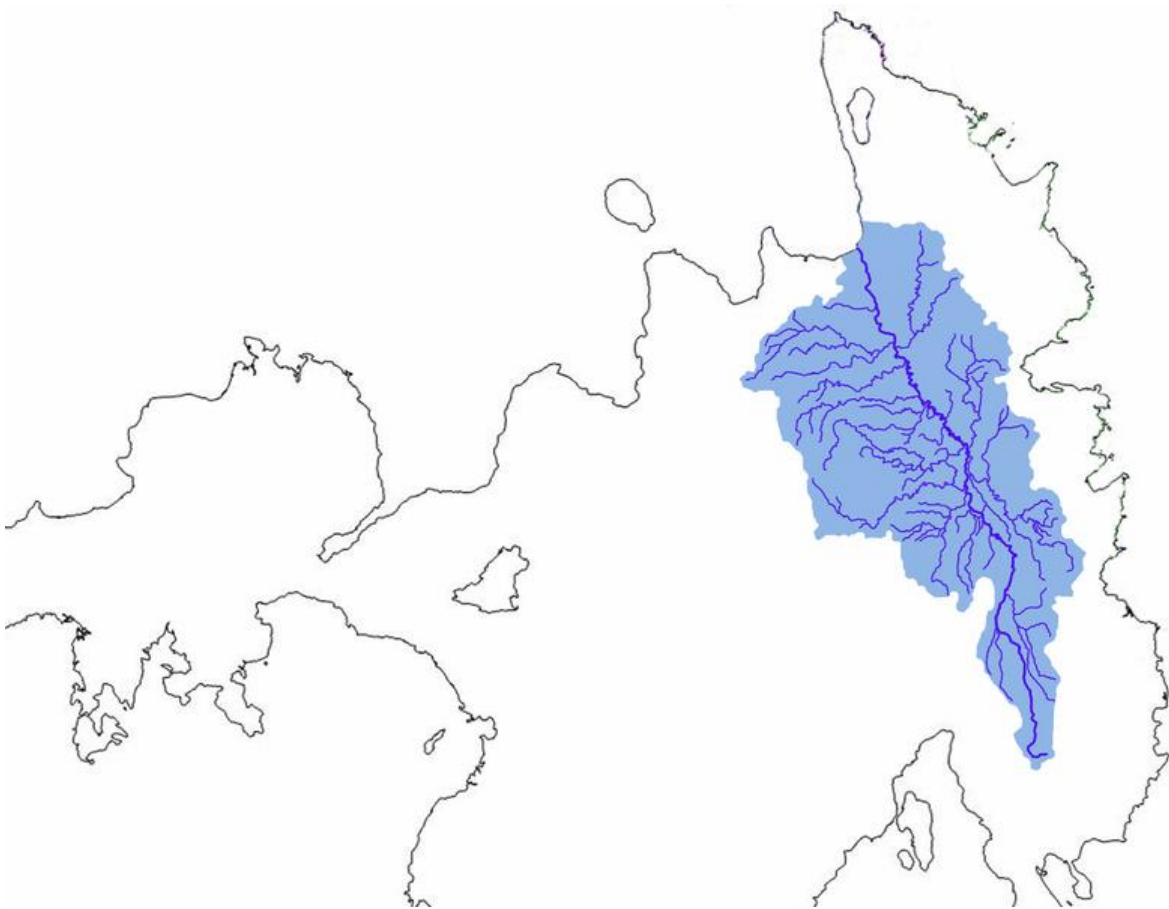
Laraw 8. Ang Sona Kasuluhan 1768-1898 (Warren, 2007).
Laraw 8. The Sulu Zone 1768-1898 (Warren, 2007).

Ngano man dayon kuno nga wala mahilakip ang TSG sa ikaduhang balod? Duha ang mapangagpas niini: usa, sa kadtong nagkahinog ang samang ikaduhang balod sa BTW ug ikatulong balod sa TSG, milangyaw ang TSG mao nga wala na maabti pa sa ikaduhang balod ug napadayon hinuon ang ikatulong balod nga labing hinay ang pagkahuyong; duha, nahilakip ang TSG sa ikaduhang balod apan dala sa pagpangamhan sa mga pinulongan dapit sa kasamtangang Sulu kon diin nanlangyaw ang mga mamulongay, nga makita sa Laraw 8, naulot ang pagkahuyong sa tapos-pulong sa PL sa TSG. Ang kinamabaslan niining pangamhana mao ang MSW kay tungod nahisakop na ang Sulu sa katilingbang Malayhanon (Scott, 1994). Sa tinuod lang, bisan ang mga daiyang BS nga nalabot sa maong katilingbana ug napangamhan sa TSG (Warren, 2007), wala maabti sa ikaduhang balod. Dugang pa, nagdungan ang pagkagamhanan sa bag-ong nahimong

Why is it then that TSG was not affected by the second wave? There are two possibilities to this: one is that both the second wave in BTW and the third wave in TSG developed at the same time, but TSG migrated and so, coincidentally avoided the second wave and just ended up having to develop the third wave which took a longer time to become a trigger environment; second, TSG once belonged to the second wave area but due to influence from languages in the present day Sulu area, as seen in Map 8, where TSG speakers migrated, the development of the word-final position as a trigger environment of LD in TSG was truncated. The most likely source for this counter influence was the MSW language as the Sulu archipelago belonged to the Malay community or cultural area back then (Scott, 1994). In fact, the BS varieties that belonged to the same community and was influenced by TSG (Warren, 2007) were not affected by the diffusion of the second wave of LD. Furthermore, the rise of the newly created

pagpapatigayanong Kasuluan sa pagkahuyang sa Kabutuanan (Gamas, 2020), ug mahimo sab ning kahinungdanan kon ngano wala na milanap pa sa TSG ang ikaduhang balod nga ilhanan sa BTW kay ang kadtong TSG na ang namaprehistiyo. Mao nga sa ingon-ani, maingong ang pandugang nga sakop sa PL nga TSG ug SB, ug basin sab TAG, nahimulag sa uyok ug napaundayon sa ilaha ang niadtoy kahinogon pang ikatulong balod ug nalikayan pod nila ang ikaduhang balod.

Sulu economic and trading zone coincides with the waning of the Butuan's power and influence (Gamas, 2020), and this may also have been the reason why the second wave, which might have become a marker for BTW, did not diffuse into TSG as it was TSG that had now become more prestigious. This is probably the reason why the extension area of TSG and SB, and perhaps including TAG, had been separated from the core area where the then ripe third wave was further developed and the second wave was avoided.

Laraw 9. Ang Banawan (nakabughaw) sa Suba Agusan (Kleomarlo, 2008).

Map 9. The Basin (blue) of the Agusan River (Kleomarlo, 2008).

Karon, angay na ipatin-aw kon giunsa pag-awas ang PL gikan sa tinubdang TBS. Maingon tingali nga dako og papel ang pagpatigayon ug heyograpiya niini. Sumala kang (Scott, 1994), nahimutang ang Butuan sa baba sa Suba Agusan isip usa ka bantogang siniboayan. Dili layo sa

Now, it must be made clear how LD was able to spread outwards from a TBS source. Perhaps, trade, commerce, and geography played a big role in the success of this diffusion. According to Scott (1994), Butuan sits at the mouth of the Agusan river and served as a well-known and prestigious

handuraw nga pinaagi sa Suba Agusan, milayag ang mga magpapatigayon sa lain-lain mga grupo padulong sa Butuan ug pauli sa ilahang gipangagikanan, ug dala sab nila ang mga inilang kaiya sa sinultian sa mga taga-Butuan nga PL. Gipamatud-an kini sa pagkabilin sa mga ngalan-dapit sama sa *Doongan* 'duongan' sa Barangay Libertad sa Dakbayan sa Butuan ug ang kaiyang heyograpikal sa karaang Butuan nga sama sa dunggoan sa Sri Vijaya nga nakatukod isip pagkontrol sa kailayahan (Gamas, 2020). Sa kadugayan, tingali og naila na isip timailhan sa sinultiang magpapatigayon, ugkon sinultiang tagasyudad sa kasamtangang hinabi, ang PL mao nga mikalat sab siya sa pipila ka daiya, labi na kadtung labing lig-on kaniadto ang taling politikanhon sa Butuan. Sa tinuod lang, kon itandi ang Laraw 6 ug 9, makita nga misapaw ang kasadpang bahin sa Banawan sa Suba Agusan ug sakop sa PL, labi na sa kinauyokang sakop. Apan, kinahanglan gihapon og dugang nga pagpamatuod gikan sa Arkiyolohiya ug Kasaysayan aron mapatin-aw ang kamatuoran niini. Sa pagkakaran, ipakabutang usa nga kini mao ang kinahanayang pamaagi sa pagkalat sa PL, lak., pinaagi sa prehistiyong dala sa magpapatigayon. Apan, angay tingali ipangutana sa laing papel ang mga kasamtangang panan-aw sa mga mamulongay sa dili DPL ug mga DPL sa sinultihan sa usa'g usa.

*trading hub. It is then not difficult to think of a situation wherein traders from different groups made their way to Butuan and back to their original territories through the Agusan river, all the while bringing the marked speech feature of Butuanons that is LD. This is evidenced by the remnant toponyms such as *Doongan* 'port' in Barangay Libertad in the present city of Butuan and by the fact that the geographical layout of old Butuan was similar to that of Sri Vijaya ports which were founded for the purpose of controlling the uplands (Gamas, 2020). In time, LD would perhaps come to be known as the marker of the speech of traders or of the speech of city-dwellers in the current lingo, hence why it was able to successfully spread to many varieties, especially those that had communities which were in close political relations to Butuan. When Map 8 and 9 are contrasted, the LD area, especially that of the core area, overlaps with the western regions of the Agusan river basin. More Archaeological and Historical evidence is needed, however, to further clarify of the truth of the situation back in time. For now, it will be assumed that the abovementioned is the most likely way in which LD spread, i.e., spread via the prestige of trade and commerce. Although it might be pertinent to inquire in a separate paper the contemporary views and stereotypes between the non-LDV and LDV speakers of each other's speech.*

6.2. Ang Nahimulag sa Uyok: Ang Habagatang Kinatumyan

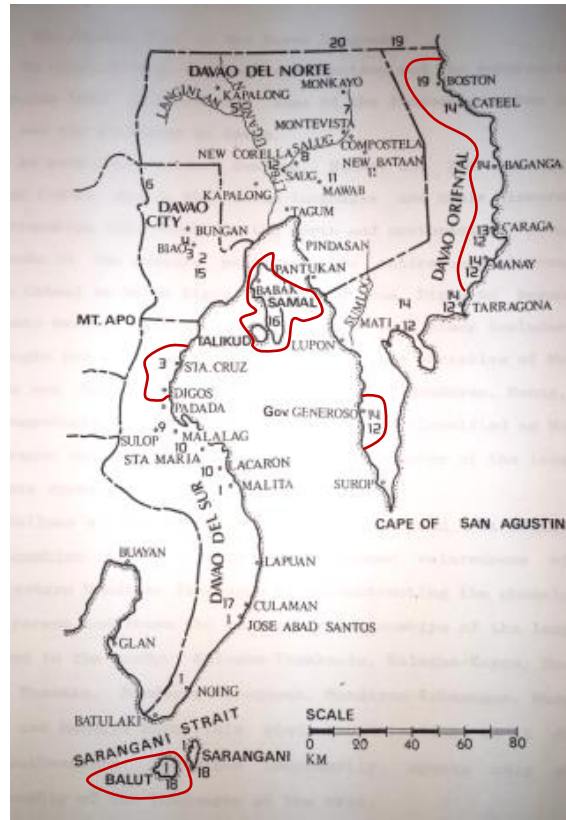
(Separated from the Core: The Southern Extreme)

Sa makita sa Laraw 6, adunay pagkabulag sa mga habagatang bahin sa ikaduhang balod ug angay masabtan kung giunsa pagawas sa ikaduhang balod ngadto. Adunay duha ka posibleng tubag niini: una mao ang magpapatigayon gikan sa Butuan pinaagi sa Banawang Agusan, makita sa Laraw 9, ikaduha, mao ang mga kalihokan sa mga Bisayang Karaganhon. Kon ang

As illustrated in Map 6, there is a geographic separation of the southern portion of the second wave from the core area, and how this second wave reached the said southern area needs to be clarified. There are two possibilities: first is through trading and commerce from Butuan via the Agusan basin, as illustrated in Map 9, and second is through the activities and actions of the

pagpatigayon sa Agusan ang himoong hinungdan sunod sa panghunahuna nga gihisgotan sa niaging banata, dapat makita ang walay ulot nga tali sa ikaduhang balod gikan sa Banawan sa Suba Agusan. Ang nagpatunga sa mga nabulag nga bahing ikaduhang balod mao ang mga daiyang ATD nga nagpakita og PL. Apan bisan tuod adunay PL, kutob ra kini sa unang balod. Sa ato pa, kahibudngan gayod, giunsa paglakang sa ikaduhang balod ning mga daiyaha. Dugang pa, ang mga mamulongay sa ATD, mga tawong bukidnon kun taga-bukid (Cagas, 1990), ug kon masunod ang kasagarang panghitabo sa Pilipinas, labing prehistiyoso gayod ang mga pinulongan sa baybayanon kun taga-baybayon dala sa pagpapatigayon. Mao nga labi pang kahibudngan kon pinaagi sa ATD ang pagpangamhan sa ikaduhang balod sa PL ngadto sa mga habagatan ug baybayanong katilingban. Angay gani hinuon nga gikan aning mga pinulongana padulong sa ATD, ug sa OBO sab nga bukidnong pinulongan (Cagas, 1990), ang pagpangamhan ug pag-awas sa PL. Kaning pabukidnon gikan baybayanon nga matang sa pangatarongan, mao ra sa paghatag-pangatarongan ni Blust (2005) sa inanay nga pagpanlawig ug pagpanghawod sa usa ka sinugyot nga Proto-Kapilipinasan.

Caraganon Bisaya. If the trade and commerce at the Agusan river were to have been the medium, following the logic of the discussion taken in the previous chapter, there must be a contiguity of the second wave areas from the Agusan river basin to the coastal areas. In the middle of the separated second wave areas are the ATD varieties which exhibited LD. Although these varieties only exhibited the first wave of LD. It is then quite surprising how the second wave was able to skip the said varieties. Furthermore, ATD speakers are mountainfolk or bukidnon (Cagas, 1990), which in the context of the Philippines are less prestigious than the languages of the coastal area peoples or baybayanon due to trade and commerce. This is why it is quite unlikely that the spread of the second wave of LD was an influence from ATD to the southern and coastal communities. In fact, it would be more plausible that the influence and spread of LD came from the coastal areas towards ATD, and even OBO which was also a mountainfolk or bukidnon language (Cagas, 1990). This same logic of coastal-folk to mountainfolk logic is also the same line of reasoning used by Blust (2005) when explaining the eventual spread and dominance of a suggested proto-Philippine (area).

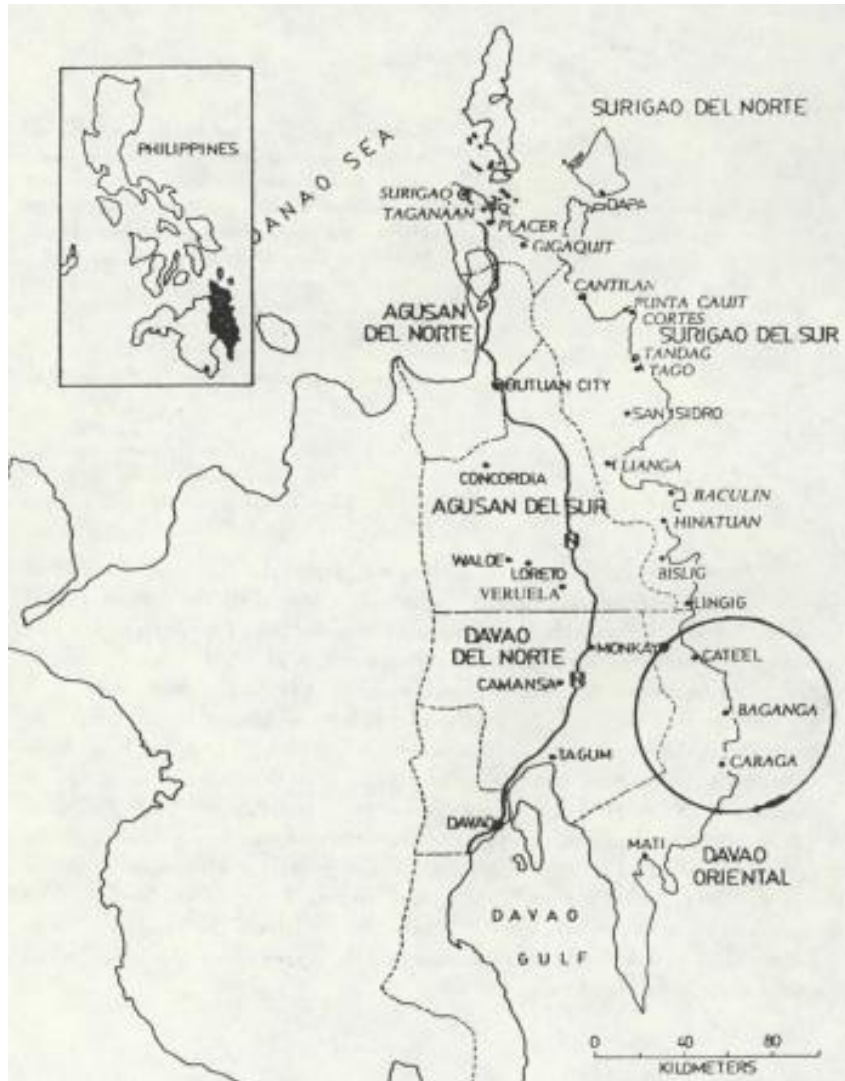

Map 10. Mapa sa Davao nga Nagpakita sa mga Dapit kon diin Gipamulong ang mga Pinulongang PL (nakapula) (Cagas, 1990).

Map 10. A Map of Davao Showing the Areas where LD Languages (red) are spoken (Cagas, 1990).

Makita sa Map 10 sa ibabaw ang mga DPL nga nahisakop sa ikaduhang balod nga atua sa Kadavawan. Mabantayan sa maong hulaga ang pagkabaybayanon niadtong mga DPL sa habagatang sakop sa ikaduhang balod. Labi tingaling angayan ang ikaduhang mahimong hinungdan, kadtong kalihokan sa mga Bisayang Karanganhon.

The LDV affected by the second wave of LD in the Davao area are illustrated in Map 10 above. It becomes apparent in the above illustration that the DPL of the southern areas of the second wave of LD are primarily coastal. Perhaps, the most probable spread of LD southwards is through the second possibility mentioned above, through the actions of the Caraganon Bisaya.

Laraw 11. Ang Sakop sa Karaang Karaga nga naulot sa Itom nga Linya sa Kasadpan ug naulot sa Lawod Pasipiko sa Kasubangan (Schreurs, 1983)

Map 11. The Area of Old Caraga that is Bordered black in the West and Bordered by the Pacific Ocean to the East (Schreurs, 1983)

Matod ni Scott (1994), ang sakop sa niaging Karaga mao ang baybayon gikan sa kasamtangang Surigo del Sur hangtod sa Davao Oriental nga makita sa Laraw 11 sa ibabaw, ug ang katawhang Karaganhon nabantogan sa panginabuhing pangayaw ug pagpatigayon, ug pagbalhin-balhin sa ilahang puluy-anan. Mamatikdan sab nga wala malabot sa giingong Karaga sauna ang SGD ug JAU nga dili PL. Sa ingon-ani, mahimong ipangagpas nga ang ikaduha, ug bisan ang unang, balod milanap gikan sa Butuan padulong sa Kakaragahan. Sa panaw gani ni Magellan, gitawag sa usa ka Haring Colambo ang iyahang kayutaan isip

According to Scott (1994), the old geographical territory of what was called Caraga is the coastal area from contemporary Surigao del Sur down to Davao Oriental, as illustrated in Map 11 above, and the Caraganon people were famous for their trade and raiding lifestyle, as well as constantly moving base. Noticeably, the non-LDV SGD and JAU are not included in the former Caraga territory. It can then be surmised that the second, or even the first, wave spread and diffused from Butuan to the Caraga cultural area. In Magellan's travels, a certain King Colambo referred to his territory as Butuan and

Butuan ug Calagan (Gamas, 2020) nga nagpakita sa kalig-on sa tali sa duha ka dapit. Isip mga bantogang mangangayaw ug magpapatigayon, gidala nila ang PL sa mga bangka ug gipalanap sa mga baybayong katilingban hangtod sa Look Davaw. Mao gani tingali ni ang hinungdan ngano miabot sa SNL ang unang balod bisan layo na kaayo kini. Naunang balod ra ang SNL kay wala kiniy mga /l/ sa tapos-pulong dala sa paragoge (Sneddon, 1984). Wala maapektohi ang SXN kay matod kang Sneddon (1984) mga bag-ong abot lamang sila, dili sama sa mga SNL nga lumulupyo na sa dapit Mindanaw sa pila ka gatosayng tuig.

Pagkaabot sa PL sa mga katilingban sa KLL ug KQE naawas dayon sa mga bukidnong pundok nga OBO ug ATD ang PL; apan, kulang pa ang tala ug hulagway sa ilahang tagbo sa kasaysayan. Angay usa hinumdoman nga dili tanang mga dayalekto sa mga pinulongang anaay LDV ang LDV mismo, sama na lang sa kahimtang sa KQE (Erkmann, 1990). Tuod, gisalamon seguro niini ang mga taling pagpapatigayon ug kultural kon diin, ang mga pundok og dapit nga wala duawa kaayo sa mga Karaganhon, mao sad tong mga pundoka ug dapitang wala kaayo malanapi og PL. Ang mga piling daiya, nga gipamulong tingali sa mga adunay katalian sa Karaga ug bisan sa Butuan, lamang ang nalanapan.

Calagan (Gamas, 2020) which shows the strong relationship held between the two places. As prominent raiders and traders, these people brought LD along with them on boats and diffused it to coastal communities reaching up to the Davao gulf. This is probably the reason why SNL had been affected by the first wave of LD despite being geographically remote. SNL could only be affected by the first wave as it has no word-final /l/ segments due to paragoge (Sneddon, 1984). SXN was unaffected because according to Sneddon (1984), these speakers were but new arrivals, unlike SNL speakers which have lived in the Mindanaw area for centuries.

When LD reached the KLL and KQE speech communities, the feature rapidly influenced the neighboring mountainfolk groups of OBO and ATD; although actual historical record of these communities' contact is yet to be found. It must be noted, however, that not all dialects of languages which exhibit LD are themselves LDV, similar to the situation in KQE (Erkmann, 1990). This non-uniformity may be reflective of the trading, commercial, and cultural ties wherein the groups located in the areas that were not visited by the Caraganon were also those groups and areas that had not been diffused and influenced with LD. Only the select varieties, that may have had strong ties to Caraga or Butuan, were influenced and had LD diffusions.

6.3. Mga Pag-Ulot ug Pagbaton Lateral: Ang Amihanang Kadaplinan

(Truncations and Lateral Retentions: The Northern Periphery)

Labing mahinungdanon ang gikabutngan sa mga daiyang BDK, PRH, BFX, ug MKX sa pag-awas sa PL ug sa kalit-kalit nga pagkawot niini, alang-alang kay mao kini ang kinaamihanang sakop sa maong penomenong erylal. Isip kinadak-ang pinulongan, ug maingon segurong kinamaprehistiyong pinulongan sa kasamtangang sakop sa PL, dako gayod ang pagpangamhan sa BDK sa panghitabong

The geographic positioning of the BDK, PRH, BFX, and MKX varieties are important to the spread of LD, as well as its sudden truncation, because this are forms the northernmost geographic reach of the said areal phenomenon. As the largest language, and perhaps the most prestigious language in the contemporary geographic area of LD, BDK has a huge influence on the LD phenomenon. Furthermore, BDK may be

PL. Dugang pa, mahimong ihati ang BDK sa duha ka malawigong bahin base sa PL: ang erylang NSGB-BLN-LEY nga adunay PL ug ang ubang mga daiyang BDK nga walay PL, lakip na ang SSGB nga sumala kang Endriga (2010), batakang-daiyang BDK pinaagi sa dayalektong Sialo-Carcar.

divided into two wide sections based on LD: the NSGB-BLN-LEY area where LD is exhibited and the other BDK varieties that are attested to not have LD, including the SSGB variety which according to Endriga (2010), is the standard variety of BDK via the Sialo-Carcar dialect.

Laraw 12. Ang Sakop (nakabughaw) sa BDK (Sundita, 2006)

Map 12. The Area (blue) of BDK (Sundita, 2006)

Makita sa ibabaw ang sakop sa BDK sa Laraw 12. Adunay pipila ka mga sutaonon aron mapatin-aw ang pamaagi sa pagkaawas sa PL gikan sa Mindanaw ug pagkalanap niini sa mga daiyang BDK, PRH, BFX, ug MKX. Dapat makahimo og pagpangaggpas nga kon diin makalingkawas ang SSGB ug SQD. Taudtaod pa mahimutang ang kasamtangang MIN ug NBDK (Sala-Boza, 2006; Alaga-Acosta, 2020). Dapat pod mapatin-aw kon ngano wala mahisakop sa ikaduhang balod sa PL ang mga nasakop na sa unang balod sa PL. Ug una gayod dapat, angay mapatin-aw kon giunsa pagkakaawas ug pagkalanap sa mismong unang PL.

The geographical area of BDK is illustrated in Map 12 above. There are a few complications that need be resolved to understand how LD was able to spread out of Mindanao and diffuse unto the BDK, PRH, BFX, and MKX varieties. The hypothesis created must be able to allow for SSGB and SQD to not be affected by LD. The MIN and NBDK varieties will settle their contemporary geographic areas later (Sala-Boza, 2006; Alaga-Acosta, 2020). It must also be made clear how the second wave of LD was unable to reach varieties affected by the first wave. Most importantly, how the first wave of LD was able to spread and diffuse in the region must be explained.

Laraw 13. Paglaraw sa Gikabutngan (nakapula) sa Limasawa (Gonzales, 2005).

Map 13. Mapping the position of Limasawa (Gonzales, 2005)

Kon sumad-an si Scott (1994) ug itandi iyahang mga nahisgot nga dapit sa mga sakop sa PL sa Tungang Kabisay-an, mamugna diri ang usa ka eryang natali sa pagpapatigayon. Ang mga dapit nga nahisakop sa mga DPL mao ang Sugbo, amihanang bahin sa Pulo Sugbo lakip na ang Pulo Bantayan, Kapupud-ang Kamotes, Pulo Bohol, Pulo Kamiging, ug ang tibuok kasadpan ug habagatang bahin sa Pulo Leyte. Sa iyahang paghisgot sa pangsulod nga pagpapatigayon sa mga Bisaya, natala ni Scott (1994) ang pipila ka dapit nga nahilakip sa niadtong pagpapatigayon sa Tungang Kabisay-an, mao kadto ang Sugbo, Bohol ug Leyte. Dugang pa, gitala sab niya ang Limasawa isip dapit satelayt nga mahimong bantayan sa pagpapatigayon pa-Butuan nga gidumalaan sa kaliwat sa samang tigdumala sa Sugbo ug tigdumala sa Butuan. Giila sab nila Scott (1992) ug Sala-Boza (2006) ang kataliang politikal sa Bohol, Butuan, ug Sugbo, dayon giila pod ni Scott (1994) ang kabantogan sa mga katilingbang Sugboanon, Bol-anon, ug Butuanon. Kon idat-ol ang mga naingong pagpapatigayonan sa laraw sa mga DPL, makita ang hulagway sa usa ka eryang pagpapatigayonang molakip sa Dagat

After consulting Scott (1994), and comparing the places he mentions with the places under the area of LD in Central Visayas, a picture of an area united by trade emerges. The places occupied by the many DPL are Cebu (Sugbo), the northern portion of Cebu (Sugbo) island including Bantayan island, the Camotes islands, Bohol island, Camiguin (Kamiging) island, and the whole western and southern portion of Leyte island. In his discussion on the domestic trade and commerce of the Bisaya, Scott (1994) lists a few places that participated in the said trade and commerce within Central Visayas, and those places are Cebu (Sugbo), Bohol, and Leyte. Furthermore, he mentions Limasawa as a satellite territory ruled by a relative of both the rulers of Cebu (Sugbo) and Butuan that serves to protect and watch over trading vessels heading for the port of Butuan. Scott (1992) and Sala-Boza (2006) also recognize the political ties between Bohol, Butuan, and Cebu (Sugbo), and Scott (1994) himself also talks about the fame associated with the Sugboanon, Bol-anon, and Butuanon. When those trading and commercial hotspots are mapped over the DPL, an image of a trading zone encompassing the Camotes sea, Bohol sea,

Kamotes, Dagat Bohol, ug Look Butuan. Ang misikil lamang mao ang Pulo Kamiging, Kapupud-an Kamotes, Pulo Bantayan, ug bisan ang Pulo Sikihor.

Sayon ra pangitaan og katin-awan ang kahimtang sa Kapupud-an Kamotes ug Pulo Bantayan, alang-alang kay sa kapanahonan ug sa kasamtangan, dako na gayod ang pagpangamhan sa mga Sugboanon ug mga Bol-anon sa maong mga dapita, labi na sa pinulongan (Wolff, 1967; Carabio-Sexon, 2007). Ug kay ang NSGB ug BLN ang kinaduolang mga daiya sa PRH ug BFX, mao sad tingali kini ang nakapalanap sa PL sa maong mga dapita. Dugang pa, nakahon sab sa sulod sa naingong eryang pagpapatigayonan ang Kapupud-an Kamotes, ug base lang sa kinaugalingong kasanatian, sagad ang pagpanukad sa mga Bantayanon Dakbayan Sugbo aron lamang mopauli sa Pulo Bantayan kon makagradweyt, makasalapi, kun mahimutang-himutang na. Ang kasikil pod sa SQD kay basin mapasangil sa kahimulag sa Pulo Sikihor kon diin lisod gayod kaayo ni adtoon bisan sa kasamtangan (Dumont, 1995). Sa pagsugid ni Elio y Sanchez (1972) sa kaagi sa Pulo Kamiging, makita nga sa paglayag sa Dagat Bohol gikan sa Butuan, maagian gayod ang pulo, mao nga dili lisod ihanduraw nga nahilakip kini sa eryang pagpapatigayon kon diin milanap ang PL. Dugang pa, nahisgot sab sa maong kapanulatan ang pagpangamhan sa mga BLN sa MKX nga maoy nakapadugang pa sa pagkalanap sa PL sa maong daiyaha.

and Butuan gulf emerges. The only seeming exceptions to these are Camiguin (Kamiging) island, the Camotes islands, Bantayan island, and even Siquijor island.

How the Camotes islands and Bantayan island play into this dynamic is easy to explain as in history and in contemporary times, the Sugboanon and Bol-anon communities have long had a strong influence on the said communities, especially when it comes to language (Wolff, 1967; Carabio-Sexon, 2007). NSGB and BLN are also the closest varieties to both PRH and BFX, hence the former varieties are most likely to have diffused LD unto the latter. Furthermore, the Camotes islands are also in the middle of the aforementioned trading zone, and based on personal experiences, the Bantayanon frequently travel to Cebu city just to return home to the island of Bantayan once they have graduated, made enough money, or have had a comfortable life. SQD's seeming exceptionality may also be explained by the isolation of Siquijor island whereas it is still difficult to get to even today (Dumont, 1995). According to history of Camiguin island by Elio y Sanchez (1972), the said island is immediately observable when sailing from Butuan to the Bohol sea, thus making it easy to understand why this island belonged to the trading zone where LD diffused. The said resource also mentions how BLN has influenced MKX which also adds another venue in which LD is diffused unto the latter.

Laraw 14. Ang Posibleng Sakop sa Kabisdakan (nakabughaw) lakip na ang Kabutuanon (base sa laraw nila Acebes et al., 2016)

Map 14. The Possible Reach of the Bisdak Cultural Area (blue) and the Butuan Cultural Area (based on the map by Acebes et al., 2016)

Sa pagkakaran, tin-aw na sa handuraw ang usa ka karaang eryang pagpapatigayon kon diin milanap ang PL nga miawas gikan sa Mindanaw. Napalig-on ang pagkatinuod niining eryaha sa asoy ni Scott (1994) kon diin sa pagsulay sa mga Sugboanon og pagpagutom sa mga miabot nga Espanyol, dili mga kasilinganang dapit ang nakigpanibo og pagkaon sa mga gipamagutman, kondili kadtong mga Muslim nga magpapatigayong nagdala og bugas gikan sa Panay ug Luzon. Aron sa pagpamubo, mahimo tingali ning tawgon ang eryang pagpapatigayona isip Kabisdakan tungod kay BDK ang kinamalawigong pinulongan sa erya dala sa mga Sugboanon ug Bol-anon. Angay sab kining ngalana kay ang iyahang uyok mao ang Sugbo nga dili lang usa sa mga dakbayan sa mga mamulongayng BDK, apan mao say iingon usahayng mipuli sa Butuan kadtong nahuyang na kini (Gamas, 2020). Mao nga sa PL, adunay upat ka mabilinhong kultural, politikal, kun ekonomik nga erya nga maila, ang Kabisdakan sa amihanan, ang Kakaraganhan sa habagatan, ug ang Kabutuanan sa uyok nga nagtali sa naingong duha ka erya ug sa mga dugay

The existence of an archaic or old trading and commercial zone where LD had diffused and spread from Mindanao to the Central Visayas area has now emerged and been made clear. The existence of this area is backed by an anecdote from Scott (1994) where, in the Cebuanos' attempt to starve out the oncoming Spaniards, it was not the neighboring areas that had traded food with the starving Spanish, but instead it was the Muslim traders who had brought rice from the islands of Panay and Luzon. For economy, this trading and commercial zone shall herein be referred to as the Bisdak zone as the largest language spoken in the area is BDK due to the prominence of the Cebuanos and the Boholanos. This name is also apt as the core of the zone is Cebu, which was not only a city of BDK speakers, but also sometimes considered to be the spiritual successor of Butuan when its influence and power had waned (Gamas, 2020). Hence, in PL, there are four important and major cultural, political, or economic areas that are to be known as the Bisdak zone in the north, the Caraga zone in the south, and the Butuan zone in the core geographic are which ties in the aforementioned two zones, as well as the long since isolated TSG and

nang nahimulag nga TSG ug TAG, ug ang Kasuluan nga maoy nagpakatag sa ikatulong balod ngadto sa SB.

Usa sutaon kon ngano naulot ang pagkalanap sa ikaduhang balod, angay usa tubagon ngano wala mitabok sa Kitiran Sugbo ang PL. Adunay pipila ka mahimong ipangagpas nga kahinungdanan sa maong pagkabalug sa SSGB sa PL. Una, mahimong iingon nga wala na miawas pa sa habagatang Pulo Sugbo ang PL kay wala gayod kini mahilakip sa eryl pagpapatigayon sa Kabisdakan tungod kay labing lingkaw ug mapuslanon ang paglayag sa Dagat Kamotes ug Dagat Bohol kon itandi sa Kitiran Sugbo dala sa kadaghang dato ug siboanang dunggoanan nga gibantayan sa mga magamhanong tigdumala nga wala sa habagatang Sugbo. Mao sab tingali ning nakapadala pa sa pagkahimulag sa Sikihor. Ikaduha, wala na basiy hinungdan nga moagi pa sa Kitiran Sugbo kay mohunong na ang mga magpapatigayon sa siboanan sa kasamtangang dapit sa dakbayan sa Sugbo kon nagpadulong ngadto sa Butuan, labi na kon gikan sa amihanan. Kon gikan sad sa kasadpan, sama sa Panay, mahimo na man lang nga moagi sa Kitiran Tañon ug dayon na sa Dagat Bohol pangadto sa Butuan ug tuyok na sad padulong Sugbo agi sa Dagat Kamotes ug pauli sa Panay. Basin og mapamatud-an tong duha ka giingon sa pagkakinaraan sa sinultian sa SSGB kon diin anaa pay mga daiyang nagbaton sa /ə/ (Wolff, 2001) nga tingali nagpakita nga layo kini sa dapit nga daghan og kausaban. Ikatulo, ulahi nang milanap ang PL sa Sugbo mao nga napanalipdan na ang SSGB sa PL kadtong gihimo kining batakang daiya sa sulat sa mga Espanyol (Endriga, 2010). Dako pod ang kahanayan nga nagsagol-sagol ang tulo ka gipangagpas nga hinungdan. Mabilinhon ang pagtuki sa kon ngano wala malanapi ang SSGB kay kining daiyaha ang milapas pa-Negros, ug mahimong tinubdan sa NBDK ug MIN, ug

TAG, and the extension Sulu zone which made it possible for the third wave of LD to spread to SB.

Before resolving the question of how the second wave spread, the question of why LD had not spread across the Cebu channel must be resolved. A few speculations could be made as to the why SSGB had been separated from LD. Firstly, it can be said that LD was unable to spread to the southern portion of Cebu island as this area may have not participated in the economic and commercial Bisdak area which maybe because it was safer and more economical to sail across the Camotes and Bohol seas than sailing across the Cebu channel, being that the former has more trading ports under the protection of influential leaders that may have not been in southern Cebu. The said reasoning may also account for the isolation of Siquijor. Secondly, a lack of motivation to pass through the Cebu strait may be a cause as traders heading for Butuan, especially those from the north, may have stopped at the contemporary area of Cebu city. Traders from the west, such as from Panay, may also choose to take the route through the Tañon strait then move eastwards through the Bohol sea heading to Butuan then returning via Cebu, passing through the Camotes sea before returning to Panay. Perhaps, the aforementioned speculations may be given evidence by the supposed archaic character of SSGB speech wherein some varieties still retain /ə/ (Wolff, 2001) which may also indicate that the said speech area is far removed from areas of rapid change. Thirdly, LD may have spread to Cebu late hence preventing SSGB from ever being ever starting to exhibit LD when it became the standard variety by Cebuano writers (Endriga, 2010). It is also certainly possible that the three speculated factors have confluenced. Postulating the reasons for why SSGB has no LD is of due importance as it is this variety that spread to Negros and would become the source of NBDK and MIN, and is

mao sad kini ang kinadakoan og kahanay sa pagpalanap sa pagbaton-lateral.

Karon, angay nang patin-awon kon ngano wala makalanap og pag-ayo ang ikaduhang balod sa Kabisdakan, liban sa BLN ug LEY. Mabilinhon ang gikabutngan sa MKX diri kay napatung-an siya sa Bohol ug Butuan apan wala makit-i og pagkalanap sa ikaduhang balod. Makita sa pagsugid ni Sanchez (1972) nga gipamulong ang BLN sa Pulo Kamiging nga maoy kinahanayang gigikanan sa unang balod sa MKX. Sa ato pa, ang BLN sa Pulo Kamiging kaniadto, wala malanapi sa ikaduhang balod ug mao nga mahimong ipangagpas nga ulahi nang kabag-ohan ang pagkalanap sa ikaduhang balod sa BLN. Posible nga ang pagkalanap sa ikaduhang balod sa BLN gikan sa LEY pinaagi sa katalian sa Limasawa sa Butuan sauna (Scott, 1994). Sa ingon-ani, unang milanap sa LEY ang ikaduhang balod ug nilanap dayon pa-Bohol dala sa kaduol sa duhang mga katilibana (Borong, 2019; Endriga, 2010) apan wala na milanap pa sa NSGB ug mga gipangamhang PRH ug BFX. Basi, sa usa makaawas gikan Bohol ug Leyte ang ikaduhang balod adunay pagbag-o sa pangkatilingbang kahimtangan sa Kabisdakan.

Sa kinarangang kahimtang sa mga Bisaya, ang kadtong mga tawong magpapatigayon mao ang kadatoan ug katimawaan, labi na sa suludnong pagpapatigayon. Makita ang kupot sa kadatoan sa pagpapatigayon sa pagbutang og mga satelayt nga dapit nga mobantay sa pagpapatigayon ug pakigbanay sa ubang mga kadatoan aron mapalig-on ang tali sa pagpapatigayon (Scott, 1994), apan tungod kay aduna say katungdanan ang kadatoan sa ilahang mga sakop, ang mga timawa tingali ang kadtong nagpahigayon sa komersyo ug naglayag. Lahi sa kasagarang pagsabot, ang mga timawa dili lamang basta-basta ug yanong tawo, apan mga ibabawon sila sa katilingban alang-alang kay dili sila mobayad og handog, makapanag-iya sila og patigayon, ug ang uban kanila, mahimong

quite possibly the source of lateral-retention.

Now, it must be made clear why the second wave was unable to fully penetrate the Bisdak cultural area, except BLN and LEY. MKX is an important juncture point in this discussion as it is positioned right in between Bohol and Butuan but does not exhibit the second wave. Following the narrative laid out by Sanchez (1972). It can be ascertained that BLN has been spoken in Camiguin island and may perhaps be the most likely donor of the first wave unto MKX. In other words, the BLN spoken in Camiguin island had not been diffused with the second wave, and it can thus be postulated that the spread of the second wave in BLN is a relatively recent phenomenon. The second wave in BLN may have spread from LEY via the relationship of Limasawa with Butuan (Scott, 1994). In this way, the second wave first diffused through LEY before spreading to Bohol via the close ties between the two communities (Borong, 2019; Endriga, 2010), however, it was unsuccessful in penetrating NSGB and the influenced PRH and BFX. Perhaps, before LD could leave from Bohol and Leyte, radical social changes had occurred in the Bisdak cultural area.

In the old social order of the Bisaya, the traders belonged to the Datu and Timawa social classes, especially in the scope of domestic trade. The stranglehold of the Datu class on trade is attested by the creation of satellite locations that would serve as "watchtowers" of trade, as well as in the intermarriage between different members of the Datu class to strengthen trade relations (Scott, 1994), however, as the Datus also held responsibility over their domain, it may have been the Timawa that actually oversaw commerce and sailed for trade. Different from the contemporary image associated with the Timawa, they were no ordinary people, and were in fact, members of the upper social strata as they paid no taxes, were able to conduct and own businesses, and some of them could even

mopuyo sa laing dapit sa ilahang kaugalingong pagbuot (Scott, 1994; Sala-Boza, 2016). Sa ato pa, mahimong iingon nga ang PL timailhan sa sinultian sa mga magpapatigayong timawa nga nagpalayag-layag sa Kabisdakan, ug bisan sa Kabutoanan ug Kakaragan. Mao nga nahimong usa ka maprestihyang ilhanan ang PL kaniadto. Apan, sa pagtukod sa mga Espanyol sa ilahang kolonya sa Pilipinas, ang mga niadtoy timawa nawagtangan og gahom. Makita kini sa kasamtangang kahulgan sa timawa sa BDK, kabos kun makaluluoy (Wolff, 1972).

Sunod niadto, mahimo nang ibutang sa kapanahonan ang paglanap sa PL sa amihanang kadaplina. Usa makaawas gikan sa Bohol ug Leyte ang ikaduhang balod sa PL, natukod sa mga Espanyol ang ilahang kolonya sa Pilipinas ug naubos ang prehistiya sa mga timawa ug ang ilahang ilhanang PL. Sa tinuod lang, gitan-aw gani karon ang PL sa Kaulohan Sugbo isip usa ka impormal nga sinultian (Verstraelen, 1960). Labaw na siguro kaubos ang pagtan-aw sa ikaduhang balod kay nahimo na kining ilhanan sa mga BLN ug LEY nahilayo sa siniboayng hingpit sa dakbayan sa Sugbo. Mao sab basin kini nakapugong pa sa pag-abot sa ikaduhang balod sa MKX.

Sama sa naingon na, pagtukod sa mga Espanyol sa ilahang kolonya dinhi sa Pilipinas, ang ilahang gipili nga daiya sa BDK para mahimong batakan sa ilahang mga mantala mao ang daiyang Sialo-Carcar nga nahilakip sa SSGB (Endrigo, 2010). Lahi sa NSGB, BLN, ug LEY, wala maabti ang SSGB sa PL ug dugang pa, gitan-aw pod kining mga daiyaha, kuyog sa NBDK, SQD, ug MIN isip kinaraang sinultian (Wolff, 2001). Sa kasamtangang BDK, gitawag kini sila isip *linalom* ug nagbaton kini og /l/. Sa pangisip sa lumadnong mamulongay, kining *linalom* naghulagway sa usa ka sinultihan nga daw kinaraan ug daw nagpamulong, ukon daw usa ka pamaagi sa matahom nga pakigpulong. Tungod sa pagkabataang-daiya sa SSGB,

transfer residence on their free will (Scott, 1994; Sala-Boza, 2016). It can therefore be said that LD was a marker of the speech of once Timawa traders that sailed all throughout the Bisdak cultural area, and perhaps even as far as the Butuan and Caraga cultural areas. This may have caused LD to become a marker of prestige during those times. The establishment of the Spanish colony in the Philippines, however, caused the Timawa class to loose influence. This is observable in the contemporary definition of Timawa in BDK, "poor or destitute" (Wolff, 1972).

The diffusion of LD across the northern periphery can now be placed on a supposed timeline. Before the second wave of LD could spread from Bohol and Leyte, the Spanish had established their colony in the Philippines and the Timawa had then experienced a loss in prestige, bringing with them their marker, LD. In fact, LD is now regarded in Metro Cebu as part of an informal register (Vestraelen, 1960). The second wave may have been seen as a marker of an even lower register given that it is the marker of BLN and LEY that have been distanced from the economic hub in Cebu city. The said condition may also have prevented the second wave from spreading as far as MKX.

*As has already been mentioned, when the Spanish established their colony here in the Philippines, the BDK variety that they selected to become the standard for publishing was that of the Sialo-Carcar variety under SSGB (Endrigo, 2010). Unlike NSGB, BLN, and LEY, SSGB had not been penetrated by LD and along with NBDK, SQD, and MIN, are now seen as archaic speech varieties (Wolff, 2001). In contemporary BDK, the said varieties are referred to as linalom 'In a deep manner' and are marked by their retention of /l/. From a native speaker's point of view, *linalom* is understood as a way of speaking that either sounds archaic and stiff as if giving a speech or sounds like poetry, filled*

nagkaadunay pagkaulot-ulot sa PL sa ug pag-doublet sa pipila ka pulong BFX, NSGB, PRH, LEY, ug MKX. Labaw pa niana, kadaghanan sa mga nanglangyawng mga mamulongay sa BDK, SSGB ang daiya, mao nga nagpabilin ang /l/ sa MIN (Endriga, 2010) ug NBDK, ug ngano nagkabalik ang /l/ sa Kabisdakan (Alaga-Alacosta, 2020). Sa aning mga habagatang daiya sa BDK, labing dako ang bili sa MIN kay isip lingua franca sa Kamindanawan ug pinulongan sa mga nanlangyaw (Endriga, 2010), nakapahinungod kini sa malawigong pag-ulot sa PL sa daghang mga pinulongan sa Kabutuanon ug Kakaraganhon. Sa tinuod lang, daghan sa mga mamulongay sa DPL kay kahibalo sab mag-BDK (Eberhard, D.M., Simons, G.F., & Fennig, C.D., 2021). Sama sa nahisgotan na, nakaluwas niini ang mga pandugang nga sakop sa PL nga TSG ug SB, ug bisan seguro ang TAG.

with flowery words. As SSGB is now the standard variety, LD has experienced truncations that resulted in doublet forms in some items from BFX, NSGB, PRH, LEY, and MKX. Furthermore, many of the migratory BDK speakers speak the SSGB variety, hence, /l/ is retained in MIN (Endriga, 2010), and NBDK, causing /l/ to slowly return to the Bisdak cultural area (Alaga-Alacosta, 2020). Among these southern varieties, MIN plays a vital role as it is the lingua franca in Mindanao, and is the role of many migrant settlers (Endriga, 2010), causing a widespread truncation LD across many languages in the Butuan and Caraga cultural areas. In fact, many LDV speakers also speak BDK (Eberhard, Simons, & Fennig, 2021). As has already been discussed, the varieties in the extension areas of LD, such as TSG, SB, and even TAG, were able to avoid the truncation of LD and spread of lateral-retention.

6.4. PL sa Kapanahonan: Dyutay nga Pagpakasaysayng Tinakna

(LD in History: Some Possible Chronological Placements)

Base sa mga nahisgotan na, mahimo nang ibutang ang ang mga balod sa PL ug mga taling panghitabo sa kapanahonan. Angay lamang hinumdoman nga usa na kini ka pagpanlaktod sa kaagi sa PL. Dugang pa, ang mga taknang ihatag ari dili tukma ug nag-agad ra sa mga pagbanabana sa mga tagsulat sa kapanulatan sa mga hisgotang panghitabo. Mahimong ibahin sa lima ka panahon ang kaagi sa PL sa Pilipinas, ang sinugdanan sa PL sa BS, ang unang balod, ang ikaduhang balod, ang ikatulong balod, ug ang dakong pag-ulot.

Following earlier discussions, the waves of LD, and associated historical events may be placed in a chronological scale. It must, however, be noted that this is no more than a summary of LD history. Furthermore, the dates to be given here are not exact and follow the estimates given by the discussions of the different authors on the to be mentioned events in the literature. The history of LD in the Philippines may thus be segmented into five eras, the origins of LD within BS, the first wave, the second wave, the third wave, and the great truncation.

Ang Sinugdananang Bisaya (~600 AD)

The Bisaya Origins (~600 AD)

Sumala kang Zorc (1977) ang mga takna nga ibanabana ari. Sa kaiya sa mga pinulongan sa Pilipinas, walay mga tin-aw

The dates given and estimated here are taken from Zorc (1977). The characteristic of languages in the Philippines is instead of

nga pagkahimulag, kondili, madaghan ang linapot nga pagsakop (Zorc, 1986). Sa tinuod lang, mao sad kini ang kalaki labaw na sa BS, nga gihulagway na nila Zorc (1977) ug Blust (1991) isip usa ka *complex* kun sapawan. Sa ato pa, dili tin-aw kon kanus-a nagkaadunay mailang banay BS ug hilabi na tingali ang kaumog sa pagpanakna sa pagbulag-bulag sa iyahang mga “sanga.” Gipakabutang usa nga 600 AD ang kinasayohang maingong nagkaanaay nagkinaugalingong pundok BS apan dili tin-aw kon kanus-a nagsugod ang PL isip inobasyon sa TBS ug bisan kon kanus-a nahimulag ang maong tipona. Sa pagkakaran ipakabutang usa nga ang TBS daiya lamang sa Binisaya hangtod sa maila na gayod ang mga daiyang napailalom niini, kon diin ipakabutang na nga pinulongan siyang nahisakop sa usa ka sapawan. Dugang pa, dapat usa nagkaadunay *d, *l > l sa pila ka pinulongan aron mahimo ang PL, apan dili tingali ni maingon nga inobasyon sa SBS, kay anaay *-d- > r ang TGN, mao nga labing angay iingon nga nagkaanaay duha ka pagpangusab tingog ang TBS kon diin sumusunod ug inobasyon ang PL.

having clear splits, “amoebic colonizations” were much more common (Zorc, 1986). This is a characteristic most certainly applicable, especially, to BS which Zorc (1977) and Blust (1991) describe as a complex. In other words, the exact date of the formation of a discrete BS family is uncertain, and it becomes even more dubious when talking about the separation of its many “branches.” It is assumed here that 600 AD is the earliest possible date for the existence of a separate and discrete BS group, but it is unclear when LD began as an innovation of TBS nor is it clear when the said group became discrete. For now, it will be assumed that TBS would remain a variety under Bisaya until its sub-varieties would later become more discrete and known, wherein it will be hypothesized as a language nested within a language complex. Furthermore, the merger of the sounds *d, *l > l in some of the languages must have occurred earlier for there to be LD, but the said sound change cannot be called an SBS innovation given that TGN also has a *-d- > r, thus, two sound changes have historically occurred within TBS wherein the innovation that is LD is subsequent.

Ang Unang Balod (~700 AD)

The First Wave (~700 AD)

Sumala kang Lacsina (2016) ang mga takna nga ibanabana ari. Sa nahisgotan na, dili ila kon kanus-a nagkaadunay pinulongang TBS, mao pagahisgotan usa diri ang usa ka daiyang TBS. Kon tinuod nga inobasyon ang PL sa TBS nga igo rang miawas ug milanap sa kasilinganan, angay nga makita ang usa ka dalan padulong sa pagkamatinuod niini. Ug mao kadto ang Butuan nga dunggoanang bantogan sa siniboay sa kapanahonan (Scott, 1994; Gamas, 2020) ug kon diin maingong gipamulong ang kanhing daiyang TBS. Sa ato pa, miawas ang unang balod sa PL pinaagi sa dalang pagpapatigayon ug kon mahimong basehan ang panakna sa mga balangay Butuan nga nakaplagn, ang

The dates given and estimated here are from Lacsina (2016). As has already been discussed, the formation of a discrete TBS language is unclear, hence, it will be referred to here as a variety. If LD is in fact an innovation of TBS that had spread outwards and diffused unto neighboring varieties, a clear vector of diffusion must be identified to become key evidence. The most likely vector here would be Butuan which was historically an influential trading and shipping hotspot (Scott, 1994; Gamas, 2020) wherein its then sub-variety of TBS was spoken. The first wave of LD, then, had spread through the vector of trade and if the dating of the Butuan boats is to serve as an accurate chronological reference point, the earliest

kinakaraanang nahibal-ang takna sa pagkaanaay malawigong pagpapatigayon sa Kabutuanon mao ang 700 AD. Matod kang Lacsina (2016), mamugna ra ang maong mga balangaya kon siboanan na ang Butuan sa samang pagpapatigayong suludnon ug gawasnon, lak., daan nang bantogan ang Butuan, ug ang mga mamulongay og TBS sa maong dapit. Busa, nahimong prehistiyong daiya ang TBS ug ang PL nahimong ilhanan sa mga adunahang magpapatigayon, mao tingali nga sayon ra kaayo ning gihulam sa mga linggwistikanong katilingbang adunay patigayonong tali sa Kabutuanan, sama sa Karaga. Angay usa timan-an nga dili ni buot pasabot nga aduna nay “nasod” Butuan sa 700 AD sa dagwayng gihisgot sa mga kapanulatang Intsik (See, 2021), apan dako basi og dala ang kadtong “nasora” sa pagpalawig pa sa PL sa kadugayan, labi na sa unang balod. Dili layo sa handuraw ang pagdawat sa mga timailhan sa mga labing adunahang pundok kay napakita na kini ni Romero (2009) sa K’ichehanong Minaya.

evidence for the existence of widespread trading and commerce within the Butuan cultural area would have been around 700 AD. According to Lacsina (2016), the aforementioned boats could have only been built if Butuan was a trading hub for both domestic and international exchange, i.e., Butuan has long since been influential, as well as the TBS speakers of the said location. Therefore, TBS had become a prestigious variety and LD became the phonological marker of traders, which would have perhaps been the reason why the said feature was easily borrowed by linguistic communities that had trade ties with the Butuan area, such as Caraga. This does not, however, mean that there was a Butuan nation during 700 AD as is depicted in Chinese records (See, 2021), but, that said “nation” may have had a vital role in the later spreading of LD, especially with the first wave. It is not difficult to concur that people would make use of the linguistic markers associated with the upper class as this has already been demonstrated by Romero (2009) in Ki’che Maya.

Ang Ikaduhang Balod (~750 AD)

The Second Wave (~750 AD)

Sumala kang Zorc (1981) ang mga takna nga ibanabana ari. Sa pag-ila kon kanus-a nagsugod ang ikaduhang balod, adunay usa ka panghitabo nga angay bantayan, mao kadto ang pagpanlangyaw sa mga daiyang TSG ug TAG. Ang gitan-aw nga kinasayohang takna kon kanus-a mibiya ang TSG ug TAG sa Mindanaw mao ang 750 AD ug mao sab kini ang mahimong kinasayohang sinugdanan sa ikaduhang balod aron makalingkawas ang TSG ug TAG. Apan, mahimo pod nga una lang gayod nahitabo ang ikaduhang balod sa daiyang BTW ug wala lamang miawas sa ubang daiya sa kasilinganan bag-o nanlangyaw ang TSG ug TAG. sa ato pa, ang ikaduhang balod ang unang inobasyon nga nagbulag sa mga daiyang BTW ug TSG. Miawas na lang og sugod ang ikaduhang

The dates to be given and estimated here are based on Zorc (1981). In identifying when the second wave began, special consideration must be given to the migration of the linguistic communities of TSG and TAG. The earliest possible departure of TSG and TAG from Mindanao is around 750 AD and it would also be this date that marks the earliest possible beginnings of the second wave so as to allow for both TSG and TAG to avoid the said wave. It can also be surmised that the second wave occurred earlier in the BTW variety and that it was just unable to spread rapidly across the different neighboring varieties before both TSG and TAG’s migration. It can thus be said that the second wave is the first innovation that marks the separation of BTW and TSG. The second wave of LD only

balod kadtong nakahawa na ang TSG ug ang TAG sa wala pa mahibal-ing hinungdanan. Dugang pa, dapat nahinog na ang TSG ug TAG sa ikatulong balod usa sila nanghawa sa mga 750 AD, kun sa gitan-awng kinadugayan nga mga 900 AD. Apan gitan-aw pod ni Warren (2007) nga 1100 AD ang kinasayohang pagbiya sa mga TSG, taliwala kang Zorc (1981). Dili gayod tin-aw ang takna sa ikaduhang balod ug pagkahinog sa ikatulong balod, apan dapat lang gayod nga una mihawa ang TSG ug TAG sa Mindanaw bag-o ang pag-awas sa ikaduhang balod gawas sa BTW.

started spreading after TSG and TAG made their departure caused by still unknown factors. Furthermore, both TSG and TAG should be ripe for the spread of the third wave before migrating around the 750 AD, or as late as 900 AD. Warren (2007) also gives out the alternative date of 1100 AD for the earliest possible departure of the TSG, opposing that of Zorc (1981). The dates associated with the second wave and the ripening of the third wave are unclear, but the second wave from BTW should only have spread after both TSG and TAG departed from Mindanao.

Ang Ikatulong Balod (~1300 AD)

The Third Wave (~1300 AD)

Sumala kang Scott (1994) ang mga takna nga ibanabana ari. Wala gayod tingaliy ensakto nga takna sa ikatulong balod kay nahimulag na man ang TSG sa ubang DPL kadtong nanlangyaw iyahang mga mamulongay pa-Sulu. Apan, matudlo seguro ang takna kon kanus-a nagsugod og kahimutang ang ikatulong balod sa TSG ug maop kadto ang pagkakinaugalingong nasod sa Sulu nga bulag sa Butuan ug Kabisay-an, ug labing duol ngadto sa mga katilingbang Samal ug Malay (Pallese, 1985; Scott, 1994;). Ani sang panahona, napangamhan sa TSG ang mga pinulongang SB nga adunay katalian sa iyaha bantog wala nahiapil niini ang ABX nga atua sa Samar dapita. Gipakabutang nga ang kinasayohan ani sa mga 1300 AD.

The dates to be given and estimated here are based on Scott (1994). There may perhaps have been no clear chronological origins for the third wave as TSG has separated from the other LDV when its speakers migrated for Sulu. The estimated date for when the third wave started to stabilize within TSG may be pinpointed and that may have coincided with the establishment of a separate Sulu country, independent from Butuan and the Visayas, and with closer ties to the Samal and Malay communities (Pallese, 1985; Scott, 1994). It was also during these times where the feature was diffused from TSG to the SB languages under its influence and thus, ABX in Samar outside its cultural sphere was spared. The earliest possible estimate date would be around 1300 AD.

Ang Dakong Pag-ulot (~1500 AD)

The Great Truncation (~1500 AD)

Sumala kang Zorc (1981) ug Scott (1994) ang mga takna nga ibanabana ari. Ang pagsulod sa mga Espanyol sa Pilipinas ang nakapaubos sa kaprehistiyoso sa PL maop nga naulot kini sa daghang mga DPL, lak., nakahon lamang sa mga piling daiya. Dugang pa, gihimo sa mga Espanyol og

The dates to be given and estimated here are based on Zorc (1981) and Scott (1994). The entry of the Spanish here in the Philippines caused the lowering of LD's prestige, hence the many truncations among the LDV, i.e., only limited to certain varieties. Furthermore, the Spanish delegated the

batakang daiya sa BDK ang nagbatong-lateralng SSGB (Endrigo, 2010) ug kining pinulongana mahimong lingua franca sa Kabisay-an ug Kamindanawan, mao nga nagkaadunay daghang dugang nga pag-ulot ug pagdoublet. Angay usa hinumdoman nga dili ni usa ka kalit-kalit nga pagkaulot, apan mga panghitabong nagpatong-patong sa dugay nga panahon nga nakagamot lang sa mga binuhatan sa mga Espanyol. Gibutang nga hinayhinay ning nagsugod ang maong pag-ulot sugod mga 1500 AD.

lateral retaining SSGB as the standard variety of BDK (Endrigo, 2010) and it would be this language that would become the lingua franca of the Visayas and Mindanao. Thus, there were many additional truncations and doublet forms. It must be mentioned that the truncation did not happen overnight, but is a result of the confluence of events across history that are rooted in the activities conducted by the Spanish. It is postulated here that the truncation began slowly starting at around 1500 AD.

6.5. Ang Kaiya sa Lateral sa GCP: Gamayng Pagpangagpas sa Tinubdan sa PL

(The Nature of the GCP Lateral: Some Speculations on the Source of LD)

Kon mamatikdan sa paglaraw sa PL sa Laraw 6, tin-aw nga dako kaayo og sakop ang maong fittsur. Miawas kini lapas sa BS ngadto sa MK ug MB, dayon milapas pa sa TAG, SB, ug SG. Sa ato pa, dapat adunay mahatag nga hinungdanan kon ngano napapas ang mga lateral sa ani kadaghang mga daiyang GCP nga nakaawas na god gawas ngadto pa sa SG ug SB. Bisan sa pagkaanaay eryang linggwistik, lisod tingali mapapas ang lateral nga basta-basta kon walay kahilabotan sa iyahang kaiyang ponetik. Daw dali ra man tuod mapapas ang /l/ sa kapinulonganan sa kalibotan (Conant, 1916), apan mahitabo sang mahimong /w/ ang kadtong laterala sa pipila ka DPL. Dugang pa, ang kasagaran sa mga naunang pagpangusab-tingog sa /l/ sa GCP, sagad rang mahitabo sa mga piling kabutngan, sa [-front]. Sa ingon-ana, basin og anaay kaiya ang lateral sa GCP pa lang daan nga makapatugot sa maong mga reflexa. Pagahisgotan ngari kadali ang mga paglambigit sa laing mga kiwaw nga reflex sa lateral sa GCP ug ilahang mga kabutngan ug hilan, ug base sa mga pasumbingayng hikit-an, dyutay nga pagpangagpas sa kaiya sa sinauna nga GCP lateral.

It is clear from Map 6, that the feature LD has a very wide geographical reach. The phenomenon has spread outside BS into MK and MB, and even further expanded into TAG, SB, and SG. There must be a reason why lateral loss has occurred in so many different GCP varieties and languages that the phenomenon has in fact spread to neighboring non-GCP SB and SG. In spite of the apparent linguistic area, lateral loss could not have happened so easily without having been stimulated by its original phonetic characteristic. It is true that /l/ has a tendency to be deleted across the many languages of the world (Conant, 1916), but the said lateral also becomes /w/ in many of the LDV. Furthermore, the sound changes associated with /l/ in GCP usually occur in the environments with a [-front] vowel. Perhaps, the original lateral in GCP had features or characteristics that permit the occurrence of the modern reflexes of the lateral. A few different but related phenomenon concerning notable reflexes of the lateral in GCP will be discussed, as well as their triggering and inhibiting environments, and based on the available hints, a hazardous speculation on the original GCP lateral.

Talad 3. Mga Kiwaw nga Reflex sa *l (ug *d) sa GCP

Table 4. Irregular Reflexes of *l (and *d) in GCP

Kabutngan	[-front]_V	[-front]_# or C	[+front]_
TAG	l > l or h or ʔ or w or j	l > l or ∅	l > j or l
	walɔ 'Eight' bahaj 'House' ʔuʔɔd 'Worm' buwan 'Moon/Month' sujɔd '(Lice) comb'	Makapal 'Thick' biŋi 'Deaf'	Ijak 'Cry' (Pototanon & Rentillo, 2019) bilad 'Dry (under the sun)'
CPS (Pototanon & Rentillo, 2019)	l > w or ∅:	l > j	l > l
	puwæ 'Red' madu:m 'Dark'	dajga 'Teen woman' buŋoj 'Deaf'	Pila 'How much/many'
ROL & BAN	l > j	l > j	l > l
	Sujud 'Inside'	kujbaʔ 'Fear' buŋoj 'Deaf'	piliʔ 'Choose'
BVY & CBW	l > j	l > j	l > l
	najan 'Name'	hujbot 'Pull' buŋoj 'Deaf'	Kasili 'Eel'
BFX	l > j or ∅: or w	l > l, j	l > l
	da:n, dʒanun 'Road' uwan 'Rain'	balhi:bo 'Feather' buŋoj 'Deaf'	tiʔil 'Foot'
SGD, JAU, KTL	l > j	l > l, j	l > l
	hujung 'Fall'	balhibu 'Feather' haboj 'Blanket'	Kilat 'Lightning'
MSM-SCM	l > j or ∅	l > j, ∅	l > l
	dajan 'Road' masɛm 'Morning'	oghaboj 'Weave' tambɛ 'Medicine'	Kilat 'Lightning'
AKL (de la Cruz & Zorc, 1968)	l > y or l	l > y or l	l > l
	tuɣo 'Three' haloʔ 'Mix' [loan?]	kaduduɣman 'Darkness' haboy 'Blanket' daldal 'To speak nonsense' [loan?]	Ilo 'Orphan' kawil 'Long deep sea fishing line with reel'
MSK	l > ʔ or l	l > ʔ	l > l, ʔ
	toʔo 'Three' dalan 'Road' [loan?]	ibiʔ 'Smoke'	Iloŋ 'Nose' kasihi 'Eel' [the only one]

Kon sumad-an si Pototanon & Rentillo (2019), duna sab day PL sa daiyang Panitan sa CPS apan naulot lamang sa kadugayan. Ang nakapaikag niini kay, sa makita sa Talad 4 sa ibabaw, mosangpot sa daw samang kahitabo sa BFX nga mora man og napatunga sa mga kausaban sa PL ug pagpapatingog-lateral sa ROL ug BAN nga nakita ni Zorc (1977). Kining ulahing nahisgot nga penomenonaha kay makita sab sa BVY ug CBW didto sa Leyte, ug sa SGD, JAU, ug KTL sa Mindanao sab (Zorc,

Following Pototanon & Rentillo (2019), LD can also be observed in the Panitan variety of CPS but has since then been truncated. The curious case of the said LD, as illustrated in Table 4 above, shows similar changes associated with BFX which seems as if it lies in between the areas associated with LD and that associated with lateral-vocalization in ROL and BAN, as observed by Zorc (1977). The latter phenomenon can also be observed in BVY and CBW in Leyte, as well as in SGD, JAU, and KTL in Mindanao (Zorc, 1977;

1977; Rubino, 2005; Dumanig, 2015; Wikipedia, 2021). Ang kaning pagpapatingog-lateral daw sama lang og gigikanang dapit kay matod pa ni Zorc (1977), ang mga Hiligaynon kay makasubay pa sa ilahang yutawhang daan sa Leyte. Mao sad ni ang mga storya-storya sa mga tawo nga taga-Camotes, Bantayan, ug bisan Bohol sa kagikanan sa pipila kanila. Ug kay napailalom sa CBS ang maong mga daiya, liban na lang sa mga SBS nga nalakip, lagmit nga Leytenhon og kagikanan ang maong mga daiya kon diin milanap ang penomenon ug milapas pa pahabagatan sa Mindanao.

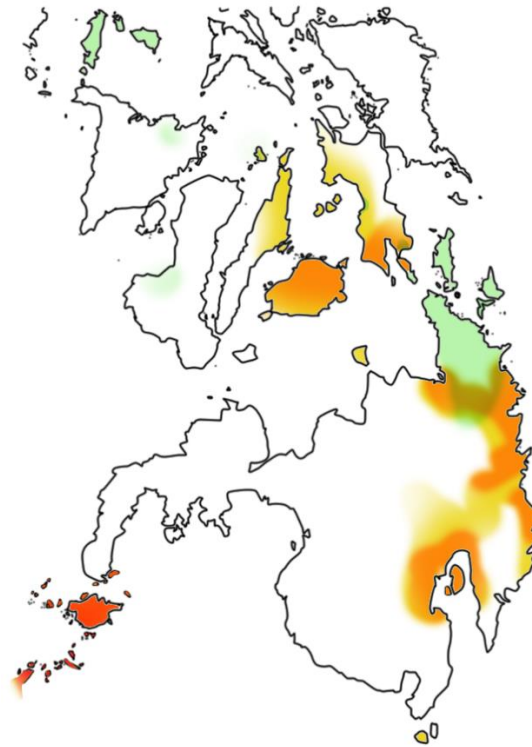
Kay tungod mga manlalangyaw kining mga mamulongaya, dako tingali sila og prehistiyo ug natakdan nila ang ilahang mga nasugat-ang daiya sa kasadpan. Labi na kining kahimtanga sa Kabisay-an hain sa kaurog sa pagbalhin-panimalay sa maong kapupud-an, lisod iila dayon ang *tumandok* (lumad) sa *mangayaw* (linangyaw), ug ang mahimo na lang god nga ang imo dinak-ang dapit mao na imo kagikanan ug sukaran, bisan pa tuod nagtubod kamo sa lain pa gayong dapit (Zayas & Ushujima, 1994). Sama niani ang BAN, nga matod ni Zorc (1977), posibleng BDK ug kagikanan tong una, ug ang KTL nga daiyang BDK sa Karaga, dugang pa sa daiyang SCM sa MSM. Apan sa MSM-SCM nagkaanay monophthongization sa mga diphthong, pnl, masələm > masəjəm > mase(ə)m. Kon mao kina, mahimong ipangagpas nga ang pagpapatingog-lateral usa ka maprehistiyong kausaban nga miuna sa PL, apan naubos ra sad dayon, basi tungod sa pagkabantogan sa pagpapatigayon sa mga DPL. Mapamatud-an ang maong prehistiyo kon tinuod ang gipangagpas ni Zorc (1977) nga ang ngalang bisaja? naggikan sa *bisada?, nagkaanay merger sa PBS *d ug *-l-, kon diin na-/j/ ang intermediate |l|. Sa ingon-ana, maingong naapektohan ang CPS, ug bisan ang KAW nga giila ni Zorc (1977) nga sama og kausaban, sa

Rubino, 2005; Dumanig, 2015, Wikipedia, 2021). These lateral vocalization phenomena seem as though they originated from the same geographical source, as according to Zorc (1977), the Hiligaynon can still trace their ultimate origins back to Leyte. The same stories are also heard even among the people of Camotes, Bantayan, and even Bohol when discussing on their origins. As the aforementioned varieties stem under CBS, with the exception of SBS, it is entirely possible that the said varieties have Leyteño origins wherein the associated phenomenon diffused and spread southwards to Mindanao.

*As the speakers would have been migratory, they would have brought with them great prestige and possibly influenced the languages the varieties they encountered in the west. This situation would have especially been true in the Visayas where migration is the norm of the archipelago, and identifying the *tumandok* (native) from the *mangayaw* (migrant) is difficult, and what tends to happen is that your birthplace, regardless of ancestral domain, becomes your hometown and your point of origin (Zayas & Ushujima, 1994). An example of this is BAN, which according to Zorc (1977), possibly had BDK origins, and KTL which is a BDK variety in Caraga, in addition to the SCM variety of MSM. In MSM-SCM, however, monophthongization occurred in diphthongs, e.g., masələm > masəjəm > mase(ə)m. If that is the case, it can be hypothesized that lateral-vocalization was a prestigious sound change that had preceded LD, but it was one that did not last long, perhaps as a consequence of the influence associated with the trading activities of the DPL. The hypothesized prestige is backed up by a claim from Zorc (1977) where he postulates that the ethnonym bisaja? must have come from a *bisada?, where *d and *-l- merged, and then the intermediate |l| would become /j/. CPS and KAW must have also been influenced by*

pagpanlangyaw sa mga daiyang anaay pagpapatingog-lateral pa-/j/.

this prestige as Zorc (1977) notes that they too experienced lateral-vocalization to /j/.

Laraw 15. Ang PL ug Pagpatingog-Lateral(nakaluntian) sa Pilipinas (Ang laraw base kang Frye, 1906).

(Map 15. PL and L-Vocalization (green) in the Philippines (The map is based on Frye, 1906))

Mamatikdan sad sa CPS ang pagka-/w/ kun Ø sa *l, ug kini lisod na mapasangil sa pagtakod. Sa silingang Akeanon, anaay reflex nga /ɣ/ ang intermediate |l|. Ang nakaikag niini kay matod kang de la Cruz & Zorc (1968), ang maong voiced velar fricative, makita ra kasagaran sa mga kabutngang [-front] ug daw dala sa mga sumpayng proseso ang pagkaanay /ɣ/ sa [+front], kon diin /l/ ang kasagarang makita. Anaay mga pnl. sa ibabaw nga Talad 4. Mao sad kini ang sitwasyon sa CPS kon diin hilan ang [+front]. Sa MSK, atua say /t/ nga katingog nga sama og distribusyon sa Akeanon nga /ɣ/ liban sa nag-inusarang eksepsyon nga basi dala ra sa analogy, makita sa Talad 4 sa ibabaw. Sa tinuod lang, ang TAG ra ang nagpakita og

Notably, CPS also reflexes /w/ or Ø of *l which cannot easily be accounted for by diffusion. In the neighboring Akeanon, the intermediate |l| has a reflex of /ɣ/. What makes this case a curious one is that according to de la Cruz & Zorc (1968), the aforementioned voiced velar fricative can only usually be observed neighboring a [-front] vowel and the presence of /ɣ/ at a [+front] may be attributed to complementary process, as /l/ is the more common reflex of the said environment. Examples are listed in the above Table 4. The same situation is also in CPS where [+front] is an inhibiting environment. MSK also has /t/ which has the same distribution as Akeanon /ɣ/ with a few notable exceptions that may be accounted for by analogy, as in

/j/ sa wala sa [+front] ug basi usa ni siya ka hulam sa laing pinulongan dala sa pagkapapas sa /h-/ ukon taudtaod na na nga analogy. Sa nahisgotan na, ang ikatulong balod sa PL kay anaay pagpapapas sa V_V_[+front] kon diin mahimong [+front] ang unang V. Apan, usa sad ni siya ka taudtaod nga inobasyon nga hinay kaayo mikalat. Sa ato pa, anaay kalaki ang *l sauna sa GCP nga nakapahinungod sa iyahang pagkapapas kun pagkapapatingog sa kabutngang [-front] lamang. Ugali, gipangagpas na ni Pototanon & Rentillo (2019) nga anaay kalambigitan ang mga kakiwaw sa lateral sa mga daiyang GCP.

Table 4 above. In fact, only TAG exhibits /j/ at the right of a [+front] and this may be a loan from a neighboring language, further evidenced by the loss of /h-/ or perhaps this may be due to analogy. As already discussed, the third wave of LD shows deletion at V_V_[+front] wherein the first V may be [+front]. Although this is also a later innovation that spread slowly. In other words, GCP *l already has features that contributed to its contemporary loss or vocalization limited to the environment [-front]. In fact, Pototanon & Rentillo (2019) have speculated that these irregular laterals in the different GCP varieties may be related.

Hulag 12. Gipangagpas nga Baryasyong Alofoni sa GCP

Figure 12. Speculated Allophonic Variation in GCP

R. GCP [*l] ~ [*ɭ] / [-front]_

Mahimo na tingaling ipangagpas ari nga tungod sa kasagad sa mga kiwaw nga reflex sa *l sa GCP, anaa basiy kaiya ang maong proto-C nga nakapahinungod sa maong kakiwaw. Tungod kay nakahon ra sa [-front]_ ang kabutngan sa kasagarang mga kakiwaw, kon diin taudtaod na nga inobasyon ang tigpanukwahi, mahimong ipangagpas nga atoay alofon ang *l sa maong kabutngana. Ang kaiya niadtong alofona kay ibase sa kaiya sa mga reflex: Ø, [+velar], [+alveolar], [+fricative], [+lateral], [+palatal], [+approximant], ug [+labial]. Kon itupo-tupo sa kaiya sa V, mahimong iingon nga [+velar] ang kadtong alofona kay nabira paluyo ang GCP *l human sa usa ka [-front] nga patingog. Dugang pa, dapat [+approximant] ug [+lateral] kini aron mosumpay sa mga reflex nga /j/ ug /ɕ:/. Dapat pod kini [+alveolar] aron magkaanaay /l/ nga reflex. Sa nahisgotan na, labing inat ang mga V sa wala sa approximant mao nga nausab-sabot ang maong alofon isip kainat. Ang ka-[+labial] kay maingong taudtaod na nga kabag-ohan kay kung mamatikdan sa Talad 4, mahitabo ra ang reflex nga /w/ kon anaay [u], [o],

The frequency of these unusual reflexes of *l in GCP is probably enough motivation to speculate that the said proto-C may have had characteristics that lends itself prone to unusual reflexes. As the unusualness is usually limited to the [-front]_ environment, wherein the exceptions are only later innovations, it may be speculated that *l may have had an allophone in the said environment. The features of the speculated allophone may be based on the features of the reflexes: Ø, [+velar], [+alveolar], [+fricative], [+lateral], [+palatal], [+approximant], and [+labial]. Analyzing with the features of the associated V, the said allophone may have been [+velar] as a consequence of GCP *l being pulled backwards following a [-front] vowel. Furthermore, the allophone must be [+approximant] and [+lateral] to allow for the reflexes /j/ ug /ɕ:/. It must also be [+alveolar] to allow for the /l/ reflex. As has already been mentioned, Vs are longer before approximants hence the allophone being reanalyzed as length. The [+labial] feature may perhaps be a later innovation, as in Table 4, the reflex /w/ only occurs with

kun [ɔ]. Sa _C ug _# man sad kay mahimong ipasangil ang [+labial] sa pagsira sa baba nga nausab-sabot isip labial. Lisod sutaon ang pagkaanaay [+fricative] ug [+palatal], apan mahimong ipangagpas nga sa pipila ka mga pinulongan anaay kadiyot nga interstages nga |ʎ| > [j] ug |L~w| > [ɣ]. Kon mao kadto, mahimo nang ipangagpas nga sa GCP pa lang daan, atua nay alofon ang *l nga velarized alveolar lateral approximant nga [*ɭ] nga makita sa Hulag 12 sa taas. Ang kani dayong alofon distribusyon, napasa sa mga anak-pinulongan ug nalakip ang mga reflex sa *d tungod sa merger nila sa *l sa piling mga daiya. Nagkaatua dayoy pipila ka balod ug linggwistik erya nga nakapaingon sa usa ka posibleng axis Greater Central Philippines, Sangiric, ug Sama-Bajaw. Mao nga ang PL mismo, daan pa lang sa GCP, hinog. Apan kon kana mao, angay pa gayod ilabot sa pagtuki ang datos gikan sa uban pang mga pundok sa GCP, labaw na ang sa Boinen ug Southern Catanduanes sa pundok Bikol ug Maguindanaon sa pundok Danaw.

[u], [o], or [ɔ]. The reflex /w/ in _C and _# may be accounted for the [+labial] associated with the closing of the mouth. Resolving the existence [+fricative] and [+palatal] reflexes are not easy, but they may be explained with the existence of interstages |ʎ| > [j] and |L~w| > /ɣ/. If that is the case, it may be speculated that the GCP *l already had a velarized alveolar lateral approximant allophone, i.e., [ɭ], which is illustrated in Figure 12 above. This allophonic distribution would have then been passed onto the daughter languages and would have included the reflexes of *d due to its merger with *l in some varieties. There then occurred a number of waves and linguistic areas that made it possible for an axis of Greater Central Philippines, Sangiric, and Sama-Bajaw to exist. Hence why, GCP has long been ripe for LD. If that is really true for the level of GCP however, more data from other GCP groups is needed, especially from Boinen and Southern Catanduanes in the Bikol group and from Maguindanaon in the Danaw group.

7. HINAPOS: ANG BILI SA ERYALNG PAGLANAP UG MGA PAG-ULOT SA HISTORIKAL LINGGWISTIKS SA KAPILIPINASAN

(CONCLUSION: THE IMPORTANCE OF AREAL DIFFUSION AND TRUNCATIONS IN THE HISTORICAL LINGUISTICS OF THE PHILIPPINE AREA)

Bisan pa tuod hinapos na kini, dili ari magtapos ang hilisgotan sa axis GCP-SG-SB. Tungod sa mga kinutobang dala sa patik, panahon, ug pandemya, maingon gayong dyutay ra ang datos nga nahipos aning pagtuon. Dugang pa, daghan sa mga tala-pulonganan ug kapulongnan nga gisanghiran ning maong papel, wala matan-aw sa ilahang kasaktohan sa ponetik nga pagtuki ug transkripsyon. Mao nga gikinahanglan gayod ang paapas nga papel nga magsakto sa mga pagkulang nga nakita niining pangsugod nga pagpaniid. Sa pagtuki pod, mapinangagpason ning panukidukia, labi na sa mga historikal nga panakna ug

Even though this paper has reached its conclusion, the discussion on the GCP-SG-SB is far from concluded. Due to the limitations in space, time, and as a result of the pandemic, the amount of data collected in this study can only be described as miniscule. Furthermore, many of the wordlists and dictionaries that were consulted in this here paper had not been checked for the accuracy in their phonetic analyses and transcription. A follow-up study which will add to and correct the lacks of the observations and results of this preliminary survey is then, definitely, needed. The analysis in this research paper sometimes reached speculative results, especially in the creation of a chronological

paghulagway. Busa, ubay-ubay pa ang buluhaton nga buhatonon.

Bag-ohay lamang gisugyot ni Zorc (2021) ang ngalan ug matang nga axis, apan dako-dako na kini og implikasyon sa pagtuong-komparativ. Napatin-aw niini ang mga kakulangan sa pamaaging komparativ ug nahatagan sab og pangtabang nga pangpanuki. Niining papela, gisugyot nga natali ang mga pipila ka mga pinulongan ug daiya sa pundok GCP, SG, ug SB sa pagkaanay fittsur nga pagpamapas-lateral nga kasagaran magsangpot sa pagpanginat sa mga patingog ug pagsal-ot og mga bokoyd. Ug ang kining maong talia, mahimong maingon nga usa ka axis nga nahimugso sa pakighimamat, tinagboay, ug labaw na sa tanan, pagpapatigayon. Ang mga kaiya sad sa maong penomenon nga kon diin dili mapapas ang lateral sa $V_{[+front]}V_{[-front]}$ daw nagtudlo ngadto sa usa ka tinubdang inalofong lateral sa GCP, nga milanap lang sa mga silingang pundok nga SG ug SB, dala sa mga panghitabo sa kapanahonan. Nabuka niining maong tanyaga ang kalagmitan nga duna pa gayoy laing mga samang dagkong axis sa Kapilipinasan. Apan, angay magpugong sa kaugalingon ug dili dali-dalion kay nakatutok ra ning papela sa ponetik nga katalian, pinaagi sa pagpamapas-lateral, ug wala natala ang mga pulong nga lagmit nahimong instrumento sa paglanap. Daw kini, mao ra gayod og usa ka dakong pangagpas, hinuon, dili malimod ang kasagad sa samang matang sa pagpamapas-lateral sa usa ka kasilinganang dapit. Makapangutana na gayod, anaa bay daw dili unta mabaling pundok nga matawag lamang nato nga axis ukon eryang linggwistik man lang? Dili ni bug-os nga pag-alap-alap sa pagbanay-banay, sama lang kang Zorc (2021), ang mga sugyot niining papela pagpahulagway sa mga kahitabo kon diin mahimong magkulang ang mga sinaligang pamaagi sa disiplina.

Ang nakapaikag gayod sa pagpamapas-lateral dili iyahang kasagad, apan ang iyahang pagkakaran. Makita sa daghang mga pinulongang nalambigit sa maong penomenon nga nahimalik na og sugod ang ilahang mga

timeline of a history of the phenomenon. Hence, more work is required.

Only recently has Zorc (2021) proposed the term and category, axis, but its implications on comparative linguistics is already massive. The proposal has made clear the shortcomings of the comparative method and also created a new device in which to frame an analysis. In this paper, it is proposed that some of the languages and varieties within the groups: GCP, SG, and SB are united in exhibiting the feature, lateral-deletion, which usually results in the lengthening of vowels and the epenthesis of vocoids. This united group can then be categorized as an axis that was born from a language contact situation, and most especially, from trade. The characteristics of the said phenomenon, wherein laterals are never deleted at the environment: $V_{[+front]}V_{[-front]}$, seemingly points to an allophonic lateral in GCP as a source, which had just diffused into the neighboring groups SG and SB, as a result of certain historical events. This proposal has opened the doors to the existence of other similar widespread axes within the Philippine area. One must not be hasty, however, as this paper only focuses on the phonetic unity of the group, via the phenomenon of lateral-deletion, but makes no mention of the set of words which would have likely been the instruments of diffusion. This proposal may in fact be one big speculation, although, the fact that in a wide geographic neighborhood, many languages share the same lateral-deletion feature cannot be denied. One can then not help but ask: are there any seemingly unbreakable subgroups out there that are actually just axes or linguistic areas? The position here though is not one of complete doubt on the validity of the subgrouping methodology, but like Zorc (2021), the proposals in this paper illustrate the many ways in which the tried and tested methods of the discipline may fall short.

What makes lateral-deletion unique is not its appearance in a wide number of languages, but its archaic quality. In many of the languages conjoined by the aforementioned phenomenon their laterals have started to return where they

lateral. Dugang pa, sa pipila ka mga taling pinulongan, mora man og ikaduha na nga kabag-ohan ang pagpamapas-lateral, ug una usa na-/j/ ukon na-/r/ ilahang mga |l|. Sa ingon-ani, mapangutana gayod kon hangtod asa man nato masaligan ang pagkadili-mabali sa mga lagda pangpaningog? Sama sa naingon na sa ibabaw, dili usab ni laktod nga pagsuki sa mga nakasaligan nang pamaaging komparativ, apan pagpang-awhag sa mga tigpanukiduki, ug mga iglilingwista pa lang sama nako, sa pagbantay kanunay sa kining mga kausaban nga natabonan ug napulihan, ug usahay, nahimalik sa lubnganan. Mao kini ang mga pag-ulot nga dala sa kapanahonan nga makapausab sa mga pagtuki sa pagsubay sa kagikanan sa pinulongan ug sa paghulagway sa kaagi sa mga pundok linggwistik.

Tinuod ba gayod nga atuay usa ka axis GCP-SG-SB ukon tinuod ba gayod nga ang pagpamapas-lateral ang kinaugalingon ug hingpit nga katalian sa maong axis? Tinuod ba nga alofonik lateral ang tinubdan sa maong penomenon? Sa kasamtangang sugyot, tinuod. Apan, ugma basin dili na. Mao gayod ni ang kaiya sa disiplina sa maalamdagong pagtuon sa mga pinulongan ug iyahang mga daiya. Kulang pa sa datos ug kulang pa sa tin-aw nga kahinguhaan aron sa malamboong pagtuki ug pagpanukiduki. Apan, dako nang lakang pasulong ang ingon-aning mga sugyota, hilabi na sa panahon sa katalgman ug dakong pagkalas, ngadto sa kinaadman, dili lang alang sa mga historikal linggwista, hinunoa, alang sa katawhan sab sa Kapilipinasan.

were once deleted. Furthermore, in many of those languages, it would appear that lateral-deletion is the secondary sound change and that their |l| had once become /j/ or /r/. If that is the case, it becomes a valid question to ask: how much can we rely on the logic that sound change rules have no exceptions? As has already been discussed above, this is not a overzealous rebellion on the undoubtedly reliable comparative method, but a reminder to researchers, and still linguists-in-training like me, that one must be continuously be careful of changes that have been obscured or replaced, and sometimes, seemingly resurrected. These are the truncations that have been introduced to history. These are events that may change the analysis of linguistic origins and the reconstruction of the history of linguistic groups and families.

Had there really been a GCP-SG-SB axis or can one really say that the phenomenon of lateral-deletion is the exclusively shared link of the proposed axis? Is an allophonic lateral really the ultimate source of the aforementioned phenomenon? In the current proposal, yes, but tomorrow, it might no longer be the case. This is the nature of the discipline that is the scientific study of languages and its varieties. The data is still lackluster and clearer, more precise sources for better analysis is still missing. These types of proposals, however, are already huge leaps forward, especially during times of calamity and great loss in life, towards the attainment of greater knowledge, not just for historical linguists, but hopefully, for the people of the Philippine area as well.

8. MGA SINANGHIRAN *(REFERENCES)*

- Acebes, J. M., Barr, Y., Pereda, J. M. R., & Santos, M. (2016). Characteristics of a previously undescribed fishery and habitat for *Manta alfredi* in the Philippines. *Marine Biodiversity Records*, 9(97),1-10. DOI 10.1186/s41200-016-0098-2
- Alaga-Acosta, N.A. (2020). Genealogy of Cebuano language in Calbayog city, Samar. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 3(5), 93-102.
<https://doi.org/10.32996/ijllt.2020.3.5.11>

- Allen, J. K. (2019). The respelling of loanwords in the Bantayanon orthography, with a response to Leo James English on the matter. *Fleur de Ling: Tulane University Working Papers* 4(1), 75-91.
- Bantawig, R.B. and Maraño, F.B. (2017). Morphological features of Suiquijodnon-Cebuano language. *Social Sciences & Humanities*, 25(3), 1139-1166.
<http://psasir.upm.edu.my/id/eprint/53607/1/53607.pdf#page=135>
- Bethany World Prayer Center. (1999). Sama Bangingi, Northern Sama in Malaysia [Laraw]. *Joshua Project*. <https://legacy.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=14031&rog3=MY>
- Blust, R. (1985). The Austronesian homeland: A linguistic perspective. *Asian Perspective*, XXVI(1), 45-67.
- Blust, R. (1991). The Greater Central Philippines hypothesis. *Oceanic Linguistics*, 30(2), 73-129.
- Blust, R. (2005). The linguistic microhistory of the Philippines: Some speculations. *Current Topics in Philippine Linguistics and Anthropology, Parangal kay Lawrence A. Reid*. Manila: Linguistic Society of the Philippines. 31-68.
- Bollas, A.A. (2013). *Comparative analysis on the phonology of Tagalog, Cebuano, and Itawis* [Papel Dili Gradwado]. Linguistics 165, Department of Linguistics, College of Social Sciences and Philosophy, University of the Philippines Diliman.
- Borong, N. L. (2019). Morphological variations of the dialects in western and Southern Leyte. *Journal of Educational and Human Resource Development*, 7, 41-53.
<http://ijterm.org/index.php/jehrd/article/download/18/14>
- Cagas, L. M. (1990). Davao minor languages: A description, comparison, and Classification [Tesis Doktorado]. Department of Linguistics and Asian Languages, College of Social Sciences and Philosophy, University of the Philippines.
- Campbell, L. (2004 [1998]). *Historical linguistics: An introduction* (2nd Edition). MIT Press.
- Cantular, F.T. (2018). Morphological borrowing: A linguistic ethnographic study of Cagay-anon Sebuano verb affix adaptation. *Kinaadman XXXVIII*.
[http://www.xu.edu.ph/images/kinaadman_journal/doc/Morphology by Cantular.pdf](http://www.xu.edu.ph/images/kinaadman_journal/doc/Morphology%20by%20Cantular.pdf)
- Carabio-Sexon, M. (2007). *Bantayanon: A lexical comparison and sociolinguistic description* [Tesis]. Mindanao State University – Iligan Institute of Technology.
- Conant, C. E. (1916). Indonesian l in Philippine languages. *Journal of the American Oriental Society*, 36, 181-196. <https://www.jstor.org/stable/592678>
- Daftar Kata (1960-1980). Kalagan wordlist. *SIL Archives*.
<https://www.sil.org/resources/archives/77149>
- De la Cruz, B. A., & Zorc, R. D. P. (1968). *A study of the Aklanon Dialect, volume one: Grammar*. Public Domain.
- De la Encarnacion, J. F. (1851). *Diccionario Bisaya-Español*. Imprenta de los Amigos del Pais, a cargo de M. Sanchez.
- Dumanig, F. P. (2015). Descriptive analysis of the Surigaonon language. *Polyglossia*, 27, 1-10.
<https://www.researchgate.net/publication/277565140>
- Dumont, J. (1995). Far from Manila: Political identities on a Philippine island. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 14-20. <https://www.jstor.org/stable/3317461>

- Dyen, I. (1956). Language distribution and migration theory. *Language* 32, 611-626.
- Eberhard, D. M., Simons, G. F., & Fennig, C. D. (Eds.). (2021). *Ethnologue: Languages of the World* (Ika-24ng Ed.). SIL International. <http://www.ethnologue.com>
- Elio y Sanchez, V. (1972). The history of Camiguin. *Philippine studies*, 20(1), 105-145.
- Elkins, R. E. (1974). A Proto-Manobo word list. Papers of the First International Conference on Comparative Austronesian Linguistics: Proto-Austronesian and Western Austronesian. *Oceanic Linguistics*, 13(1/2), 601-664. <https://www.jstor.org/stable/3622754>
- Endrigo, D. A. P. (2010, February 18-20). *The dialectology of Cebuano: Bohol, Cebu, and Davao* [Presentasyong Papel]. 1st Philippine Conference Workshop on Mother Tongue-Based Multilingual Education. <http://mothertongue-based.blogspot.com/2010/01/plenary-sessions-doing-mother-tongue.html>
- Enfield, N.J. (2005). Areal linguistics and mainland Southeast Asia. *The Annual Review of Anthropology*, 34, 181-206.
- Erkmann, E. (1990). Phonological statement: Kalagan [Borador]. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79214>
- François, A. (2014). Trees, waves, and linkages: Models of language diversification. In C. Bower & B. Evans (Eds.). *The Routledge Handbook of Historical Linguistics*. Routledge. 161-189.
- Frye, A. E. (1906), Visayas and Mindanao [Laraw]. *Frye's First Steps in Geography*. Sa pribadong koleksyon ni R. Winkelman. <https://etc.usf.edu/maps/pages/7000/7090/7090.htm>
- Gallman, A. F. (1974). *A reconstruction of Proto-Mansakan* [Disertasyong Masterado]. Department of Linguistics, University of Texas at Arlington.
- Gallman, A.F. (1979). Proto-South-East Mindanao and its internal relationships. In A. Gallman, E. Allison, C. Harmon, & J. Witucki (Eds.). *Papers in Philippine Linguistics* 10(A-55), 1-52. DOI:10.15144/PL-A55.1
- Gamas, J. H. D. (2020). Butuan in the pre-colonial Southeast Asian international system: Reconstructing international history from text, memory, and artifacts. Sa F. A. Cruz & N. M. Adiong (Eds.). *International Studies in the Philippines: Mapping New Frontiers in Theory and Practice*. Routledge. 15-33.
- Go, L. (padayon). English to Binisaya – Cebuano dictionary and thesaurus. *Binisaya*. <https://www.binisaya.com/cebuano>
- Gonzalez, Mike. (2005). Map of Southern Leyte showing the location of Limasawa [Laraw]. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ph_locator_southern_leyte_limasawa.png
- Hayes, B. (2009). *Introductory phonology*. Blackwell Publishing.
- Joshua Project. (N.D.). *West Coast Bajau in Malaysia* [Laraw]. <https://legacy.joshuaproject.net/people-profile.php?peo3=12978&rog3=MY>
- Kilgour, H.J. (2015). *Bantoanon (Asi) – English dictionary* [borador]. SIL International. <https://www.webonary.org/asi/>
- Kleomarlo. (2008). Agusan river watershed [Laraw]. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Agusan_river_watershed.png
- Lacsina, L. (2016). *Examining pre-colonial Southeast Asian boatbuilding: An archaeological study of the Butuan boats and the use of edge-joined planking in local and regional construction*

techniques [Tesis Doktorado]. Department of Archaeology, School of Humanities and Creative Arts, Faculty of Education, Humanities and Law, Flinders University, South Australia.

- Leeman, A., Kolly, M., Werlen, I., Britain, D., & Studer-Joho, D. (2014). The diffusion of /l/-vocalization in Swiss German. *Language Variation and Change*, 26, 191-218. <https://doi.org/10.1017/S0954394514000076>
- Lin, C. (2020). Phonological processes in -l- ~ -an/un construction in Cebuano. *Philippine Journal of Linguistics*, 51, 55-71.
- Lobel, J. W. (2013). *Philippine and North Bornean languages: Issues in description, subgrouping, and reconstruction* [Disertasyon sa Ph. D. nga Wala Gimantala]. Department of Linguistics, University of Hawai'i.
- Namayan. (2013, Hunyo 13). Greater Central Philippine languages [laraw]. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Greater_Central_Philippine_languages.png
- Newell, L.E. & Tabardilla, E. (2006). Romblomanon Dictionary. *Linguistic Society of the Philippines Special Monograph Issue*, 52. <https://www.webonary.org/romblomanon/>
- Newton, B. (1991). The Cebuano language and generative phonology. *Philippine Quarterly of Culture and Society*, 19(4), 253-263. <https://www.jstor.org/stable/29792064>
- Pallesen, A. K. (1985). Culture contact and language convergence. *LSP Special Monograph Issue*, 24.
- Pawley, A. (1999). Chaing rainbows: Implications of the rapid dispersal of Austronesian languages for subgrouping and reconstruction. *Selected Papers from the Eighth International Conference on Austronesian Linguistics*. Academica Sinica. 442-482.
- Peneyra, I. U. (2003). *Isang rekonstraksyong internal ng Tagalog batay sa mga piling dayalek* [Disertasyon]. Departamento ng Linggwistik, Kolehiyo ng Agham-Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas Diliman.
- Pototanon, R. M. D., & Rentillo, P. (2019, Marso 7-9). *Aborted innovations: Interlexical liquids in Capiznon* [Presentasyon]. Gipresentar sa Linguistic Society of the Philippines International Conference, De La Salle University, Manila, Philippines.
- Reid, L. A. (1982). The demise of proto-Philippines. *Papers from the Third International Conference on Austronesian Linguistics, Vol. 2: Tracking the Travellers (Pacific Linguistics C-75)*. 201-216.
- Romero, S. (2009). Phonological markedness, regional identity, and sex in Mayan: The fricativization of intervocalic /l/ in K'iche'. Sa J.N. Standford, & D.R. Preston (Eds.). *Variation in Indigenous Minority Languages*. Impact: Studies in Language and Society. 281-298.
- Rubino, C. (2005). Utudnon, an undescribed language of Leyte. *Current issues in Philippine linguistics and anthropology: Parangal kay Lawrence Reid*, 306-337.
- Sala-Boza, A. (2006). The genealogy of Hari' Tupas: An ethnohistory of chiefly power and hierarchy in Sugbu as a protostate. *Philippine Quarterly of Culture and Society, Special Issue: Santo Niño de Cebu Ethnohistorical Studies*, 34(3), 253-311. <https://www.jstor.org/stable/29792596>
- Santiago, V. C. A. (2018, Mayo 17-19). *Porohanon phonology: An acoustic description*. The 28th Annual Meeting of the Southeast Asian Linguistics Society.

- Sapir, E. (1968 [1916]). Time perspective in aboriginal American culture: A study in method. In D. G. Mandelbaum (Ed.). *In Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, pp. 389-467.
- Schane, S. A. (1963). *Generative phonology*. Prentice-Hall, Inc.
- Schreurs, P. (1983). The struggle for Caraga (1790-1811). *Philippine Quarterly of Culture and Society*, 11(4), 227-304. <https://www.jstor.org/stable/29791805>
- Scott, W. H. (1992). *Looking for the Prehispanic Filipino and other essays in Philippine history*. New Day Publishers.
- Scott, W. H. (1994). *Barangay: Sixteenth-Century Philippine culture and society*. Ateneo de Manila University Press.
- See, C. A. (2021). Song, Ming, and other Chinese sources on Philippines-China relations. *Chinese Studies Journal*, 14, 58-84.
- Sneddon, J. N. (1984). Proto-Sangiric and the Sangiric languages. *Pacific Linguistics*, B(91), 1-134.
- Sundita, C. (2006). Distribution of Cebuano language [Laraw]. *Wikimedia Commons*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Distribution_of_cebuano_language.png
- Sundita, C. (2006). Katagalugan [Laraw]. *Wikimedia Commons*. <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Katagalugan.png>
- Tanangkingsing, M. (2009). *A functional reference grammar of Cebuano* [Disertasyon]. Graduate Institute of Linguistics, College of Liberal Arts, National Taiwan University.
- Warren, J. F. (2007). *The Sulu zone 178-1898: The dynamics of external trade, slavery, and ethnicity in the transformation of a Southeast Asian maritime state*. Singapore University Press.
- Wendel, A. & Wendel, D. (1978). Kaagan-Kalagan phonemic statement. *Studies in Philippine Linguistics*, 2(1), 191-203. http://www.sil.org/asia/philippines/book_store.html#culture
- Wikipedia (2017, Oktobre 28). *Kabalian language*. https://en.wikipedia.org/wiki/Kabalian_language
- Wolff, J.U. (1967). History of the dialect of the Camotes islands, Philippines, and the spread of Cebuano Bisayan. *Oceanic Linguistics*, 6(2), 63-79. <https://www.jstor.org/stable/3622759>
- Wolff, J. U. (1972). *A dictionary of Cebuano Visayan*. Cornell University.
- Wolff, J.U. (2001). Cebuano. Sa J. Garry & C. Rubino (Eds). *Facts about the World's Languages: An Encyclopedia of the World's Major Languages, Past and Present*. H. W. Wilson.
- Verstraelen, E. (1960). An essay towards a historical description of Tagalog and Cebuano Bisaya. *Philippine Studies*, 8(3), 491-514.
- Zayas, C. N. & Ushujima, I. (Eds.). (1994). *Fishers of the Visayas: Visayas maritime anthropological studies 1: 1991-1993*. CSSP Publications & UP Pres..
- Zorc, R. D. (1971-1972). Kantilan (Cebuan). *SEALang Zorc Papers*. <http://sealang.net/archives/zorc/>
- Zorc, R. D. (1977). The Bisayan dialects of the Philippines: Subgrouping and Reconstruction. *Pacific Linguistics*, C(44).

- Zorc, R. D. (1981). The prehistory and origin of the Tagalog people. *Festschrift for Otto Christian Dahl*, 1-11.
- Zorc, R. D. (1986). The genetic relationships of Philippine languages. *FOCAL II: Papers from the Fourth International Conference on Austronesian Linguistics (Pacific Linguistics C-94)*, 147-173.
- Zorc, R. D. (2019). Klata-Giangan: A new Southern Philippine subgroup. *The Archive Special Publication No. 16 – Current Studies in Philippine Linguistics*. 33-52.
- Zorc, R. D. (2021). *Axis relationships in the Philippines – When traditional subgrouping falls short* [Manuskritong Wala Gimatala]. Gibasa sa ika-14 nga Philippine Linguistic Congress.

9. MGA TINUBDAN SA MGA TALA-PULONGANAN

(LIST OF LEXICAL SOURCES)

PMP	▪ Greenhill, S. J., Blust, R., & Gray, R. D. (2008). The Austronesian basic vocabulary database: From bioinformatics to lexomics. <i>Evolutionary Bioinformatics</i>, 4, 271-283. https://abvd.shh.mpg.de/austronesian/
PGCP	▪ Blust, R. (1991). The Greater Central Philippines hypothesis. <i>Oceanic Linguistics</i>, 30(2), 73-129.
Proto-Pinulongan	▪ Zorc, D.P. (1977). The Bisayan dialects of the Philippines: Subgrouping and Reconstruction. <i>Pacific Linguistics</i>, C(44). ▪ Sa Kinaugalingon
PMK	▪ Zorc, R.D. (1986). The genetic relationships of Philippine languages. In P. Geraghty, L. Carrington, and S.A. Wurm (Eds.). <i>FOCAL II: Papers from the Fourth International Conference on Austronesian Linguistics</i>. <i>Pacific Linguistics</i>, C(94), 147-173. ▪ Sa Kinaugalingon
PSEM	▪ Gallman, A.F. (1979). Proto-South-East Mindanao and its internal relationships. In A. Gallman, E. Allison, C. Harmon, & J. Witucki (Eds.). <i>Papers in Philippine Linguistics</i> 10(A-55), 1-52. DOI:10.15144/PL-A55.1
PMB	▪ Elkins, R.E. (1974). A Proto-Manobo word list. <i>Papers of the First International Congerence on Comparative Austronesian Linguistics: Proto-Austronesian and Western Austronesian</i>. <i>Oceanic Linguistics</i>, 13(1/2), 601-664. https://www.jstor.org/stable/3622754 ▪ Sa Kinaugalingon
PSG	▪ Sneddon, J. N. (1984). Proto-Sangiric and the Sangiric languages. <i>Pacific Linguistics</i>, B(91), 1-134.
PSB	▪ Pallesen, A. K. (1985). Culture contact and language convergence. <i>LSP Special Monograph Issue</i>, 24.

- Pallesen, A., & Pallesen, K. (2019). Sama Bajaw – English dictionary. *Webeonary.org*. SIL International. <https://www.webonary.org/proto-sama-bajaw>
- BS   BNO   ▪ Kilgour, H.J. (2015). *Bantoanon (Asi) – English dictionary* [borador]. SIL International. <https://www.webonary.org/asi/>
- BDK   ▪ |Sa Kinaugalingon

                      ▪ |Sa mga Lumalabot|

                      ▪ Go, L. (padayon). English to Binisaya – Cebuano dictionary and thesaurus. *Binisaya*. <https://www.binisaya.com/cebuano>

                      ▪ Wolff, J.U. (1972). *A dictionary of Cebuano Visayan*. Cornell University.

                      ▪ Endriga, D.A.P. (2010, February 18-20). *The dialectology of Cebuano: Bohol, Cebu, and Davao* [Presentasyong Papel]. 1st Philippine Conference Workshop on Mother Tongue-Based Multilingual Education. <http://mothertongue-based.blogspot.com/2010/01/plenary-sessions-doing-mother-tongue.html>

                      ▪ Bantawig, R.B. and Maraño, F.B. (2017). Morphological features of Suiquijodnon-Cebuano language. *Social Sciences & Humanities*, 25(3), 1139-1166. <http://psasir.upm.edu.my/id/eprint/53607/1/53607.pdf#page=135>

                      ▪ Alaga-Acosta, N.A. (2020). Genealogy of Cebuano language in Calbayog city, Samar. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 3(5), 93-102. <https://doi.org/10.32996/ijlt.2020.3.5.11>

                      ▪ Borong, N.L. (2019). Morphological variations of the dialects in western and Southern Leyte. *Journal of Educational and Human Resource Development*, 7, 41-53. <http://ijterm.org/index.php/jehrd/article/download/18/14>

                      ▪ Zorc, R. D. (1971-1972). Kantilan (Cebuan). *SEALang Zorc Papers*. <http://sealang.net/archives/zorc/>

                      ▪ Cantular, F.T. (2018). Morphological borrowing: A linguistic ethnographic study of Cagay-anon Sebuano verb affix adaptation. *Kinaadman XXXVIII*. http://www.xu.edu.ph/images/kinaadman_journal/doc/Morphology_by_Cantular.pdf

                      ▪ Bollas, A.A. (2013). *Comparative analysis on the phonology of Tagalog, Cebuano, and Itawis* [Papel Dili Gradwado]. Linguistics 165, Department of Linguistics, College of Social Sciences and Philosophy, University of the Philippines Diliman.
- ROL   ▪ Newell, L.E. & Tabardilla, E. (2006). Romblomanon Dictionary. *Linguistic Society of the Philippines Special Monograph Issue*, 52. <https://www.webonary.org/romblomanon/>

- BFX   ▪ Carabio-Sexon, M. (2007). *Bantayanon: A lexical comparison and sociolinguistic description* [Tesis]. Mindanao State University – Iligan Institute of Technology.
- |Sa Lumalabot|
- WAR   ▪ Tramp, G.D. (1997). Waray-English dictionary. *SEALang library*. <http://sealang.net/waray/dictionary.htm>
- BVY   ▪ Rubino, C. (2005). Utudnon, an undescribed language of Leyte. *Current issues in Philippine linguistics and anthropology: Parangal kay Lawrence Reid*, 306-337.
- CBW   ▪ Wikipedia (2017, Oktobre 28). *Kabalian language*. https://en.wikipedia.org/wiki/Kabalian_language
- HIL   ▪ Kaufmann, J. (1934). Visayan-English dictionary (Kapuluñgan Binisayá-Ininglis). *SEALang library*. <http://sealang.net/hiligaynon/dictionary.htm>
- Motus, C. (1971). Hiligaynon Dictionary. *SEALang library*. <http://sealang.net/hiligaynon/dictionary.htm>
- |Sa Kinaugalingon|
- PRH   ▪ |Sa Lumalabot|
- BTW   ▪ Summer Institute of Linguistics. (1966). Butuanon wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77370>
- Zorc, R.D. (1971-1972). Proto-Austronesian worksheet for Butuanon. *SEALang Zorc Papers*. <http://sealang.net/archives/zorc/>
- TSG   ▪ Hassan, I. U., Halud, N., Malcolm, A. Sr., Ashley, L., & Ashley, S. (Eds.) (2018). *Tausug-English dictionary: Kabtangan iban maana*. SIL International. <https://www.webonary.org/tausug/>
- SGD   ▪ Summer Institute of Linguistics. (2019). Surigaonon wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80195>
- JAU   ▪ Zorc, R. D. (1971-1972). Proto-Austronesian worksheet for Jaun-jaun. *SEALang Zorc Papers*. <http://sealang.net/archives/zorc/>
- TGN   ▪ Zorc, R. D. (1971-1972). Swadesh list for Naturalis. *SEALang Zorc Papers*. <http://sealang.net/archives/zorc/>
- MK   DAW   ▪ Nickell, T. L., & Wendel, D. (1979). Davawenyo – Digos, Coronan wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/76713>
- Summer Institute of Linguistics. (1971). Davoeño – Monay, Davao Oriental 1971 wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/76743>
- Nickell, T. L., & Wendel, D. (1979). Davawenyo, Bagangga, 1979 wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/76736>

- Hall, W. C., & Svelmoe, G. (1970). Mandayan (Carageño) wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79907>
- KYK
  - Hall, W. C. (1970). Kamayo Bislig wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77878>
- MSK
  - Hall, W. C., & Svelmoe, G. (1970). Mandayan (Tagugpo) wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79910>
- MRY
  - Hall, W. C. (1971). Mandayan (Kayawan, Manay) wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79490>
  - Hall, W. C., & Svelmoe, G. (1970). Mandayan (Kabasagan, Boston) wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79911>
- KLG
  - Burton, S. L. (2018). *Tagakaulo-English dictionary* [Dinaliang Borador]. SIL International. <https://www.webonary.org/tagakaulo/>
  - Murray, D. W., & Murray, M. E. (1966-1970). Kalagan-Tagakaolo (of Mainit) wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77151>
  - Summer Institute of Linguistics. (1966-1980). Kalagan Tagakaolo (of Sta. Cruz) wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/78707>
- KLL
  - Wendel, D. (1979). Kaagan Kalaganan (of Hagonoy) wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77146>
  - Summer Institute of Linguistics. (1973). Kaagan Kalagan – Dawis, Digos wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77147>
- KQE
  - Summer Institute of Linguistics (1973-1974). Kalagan – Davaweño wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77148>
  - Summer Institute of Linguistics (2018). Kalagan-Samaleño wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77150>
  - Daftar Kata (1960-1980). Kalagan wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/77149>
- TAG
  - |Kinaugalingon|
- MB
  - Elkins, D. R., & Regier, D. (1973). Manobo, Cinamiguin wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79696>
- MSM
  - Lightbody, A. (1972-1973). Manobo, Agusan – Santa Cruz, San Miguel wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79586>
  - Lightbody, A. (1972-1973). Manobo, Agusan – Lianga wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79597>
- MQK
  - Summer Institute of Linguistics. (1984-1990). Manobo, Rajah Kabungsoan wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79693>

- MBD ▪ Forster, J. (1966-1971). Manobo, Dibabawon wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79604>
- ATD ▪ Abbott, S., & Hartung, P. M. (1966-1970). Manobo, Ata wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/79653>
- Summer Institute of Linguistics. (1962). Aeta of Davao wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/81048>
- OBO ▪ Vander Molen, E. (2020). *Obo Manobo dictionary*. SIL International. <https://www.webonary.org/obo-manobo/>
- SG SNL ▪ Maryott, K. R. (1964-1968). Sangil – Sarangani islands wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80187>
- SXN ▪ Maryott, A. L. (1966-1970). Sangir – Tabukang wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80186>
- SB YKA ▪ Pallesen, A. K. (1967-1971). Yakan, Vitali wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80871>
- ABX ▪ Exk, J. (1970). Samal Capul wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80252>
- BDL ▪ McDowell, J., & Mead, D. (2021). Muna-Buton and Wotu-Wolio compiled word lists.
- BDR ▪ Moody, D. C. (1979). West Coast Bajau (central) wordlist – Kuala Papar PR. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/78493>
- SJM ▪ Summer Institute of Linguistics. (1970-1980). Mapun Cagayan wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80264>
- SSE ▪ Summer Institute of Linguistics. (1970). Samal Lutangan 1970 wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80253>
- SML ▪ Summer Institute of Linguistics. (1970). Sama – Musuq Daggotan, Siasi wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80270>
- SSB ▪ Summer Institute of Linguistics. (1970). Sama – Sibutu wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80239>
- SLM ▪ Summer Institute of Linguistics. (1970). Sama Pangutaran wordlist. *SIL Archives*. <https://www.sil.org/resources/archives/80638>

PANGDUGANG A: Kalihokan sa mga Lumalabot, tipon A (1-4) (Binisdak)
APPENDIX A: Informant Activities, group A (1-4) (Binisdak)

<p>FORM 1A-</p> <p style="text-align: center;">University of the Philippines College of Social Sciences and Philosophy Department of Linguistics</p> <p>MGA KASAYORAN</p> <p>KATUYOAN SA PAGTUON</p> <p>Makakolekta og datos sa mga pinulongan para magamit sa usa ka reserts (panukiduki/paniksik) sa Comparative Linguistics.</p> <p>PASIUNA</p> <p>Giawhag ta nga molabot sa usa ka pagtuong komparatib nga nakatutok sa pipila ka mga pinulongan ug daiyang-pinulongan (barayti/dayalek) sa Kabisay-an ug Kamindanawan. Mahimo nga istorya usa nato sa atoaing pamilya ug mga higala o kinsa pa may buot nato istorya kung maayo bang molabot o dili sa pagtuon. Ayaw kabalaka kay wala ray pag-apurang mahitabo.</p> <p>UNSA ANG MGA MAHITABO SA PAGTUON?</p> <p>Kung molabot ta, gikinahanglan nga ihubad (i-translate) nato ang gatos kapin ka mga pulong nga nakabutang sa lista nga ihatag sa tig-reserts (tigpanukiduki/maniksik), dayon, i-record nato ang atoaing mga kaugalingon nga gilittok ning mga hinubad (translated) nato nga mga pulong.</p> <p>Makita sa <i>Form 2A: Mga Buhaton sa Kalihokan</i> ang detalyadong mga instruksyon. Padohan ra unya mo og pananglit nga magpakita sa kung unsay angayng buhaton.</p> <p>Inigkahuman sa pagtuon, magpadala ang tig-reserts sa mga lumalabot og <i>primer</i> sa mga resulta sa reserts nga unta makapalambo o makapalalom pa sa pagsabot ug pagpakabili sa atoaing mga komunidad sa atoaing mga pinulongan. Mahimong gamiton ang <i>primer</i> sa mga personal nga mga kahinungdanan. Kung ganahan, mahimong mangayo ta sa tig-reserts sa kopya sa tibook reserts.</p> <p>PAGHIPOS SA DATOS UG PROTEKSYON SA MGA LUMALABOT</p> <p>Pangayoon sa tig-reserts ang atoaing personal nga impormasyon sa <i>Form 4A: Bio-Data sa Informant</i>, apan dili kini ipagawas kung wala ta mitugot. Dili sad basta-basta ipagawas ang datos (pnl., recording, mga hinubad nga pulong, ugbp) kung dili mo motugot. Hatagan ta sa tig-reserts sa <i>Form 3A: Pamatuod sa Pagtugot</i> (Informed Consent Form) kung asa masabotan ang mga mahimong panggamtan sa mga mahimo sa atoaing paglabot sa pagtuon. Kung lisod ang paghatag sa pirma, mahimo ra nga i-record nato ang atoaing pagtugot.</p> <p>Pahibal-on ra ta sa tig-reserts kung adunay mga kausaban ug mahimo ra sad nga mohunong ta og labot sa bisan kanus-a nato gusto. Seguradohon sa tig-reserts nga komportable ta sa mga panghitabo.</p> <p>MGA PANGUTANA UG PAG-ALANGAN</p> <p>Kung aduna man gani tay mga pangutana o pag-alangan, dili maulaw nga makipag-istorya sa tig-reserts nga si Brian Salvador Baran, pinaagi sa Email address nga bcbaran@up.edu.ph, sa numero nga 0999-356-6041 (Smart), o sa Facebook/Messenger account nga ginganlan og Brian Baran.</p>	<p>FORM 2A-</p> <p style="text-align: center;">University of the Philippines College of Social Sciences and Philosophy Department of Linguistics</p> <p>MGA BUHATON SA KALIHOKAN</p> <p><i>Dili kinanonang nga isa ra ta ni og buhat ang tanan. Mahimo nga tigi-tigi ang paghubad, pagrecord, ug pagpadala adto sa tig-reserts. Sabotan ra nato uban sa tig-reserts kung kanus-a gikinahanglan ang datos apan ayaw gayod kabalaka kay dili ra gayod ta apura-apurahan.</i></p> <p>1. PAGPANGANDAM</p> <p>Tungod sa mga restriksyon nga gipalakaw sa lalom sa mga lagda sa Quarantine, glawhag ang tanan nga ipahigayon sa remote nga pamaagi ang mga kalihokan sa reserts. Dili sad ganahan ang reserter ug ang institusyong nagalayo sa reserter nga mafeho ang kinabuhi ug kabalag sa mga lumalabot sa mga pagtuon, mao nga mga mangayo ko og pasensya kay labing gikinahanglan karon ang dugang nga partisipasyon ug buhat gikan sa mga lumalabot (informant).</p> <p>Tulo ra ka butang ang kinahanglan aning reserts:</p> <ol style="list-style-type: none"> Recorder (pnl., Selpon, earphone, computer, ugbp.) Internet para magpadala ngerto sa tig-reserts ang mga giyang-record (depende ra ni sa sitwasyon ug mahimong kaabot sa reserter) Inyohang kaugalingon (ang pinakapimportante sa bisan unsang reserts sa Linguistics mao ang mga native speaker o mga lumadnong mamulogon) <p>2. PAGHUBAD</p> <p>Hatagan ta sa tig-reserts og usa ka lista nga nagkupot og gatos kapin ka mga pulong. Bisin pa og 100 ang kinatas-ang numero sa lista, molapas gihapon siya anang numero kung iphon kay aduna man tay mga numero nga lapas sa usa ka termino ang hubaronon. Adunay English, Tagalog (Filipino), ug Binkaya (Habagatang Sinugbuanon), nga mga pulong. Maghubad lang ta gikan sa pinulongan nga atoaing nahibal-an ngerto sa atoaing lumadnong pinulongan (native language) o unsang pinulongan (first language).</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr> <td style="width: 25%;">Pnl., Usa ko ka lumadnong mamulogay sa Binisayang Amihanang Sinugbuanon mao nga (ingon-ani ang mahimong resulta).</td> <td style="width: 25%;"></td> <td style="width: 25%;"></td> <td style="width: 25%;"></td> </tr> <tr> <td>English</td> <td>Tagalog (Filipino)</td> <td>Binisaya (Southern Cebuano)</td> <td>Binkaya (Northern Cebuano)</td> </tr> <tr> <td>43. House</td> <td>Bahay</td> <td>Balay</td> <td>Bay</td> </tr> </table> <p>Kung nagduha-duha ta o kung naglisod ta og paghinumdom sa pulong, mahimo rang makigkonsulta ta sa atoaing pamilya o kahigalaan. Dili man ni siya exam mao nga ayaw kabalaka sa inyohang isiping o kung sakto ba ang inyo pulong o paghubad, ang importante, maluha nato ang pulong nga kasagaran gamiton nato o kasagaran gamiton sa atoaing komunidad. Sa lakod nga istorya, ihubad sa pulong nga imohang naandan.</p> <p>Kung nahimlag na ta sa komunidad sa lumadnong pinulongan, mahimo nga hibalutan nato ang atoaing mga panumdoman sa kung unsa gani ang atoaing pagkatortya sauna, kung unsa gani to ang atoaing kanunayang madunungan. Kung dili gihapon ta sigurado, mahimo ra gayong mokonsulta ta sa atoaing mga pamilya ug kahigalaan.</p> <p>3a. PERSONAL NGA IMPORMASYON</p> <p>Pangayoon sa tig-reserts kanato ang pipila ka mga personal nga impormasyon. Gamiton ra ni siya aron mahibal-an ang nagkadahyang mga sab-oy (factor) nga makapekto sa pagtuon. Dili kini basta-basta ipagawas nga walay pagtugot nato.</p> <p>3b. PAG-RECORD SA MGA PULONG</p> <p>Girekomenda nga inig-record nato, adunay usa o usa/g tunga ka dupa nga gilay-on gikan sa atoaing baba ug sa pang-record. Kung mahimo kusgon nato atoaing tingog, apan wala ra gikinahanglang mosayit. Mahimo nga i-pause (dili stop) ang recording matag human sa usa ka numero.</p> <p>Bago mag-record sa mga pulong, isulti usa ang inyohang pangatan, gilay-on, ug pinulongan (kung giunsa kini niyo pag-la sa komunidad). Ang i-record ra mao ang hinubad natong pulong apan bag-o ra nato ilittok, ingon usa nato ang numero sa laray (row). Katulon nato og balik ang kada pulong sa laray.</p> <p>Pnl., "Ako si Brian Baran, taga-Lapu-Lapu, ug nagtorya ko'g Binisaya. Number 1. Abaka, abaka. Number 2. Lagot, Lagot, lagot..."</p>	Pnl., Usa ko ka lumadnong mamulogay sa Binisayang Amihanang Sinugbuanon mao nga (ingon-ani ang mahimong resulta).				English	Tagalog (Filipino)	Binisaya (Southern Cebuano)	Binkaya (Northern Cebuano)	43. House	Bahay	Balay	Bay	<p>4. PAGPADALA NGADTO SA TIG-RESERTS</p> <p>Mahimo nga ipadala ang recording sa gmail: bcbaran@up.edu.ph o sa FB/Messenger: Brian Baran. Mahimo ra sad nga sabotan nato uban sa tig-reserts ang laing postbleng pamaagi kung lisod ang pagbuhat sa gmail o sa FB/Messenger.</p> <p>Para sa mga tigi-tigi og padala sa recording, isulti lang nato pahihog kung gikan ug hangtod unsang numero ang na-record aron dili masunod kung unsa nay nahuman ug unsa pay kulang.</p> <p>Wala gikinahanglan ang pagsulat sa mga hinubad apan makapasayon to sa inyohang pag-record. Mahimo ra nga i-scan og litarahan nato ang atoaing mga simulat ug ipadala uban sa mga recording. Kung lisod ni buhaton, mahimo re sad nga dili. Ang pinakapimportante man gyud kay ang inyohang mga recording.</p> <p>5. DUGANG NGA PAHIBALO</p> <p>Kung aduna moy mga pag-alangan o mga ganahan ipangutana, ayaw kaulaw sa pagkontak sa tig-reserts. Makita ang mga pamaagi sa pagkontak ditto sa <i>Form 3A: Mga Kasayoran</i>. Mahimo ra gayong sabot-sabotan ang mga bisan unsang mga kalihokan sa pagtuon ug kung aduna tay dugang nga kahibalo nga ganahan ipasayod sa reserts, mahimo ra gayong lapli sa recording o i-message sa tig-reserts. Iip magtuturon, kulang-kulang man gayod ang amoaing kahibalo ug iip mga miyembro ug mangong eksperto sa inyohang kaugalingong pinulongan ug komunidad, ara kami modangop kaninyo.</p> <p>Pasensya na nga ang dalong bahin sa kalihokan mahulog nga buhaton sa mga lumalabot. Bisin pa man og ang pandemic ang nakapalig-on ani, angay gihapon nga mangayo ko sa inyohang pasensya. Daghan gayod kaayong salamat sa paghatag og importanteng datos nga makapalambo pa sa atoaing pagabot sa atoaing mga pinulongan diri sa Pilipinas nga hinoot magamit sa pagpalambo sad sa atoaing mga komunidad.</p>
Pnl., Usa ko ka lumadnong mamulogay sa Binisayang Amihanang Sinugbuanon mao nga (ingon-ani ang mahimong resulta).														
English	Tagalog (Filipino)	Binisaya (Southern Cebuano)	Binkaya (Northern Cebuano)											
43. House	Bahay	Balay	Bay											

FORM 3A-

University of the Philippines
College of Social Sciences and Philosophy
Department of Linguistics

PAMATUOD SA PAGTUGOT

Palihog sa pagbutang og tsek sa inyohang mga tugotan o giuyonang panghitabo. Dili kinahanglan motugot sa tanan aron makalabot sa reserts. Kung recorded ang inyohang pagtugot, ang isulti ra mao ang pasiuna ug ang inyohang mga tugatang panghitabo. Palihog ayaw ilabot sa record ang kining mga nakabahilig (italicized) nga titik.

Ako si _____. Akoang kaugalingong pagbuot ug pagtugot, ug dili sa uban, nga molabot sa reserts ni Brian Salvador C. Baran nga requirement niya sa klase sa Linguistics 150 (Ang Familia ng Mga Wikang Awstronesya) nga nakapailalom sa Departamento ng Linguistics, UP Diliman.

- Mitugot ko nga i-record ang akoang kaugalingon nga nagstorya ug magamit ang akoang recording ug mga datos ug impormasyon nga makuha sa recording aning reserts
- Mitugot ko nga ipadungog hasta sa ubang mga myembro sa klase sa tig-reserts ang akoang recording ug dili na molapas pa niana
- Mitugot ko nga magamit pa sa laing mga proyekto ug kahinungdanan ang mga datos ug impormasyon nga makuha sa recordings (*pnl., gamiton sa uban pang reserts, ibutang sa sudlanan sa mga datos nga maabli sa ubang tig-reserts, ugbp.*)
- Mitugot ko nga ipagawas ug gamiton ang akoang ngalan ug ubang personal nga impormasyon sa pagbuhat sa reserts (*kung dili motugot, ilhon ra mo pinaagi sa mga letra, ug pangalan ra sa munisipyo ang ibutang sa pag-ila sa daiya/barayti sa inyohang pinulongan*)
- Mahimo kong ipapapas ang mga datos nga nakolekta sa reserts, inigkahuman sa mga kalihokan
- Mahimo kong modesidir nga dili na molabot sa tibuok o bahin lang sa reserts sa buot nakong oras bisan pa man og wala koy ikahatag nga pangatarongan

PIRMA IBABAW SA NGALAN UG PETA:

Kung adunay mga pangutana, mahimong kontakon ang tig-reserts aning mga pamaagia:

Email: bcbaran@up.edu.ph
Selpon: 0999-356-6041 (Smart)
FB/Messenger: [Brian Baran](#)

FORM 4A-

University of the Philippines
College of Social Sciences and Philosophy
Department of Linguistics

BIO-DATA SA INFORMANT

personal nga mga impormasyon sa lumalabot

Ngalan:	
Edad:	
Kinatawhan (Gender):	
Gipuy-an:	
Pinulongan:	

DUGANG PA NGA KASAYORAN

Mga butang nga possible makaapekto sa atoang inistoryaan sama sa migrasyon, gamit sa pinulongan, trabaho, ugbp.

PANGDUGANG B: Kalihokan sa mga Lumalabot, tipon B (1-4) (Iningles)

APPENDIX B: Informant Activities, group B (1-4) (English)

FORM 1B-

University of the Philippines
College of Social Sciences and Philosophy
Department of Linguistics

INFORMATION

PURPOSE OF THE STUDY

To collect data on selected languages for research use in Comparative Linguistics.

INTRODUCTION

You are invited to participate in a comparative study that focuses on selected languages and varieties/dialects spoken in the Visayas and Mindanao. You may consult with your family, your friends, or anyone you wish to confide with, before deciding on participating. Don't worry! You can take as much time as you need in deciding.

WHAT IS TO BE EXPECTED IN THE STUDY

If you decide to participate, you will then be required to translate a list of about a hundred words to be given by the researcher. After doing so, you will have to record yourself pronouncing the words you translated.

Detailed instructions can be seen in *Form 2B: Activity Instructions*. The researcher will also be sending you a sample.

After the research period, the researcher will send to all participants a primer that contains a summarized version of the research results. The primer is hoped to aid in the development of and the deeper understanding of the community's language. You are permitted to use the primer for whatever purpose, even if that is for personal purposes. The researcher will send participants a copy of the whole research paper upon request.

DATA CONFIDENTIALITY AND PARTICIPANT PRIVACY PROTECTION

The researcher will ask for your personal information in *Form 4B: Informant Bio-Data*, however information provided in the form will not be released without consent. Any data collected in the researcher will not be released (e.g., recordings of the translated words, etc.) without prior consent. Another form, *Form 3B: Informed Consent Form*, will be given by the researcher for negotiations on the permissions to be given regarding the intended uses of your input. If providing a written or digital signature is difficult, you can instead give consent through audio.

The researcher will inform you of any changes and you yourself can also just decide to drop out of the study as you please. The researcher will make sure that no activity in the study causes discomfort to its informants.

QUESTIONS AND CONCERNS

If you have any questions or concerns, do not hesitate to reach out to the researcher, Brian Salvador Baran, through the Email address: bbaran@up.edu.ph, the mobile number: 0999-356-6041 (Smart), or through the Facebook/Messenger account with the username: [Brian Baran](#).

FORM 2B-

University of the Philippines
College of Social Sciences and Philosophy
Department of Linguistics

ACTIVITY INSTRUCTIONS

You are not required to do everything stated below in one session. You can choose to do only parts of the process at a time, such as translating and recording only 30 items for one session and another 30 for the next. The deadline for the submission of data is to be negotiated with the researcher but do not worry, you will be given as much time as you need.

1. PREPARATION

Due to Quarantine restrictions, everyone is encouraged to conduct research activities remotely. The researcher and his affiliated institution also does not wish to risk the lives and health of those who participate in the study, that is why, the researcher asks for your understanding as more will be asked of you, as an informant, compared to on-site research activities.

There are only three things required:

- A recorder (e.g., cellphone, computer, earphones, etc.)
- The internet for the sending of recordings and data (this depends on the situation and may be negotiated with the researcher)
- Yourself (the most important role in any linguistic research is the role of the native speaker)

2. TRANSLATION

The researcher will provide you with a list that contains about a hundred words. Even if there are only 100 numbers listed, the actual amount is more than that due to some numbers containing two or more sub-items. There are English, Tagalog (Filipino), and Cebuano/Bisaya (Southern Cebuano) words on the list. You can translate from the language that you know best to your own native language or first language.

E.g., I am a Native Northern Cebuano speaker, thus, this would be the expected output:			
English	Tagalog (Filipino)	Bisaya (Southern Cebuano)	Bisaya (Northern Cebuano)
43. House	Bahay	Balay	Bay

If we encounter any difficulties with translation or we happen to have a hard time remembering certain words, you may consult with your family or friends. Remember that this is not an exam so you should not worry about how you spell things or if your translations are correct. What is important is that we are able to record the words that you usually use or are usually used in your linguistic community. To put it plainly, just translate into the words that you yourself are used to.

If you are already separated from our own native language's linguistic community, you can always revisit memories of events long past, how did people around you talk back then, what did you usually say, if you are still unsure, you can always consult with your friends and family.

3a. PERSONAL INFORMATION

The researcher will require you to fill out a form with your personal information. This form will only be used to determine the different factors that could affect the study. Any information collected from you will not be released without expressed prior consent.

3b. RECORDING

It is recommended that you position your microphone or recording device a handspan away from your mouth. If possible, please speak loudly and clearly, but do refrain from outright shouting. You can also pause (not stop) the recording after each item.

Before recording the actual entries, state your name, address, and language (as you refer to it in your community). You are only required to record the words that you translated. Before pronouncing the translations, please state the row number for easy reference. Please repeat each translated item in a row three to avoid any recording errors.

E.g.,
"I am Brian Baran, from Lapu-Lapu, and I speak Binaraya. Number 1. Abaka, abaka, abaka. Number 2. Lagot, lagot, lagot..."

4. SENDING DATA AND RECORDINGS TO THE RESEARCHER

You can send your recordings through email: bbaran@up.edu.ph or through FB/Messenger: Brian Baran. Other possible methods are subject to negotiation.

For those that chose to divide up recordings into sessions, please indicate the number range of the entries that have been recorded so that it would be easy to identify which rows are still left untranslated.

Writing down your translations is not required but it will greatly assist in your recording. You may scan or take a picture of what you have written and send it along with the recordings. If this proves to be difficult, then you may refrain from doing so. The important data to be collected is really your recordings.

5. ADDITIONAL INFORMATION

If you have any concerns or questions, do not hesitate to contact the researcher. The researcher's contact details are in *Form 1A: Information*. You can always negotiate with the researcher for any concerns you may have with the activities and if you wish to provide additional information, you can always include it at the end of recordings or send it through email or you can just send a message to the researcher. As a researcher, our knowledge is always scant and that is why we reach out to you, who as a member of your linguistic community serves as the very expert to your own language.

I sincerely apologize that a majority of the activities in the study will have to be done by the informant. Even if it is the Pandemic that has caused this situation, I still ask for your patience and understanding. I cannot thank you enough for participating and providing extremely valuable information about your language that will aid us in the deeper understanding of the different languages here in the Philippines and hopefully, the results of this study will also be used to aid in the development of your community.

FORM 3B-

University of the Philippines
College of Social Sciences and Philosophy
Department of Linguistics

INFORMED CONSENT

Please put a checkmark on the boxes that pertain to the provisions that you consent to. You are not required to consent to every provision to participate in the study. If you are to give your consent in an audio format, only include the introduction as well as the provisions that you allow. Please do not include in the recordings, the sentences that are written in italics.

I am _____. It is in my own judgement to participate in Brian Salvador C. Baran's study, a requirement in his Linguistics 150 class (Ang Familya ng Mga Wikang Awstronesya) under the Department of Linguistics, UP. Diliman.

- I consent to record my own voice and allow for the use of any of my inputs for the purposes of this study
- I allow the researcher to share the recordings of my voice with other members of his class and no further than that
- I permit the use of any data produced from the recordings for other purposes (e.g., use in other studies, for storage in data receptacles that could be accessed by other researchers, etc.)
- I allow the researcher to use my name and other personal information in the writing of the study (*if you do not wish to consent to this provision, you will be referred to by letters in the study and only the name of your origin municipality will be used to identify the variety/dialect of the language you speak*)
- I understand that I can ask the researcher to erase any data collected in the study after the research period
- I understand that at any time, I am able to drop out of the study even without providing a reason for doing so.

SIGNATURE ABOVE NAME AND DATE:

_____

If you have any questions, you may contact the researcher through:

Email: bcbaran@up.edu.ph
Selpon: 0999-356-6041 (Smart)
FB/Messenger: [Brian Baran](#)

FORM 4B-

University of the Philippines
College of Social Sciences and Philosophy
Department of Linguistics

INFORMANT BIO-DATA

Personal data of the Informant

Name:	
Age:	
Gender:	
Address:	
Language:	

ADDITIONAL INFORMATION

Additional details that could affect the study such as migration, language use, occupation, etc.

PANGDUGANG C: Tala-Pulonganang L (Iningles-Tinagalog-Binisdak)

APPENDIX C: L-Wordlist (English-Tagalog-Binisdak)

Informant: Date:			
English	Tagalog (Filipino)	Binisaya (South Cebuano)	
1. Abaca	Abaka	Abaka	
2. Angry	Galit	Lagot	
3. Beat / Bat / Whip	Palo	Bunal	
4. Big	Malaki	Dako	
5a. Blanket	Habol	Habol	
5b. Weave <cloth>	Habi	Habi / Lala	
6. Body	Katawan	Lawas	
7. Bottom / Below	Ilalim	Ilalom	
8. Buy	Bili	Palit	
9. Callus	Lipak	Kubal	
10. Carabao	Kalabaw	Kalabaw	
11. Carry <general>	Dala	Dala	
12. Charcoal	Uling	Uling	
13. Choose	Pili	Pili	
14. Climb	Akyat	Kalatkak	
15a. Comb	Suklay	Sudlay	
15b. Comb <for lice>	Suyod	Sulod	
16. Cook	Luto	Luto	
17. Day	Araw	Adlaw	
18. Deaf	Bingi	Bungol	
19. Deep	Malalim	Lalom	
20. Defy / Resist	Laban	Sukol	
21. Drought	Tagtuyot	Hulaw	
22. Dry <under the sun>	Bilad	Bulad	
23. Ear	Taynga	Dalunggan	
24. Earwax	Luga	Atuli	
25. East	Silangan	Kasidlakan / Kasubangan	
26. Eel	Igat	Kasili / Bakasi	
27. Egg	Itlog	Itlog	
28. Eggplant	Talong	Talong	
29. Eight	Walo	Walo	
20. Eyebrow	Kilay	Kilay	
31. Fall <drop>	Hulog	Hulog	
32. Fear	Takot	Hadlok	
33. Feather <large>	Balahibo	Balahibo	
34. Female / Woman	Babae	Babaye	
35. Female Teen	Dalaga	Dalaga	
36. Fence	Bakod	Kural	
37. Fire	Apoy	Kalayo	
38. Five	Lima	Lima	
39. Floor	Sahig	Salog	
40. Flower	Bulaklak	Bulak	
41. Foot	Paa	Tiil	
42. Hand	Kamay	Kamot	

43. Head	Ulo	Ulo	
44a. Heel	Sakong	Tikod	
44b. Sole	Talampakan	Lapalapa	
45. House	Bahay	Balay	
46a. How Many	Ilan	Pila	
46b. How Much	Magkano	Tagpila	
47. Hunger	Gutom	Gutom	
48. In / Inside	Loob	Sulod	
49. Knee	Tuhod	Tuhod	
50. Know <Person>	Kilala	Kaila	
51. Laziness / Lazy	Tamad	Tapol	
52. Learn	Aral	Kat-on	
53. Left <Hand>	Kaliwa	Wala	
54. Lightning	Kidlat	Kilat	
55. Male / Man	Lalaki	Lalaki	
56. Medicine / Heal	Gamot	Tambal	
57. Mistake	Mali	Sayop	
58. Monkey	Unggoy	Unggoy	
59. Moon	Buwan	Bulan	
60. Morning	Umaga	Buntag	
61. Name	Pangalan	Ngalan	
62. Night	Gabi	Gabii	
63. Nose	Ilong	Ilong	
64. Not	Hindi	Dili	
65. Not <also none >	Wala	Wala	
66. Palm	Palad	Palad	
67. Push	Tulak	Tulod	
68. Rain	Ulan	Ulan	
69. Red	Pula	Pula	
70. Return <home>	Uwi	Uli	
71. Reverse	Baliktad	Bali	
72. River	Ilog	Suba	
73a. Road	Daan	Dalan	
73b. Path / Trail	Daanan	Agianan	
74. Root	Ugat	Gamot	
75. Run	Takbo	Dalagan	
76. Sand	Buhangin	Balas	
77. Say	Sabi	Ingon / Sulti	
78a. Scratch <an itch>	Kamot	Kalot	
78b. Itch	Kati	Katol	
79. Sell	Benta	Baligya	
80. Sin	Kasalanan	Sala	
81. Skin	Balat	Panit	
82. Slave	Alipin	Ulipon	
83. Sleep	Tulog	Tulog	
84. Smoke	Usok	Aso	
85. Snake	Ahas	Bitin / Halas / Sawa	
86. Soul / Spirit / Ghost	Kaluluwa	Kalag	
87. Spit	Dura	Luwa / Lula	
88. Swallow	Lunok	Tulon	

89. Ten	Sampu	Napulo	
90. They	Sila	Sila	
91. Three	Tatlo	Tulo	
92. Throw	Tapon	Labay	
93. Tongue	Dila	Dila	
94. Trousers	Pantalón	Pantalón	
95. Wait	Hintay	Hulat	
96a. West	Kanluran	Kasadpan	
96b. Sunset	Lunod	Salop	
97. Widow	Balo	Balo	
98a. Word	Salita	Pulong	
98b. Language	Wika	Pinulongan	
99a. Worm	Uod	Ulod	
99b. Earthworm	Bulate	Wati	
100. Yellow	Dilaw	Dalag	

PANGDUGANG D: Mga Datos

Appendix D: The Data

Table 1. PBS, WYN, and PER

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		BS									
		PBS	BAN	ROL	CBS						
					WYN					PER	
					WAR	CBW	BVY	HIL	BFX		PRH
				NOC	BTY	LWS					
1	abaca	*qabaka		'la:nut	ʔaba'ka			ʔaba'ka		ʔaba'ka	ʔaba'ka
2	angry		ha'ɲit	'ha:ɲit	ʔali'gutgot / ʔarimuɲod [samar]		na'ɲ-'isog	'ʔa:kig	naN-akig	'la:gut	su'kuʔ
3	beat bat whip		'balbal	gina-bu'na:j- an	bakali / 'balbag / baloj / banol [samar]			'bu:nal	bunaj <spank >	'bu:naj	'bu:nal
4	big large	*da(g)kəq	'ra:ko	'dagkuʔ	dakoʔ			da'kuʔ	dakoʔ	da'kuʔ	'dagkuʔ
5	Blanket weave <cloth>	*habəl	'ha:buj <loom >	'ha:buj / nag- tajtaj <began to weave >	tak'lap / balak'balak / 'habol <handweave >		'haboj	'ha:bul	haboj	'ha:buj / mag- ha(:)'buj	'ha:bul / 'la(:)
6	Body	*lawas		'la:was	'lawas			'lawas	lawas	'la:was	'la:was
7	Bottom Below under	*qə'bəs *qi-ba'baq		ʔi-'da:jum	ʔi'larom			(ʔi)'da:lum	ubos	ʔi-'la'wum	ʔi'la:wm
8	buy	*bi'lih	ba'kaj	ba'kaj	'bakal / pa'lit			ba'kal	palit	pa'lit	pa'lit

9	callus	*kubal	ki'buʝ		ku'bal			'kibul		'ku:baʔ	'ku:bal
10	carabao	*kara'bau *qan(u)'wan [PPH]	kara'bau	kara'bau	kara'bau		ka'jabaw	kara'bau	karabaw	kara'bau	'ka:bau
11	carry <general>	da'da0	da'ra / ra'ja	da'ja	da'ra			da'la		'dja ~ dʒ'a	'da(:)
12	charcoal	*(b)udin	'ʔu:liŋ	'ʔu:liŋ	'ʔuriŋ			'ʔu:liŋ	ʔuliŋ	'ʔo:liŋ ~ ʔu:liŋ	'ʔu:liŋ
13	choose	*'piliq	'pi:liʔ	'pi:liʔ	'piliʔ			'pi:liʔ	'pi:liʔ	'pi:liʔ	'pi:liʔ
14	climb	*saka / *dalag [TBS]	'sakjat / 'sa:kaʔ	'sa:ka	sa'ka			'sa:ka	sa'ka / takjas	'katkat	'katkat
15	comb	*sudlaj / 'sudud	hu'saj / 'sujor	hu'saj / 'sujud	'talʔis <comb tooth >		sud'laj	hu'saj / 'su:lud		'sudlaj / 'su:wud ~ 'su:wud	'sudlaj / 'su:d
16	cook	*'lutuq	'ju:toʔ <cooked >	'lu:tuʔ	lutoʔ	lu'to <cooked rice >	'gamon/suŋ'ʔag <cook starches > / luŋ'ʔag	'lu:tuʔ	lutuʔ	'lu:tuʔ	'lu:tuʔ
17	day	*qadlaw	'ʔadlaw	'ʔadlaw	'ʔadlaw	ʔadlaw	ad'law	'ʔadlaw	ʔadlaw	'ʔadlaw	'ʔadlaw
18	deaf	*bəŋəl	bu'ŋoj	bu'ŋuj	ʔa'ŋol / bu'ŋol / buŋaw <vulgar >		bu'ŋoj	(?)	buŋoj	bu'ŋuj	bu'ŋul
19	deep	*dadəm	ma-'ra:jom	'da:jum	ha-'larom			'da:lum		la'wum	'la:wm
20	Defy resist	*sukul [CBN]	pa'lag		'laris			'ba:tuʔ		'ʔa:to	'su:kul
21	drought	*hudaw	'ti:ʔog		'huraw		hu'jaw [calm weather]	'hu:law (?)		kwa'resma	hu'waw
22	dry <under the sun>	*bəlad	bu'jar	bu'jad	bu'lad		bu'jad [dried fish]	bu'lad	bwad <dried fish >	'bwad	bu'wad

23	ear	*taliŋa / *daduŋgan [CBS]	ta'li:ŋa	ta'li:ŋa	da'rungan		dajuŋ'gan	da'lungan	'da:wŋgan	'da:wŋgan	'da:wŋgan
24	earwax	*qatuli	(tu)tu'li	tu'li	?atu'li		atu'li	atu'tuli (?)	atuli	?atu'li	?atu'li
25	east	*sidlak / *səbaŋ <sunrise >	su'ba:tan		sid'laŋan					kasidla'kan	kasidla'kan
26	eel	*kasili	ka'si:li	ka'si:li	bara'san / ka'sili		ka'sili	'si:li		pana'ŋi:tan	baka'si
27	egg	*qitlug	?it'log	'?itlug	'?itlog		ba'lot <fertilized duck egg >	'?itlug	?itlog	'?itlug	'?itlug
28	eggplant	*taduŋ	ta'jong	ta'juŋ	ta'ronŋ		ta'juŋ	ta'luŋ	ta'wuŋ	ta'wuŋ	'ta:wŋ
29	eight	*wa'lu	wa'jo	wa'ju	wa'lo			wa'lu	'wa:w	wa'wu	wa'lu
30	eyebrow	*kidaj	'ki:laj	'ki:laj	'kiray			'ki:laj	kilaj	kilaj	'ki:laj
31	fall <drop>	*hulug	'hu:jog	'du:mug	'hulog		'hujog	'hu:lug	hunlak / taktak	'hu:g ~ 'hu:wug	'hu:g
32	fear	*hadlək	'hadlok	'kujba?	'hadlok			'hadluk (?)	ka-hadlok	'hadluk	'hadluk
33	feather <large>	*bulbul		la'wi <rooster tail >	barahi'bo			'bulbul	balhibo	bal'hi:bu	bal'hi:bu
34	female / woman	*'ba0i / *ba-'ba0i	ka'ba:de	ba'ba:ji	ba'baji	babadzɔ	ba'ji?	ba'ba:ji	babaji	ba'ba:j	ba'ba:zi
35	female teen	*dadaga			da'raga			da'la:ga		'dja:ga	'da:ga
36	fence	*qalad / *kudal	ku'raj	ku'raj	?a'lad / ku'dal		'ajad	ku'dal	kuraj	ku'raj	ku:'ral
37	fire	*ka'laju0	ka'ja:do	ka'la:ju	ka'lajo	kajadzɔ	si'jab <set fire to >	ka'laju	kjajo	'kja:ju	'ka:zu
38	five	*li'ma	li'ma	li'ma	lima?			li'ma	lima	li'ma	li'ma
39	floor	*salug / *saqug	sa'jog	sa'jug	?an'dana <loan >		sa'jog	sa'lug	'sa:wɣ	sa'wug	'sa:wɣ

40	flower	[*bulak / *budak	'bu:jak	'bu:jak	bu'kad		bu'jak	'bu:lak	'bu:wak	'bu:wak	bu'wak
41	Foot	[*ti'il [CBS]]	si'ki	si'ki	'ti'il			ti'i'il	tiil siki	ti'i'il	ti'i'il
42	hand	[*qalima [GCP?] / *kamut [CBS?]]		ka'mut	ka'mot			ka'mut	kamot	ka'mut	ka'mut
43	head	*quluh		'ʔu:ju	'ʔulo <to head >			'ʔu:lu	'ʔo:	'ʔu:lu	'ʔu:lu
44	heel / sole	[*dapadapa]	buʔoj / ja,paja'pa	bu'ʔuj	ti'kod / rapada'pa			ti'kud / da,pada'pa	lapalapa	ti'kud / la,pala'pa	ti'kud / la,pala'pa
45	house	*ba'laj	ba'jaj	la,pala'pa	ba'laj	ba'jaj	ba'jaj	ba'laj	bjaj	'bjaj	'ba:j [cf. baj]
46	how much/many	*pi'dah	pi'la	pi'la	pi'ra / tag'pira	tagpila	pi'la / tag'pila			pi'la / tag-pi:la	'pi:la / tag'pi:la
47	hunger	[*gutum]	ka-'gu:tom	'gu:tum	'gutom	gusla				'gu:tum ~ gu'tum	'gu:tum
48	in / inside	*sələd	balik'tar	su'jud	su'lod		su'jod		ʃud	ʃud	'su:d
49	knee	[*tuhud	'tu:hor	'tu:hud	'tuhod		saŋ'kidoj		tuhud	'tu:hud	'tu:hud
50	know <person>	*ki'lalah	ki'la:ja	ki'la:ja <well known >	ki'lala	baju <I don't know >	ki'laja		naka-kilja	'kilja	ka'ʔi:la
51	laziness	[*tapul [CBN]]	ka-'ta:mar	'ta:mad <laziness >	ʔu'jam		hus'bak		tamaran	tama'ran	'ta:pul
52	learn		tu'ʔon / 'ʔa:raj	tu'ʔun	ʔa'ram / tu'ʔon				ʔantigo	'katʔun	'katʔun
53	left <hand>	*wa'lah			wa'la				wa:	'wa:	'wa:(.)
54	lightning	*lintiq <thunder and lightning >	ki'lat	ki'lat	'kidlat		li'tiʔ <lightning and thunder >		lipak	'ki:lat	'ki:lat
55	male / man	[*la-laki	ka'ja:ki	'lja:ki	la'laki	lajaki			ljaki	'lja:ki	la'la:ki

56	medicine / heal	[*tambal / *buluŋ]	bu'joŋ	bu'juŋ / tambaj <herbal medicine >	bu'luŋ / 'tambal		tam'baj		bjoŋ	'bjuŋ	'tambal
57	mistake	[*sajup?]	'bujʔog	sa'laʔ	sa'laʔ / li'pat / sa'jop				sajop <wrong >	sa'jup	sa'zu
58	monkey		a'moʔ		ʔa'moʔ					ʔa'muʔ	'ʔuŋguj
59	moon	*bulan	'bu:jan	'bu:lan	'bulan		'bujan		'bwan	'bu:wan	bu'wan
60	morning	*qagah	'ʔa:ga	'ʔa:ga	kaʔa'gahon	buntag			ʔaga	'ʔa:ga	'buntag
61	name	*ŋadan	pa-'ŋa:jan	pa-'ŋa:jan	ŋaran	ŋajan	'ŋajan		'ŋa:n	'ŋa:n	'ŋa:n
62	night	*ga'biqi / *dələm [SBS]	'gabʔi	'gabʔi	'gabʔi		du'jom		gaʔbi / gabʔi	'gabʔi	ga'bi:ʔi
63	nose	[*iduŋ]	ʔi'loŋ	'ʔi'luŋ	'ʔiroŋ		i'loŋ		ʔi'luŋ	ʔi'luŋ	ʔi'luŋ
64	not	*di-'diq	bu'koʔ / in'diʔ	'ʔindiʔ / bu'kun	'diʔ / 'diriʔ	diliʔ	'diliʔ		diliʔ	'di:liʔ	['di:liʔ]
65	not <also none >	*wa'daq	wa'jaʔ	wa'jaʔ	wa'raj / wa'raʔ [samar]	wajaʔ	wa'laʔ			wa'laʔ	'wa:ʔ
66	palm	[*palad	'pa:jar	'pa:jad	'palad					pa:d	'pa:d
67	push	[*tulud	tu'jor	tu'jud	tu'lod / 'tulak		tu'jod		duso[ʔ]	du'suʔ	'tu:d
68	rain	*qu'dan	u'jan	ʔu'jan	ʔu'ran		u'jan		ʔuwan	'ʔu:wan	ʔu'wan
69	red	*pu'lah	pu'ja	pu'ja	pu'la		pu'ja		pwa	'pwa	'pu:wa ~ pu'wa
70	return <home/go back>	*qu'liq	pa'ʔu:li		'uliʔ					ʔu'liʔ	'ʔu:liʔ
71	reverse	*baliskad	'ʔi:sol		balik'tad					ba'li	ba'li
72	river	*su'baq	su'baʔ	su'baʔ			su'baʔ		suba[ʔ]	su'baʔ	sa'paʔ
73	road / path / trail	*q<al>agi0-an	'ra:jan	'da:jan / da'ja:nun	'dalan / aragi'ʔan		'dajan		da:n / dʒa'nun	'da:n / ʔagi'ʔa:nan	'da:n / ʔagi'ʔanan

74	root	*ga'mut	ga'mot	ga'mut	ugat [Jaro] / ga'mot				gamot	ga'mut	ga'mut
75	run	*da'lagan	ra'ja:gan	'dja:gan	da'lagan		ka'rida		'dʒa:gan	'dʒa:gan ~ 'dja:gan	'da:gan
76	sand	*badas [CBS] 	'bajbaj	bagun'bun <shallow coastal sand >	ba'ras		ba'jas		bajbaj	'bajbaj	'ba:s
77	say		i-bi'sa:ja	'hambaj	is'toryja [Apuyog/Biliran] / si'riŋ [dialect]	laʔoŋ	si'liŋ		sulti / siliŋ	'suʔti	'sulti
78	scratch <an itch> / itch	*kahkah / *kalut / *ka'təl	ka'rutkot / ka'toj	'gasgas / ka'tuj	ka'tol		gajas'gas / ka'toj		karot	'ka:wt / ka'tuj	'ka:wt / ka'tul
79	sell	*baligjaq	ba'ligjaʔ	ba'ligjaʔ	'bakal / ba'ligjaʔ		'libud / 'tinda		baligja[ʔ]	ba'ligjaʔ	ba'ligzaʔ
80	sin	*salaq	sa'laʔ	sa'laʔ	sa'laʔ					'ʃaʔ	'sa:ʔ
81	skin	*panit	'ʔanit	'pa:nit	'panit				panit	'pa:nit	'pa:nit
82	slave	*udipən	ʔa'li:laʔ	ʔa'li:laʔ	u'ripon					ʔu'li:pun	ʔu'li:pun
83	sleep	*du'dug <sleep with > / *tudug	ka-'tu:jog	'tu:jug	'turog	tujog	'tujog		'tu:g / 'tʃʊg / pislok / tuslok	'tu:lug	'tu:g
84	smoke	*asu(k)	ʔa'so	ʔa'su	a'so				aso	ʔa'su	ʔa'su
85	snake	*halas	sa'wa	sa'wa	'halas / bi'tin		'hajas		bitin	bi'tin	bi'tin / 'ha:s / sa'wa
86	soul / spirit / ghost	*ka'lag	ka'lag	ka'lag	ka'lag				kjag	ka'lag ~ ka'lag	ka'lag
87	spit	*ludaq	ru'jaʔ		lu'raʔ		lu'jaʔ		luwa[ʔ]	lu:'waʔ	lu'waʔ
88	swallow	*tə'lən	tu'jon / tu'lon		tu'lon					'tjun	'tu:n

89	ten	*na-'puluq	sam'pu:jo? / sam'pu?	na-'pu:ju?	pulo?				na-'pu:?	na-'pu:?	na'pu:?
90	they	*si'da (PPH) / *sinda	sin'ra / 'sindra	'sinda	hi'ra	sila			sila	si'la	si'la
91	three	*tatlu / *tə'lu	tat'lo	tu'ju	tu'lo		tu'lo		'tʃu	tʃo?	tu'lu
92	throw		'baghot		balibag / 'labaj				buno	'la:baj	'la:baj
93	tongue	[*dilaq]	'ri:la?	'di:la?	'dila?		'dila?		dila[ʔ]	'di:la?	'di:la?
94	trousers		'sajwaj	'sajwaj	panta'lon					ka:'su:nɪs	panta'lun
95	wait	[*hulat [CBS]]	'hujat	hu'jat	hu'lat		hu'jat		hwat	hu:'wat	hu'wat
96	west	[*sa(d)ləp <sunset >]	sug'bu:han	naga-'tu:nud <sunset >	ka'tundan		'sajup			ka'sadpan / 'sa:wp ~ sa:'wup	ka'sadpan
97	widow	*balu	'balo / 'bajo	'bju:du / 'bju:da	'balo		sinultihan		'ba:w	'ba:'wu	'ba:w?
98	word / language	[*puluŋ [CBN]]	bi'sa:ja	'hambaj	pinu'lujan				sinultihan	kasu'ti:han / sinu'ti'han	'pu:lun / pinu:lu'ŋan
99	worm	[*quləd / *wati]	'ʔu:ʒor / ʔaja'ja:go	'u:ʒud / la'gu	'ulod / wa'ti <earthworm >		'ujod		wago	ʔu:d / wa'ti	'ʔu:d / wa'ti
100	yellow	*darag [P- GCP]	ka-ru'ja		da'rag				jelow	'dja:g	'da:g

Table 2. BDK

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		BS											
		BDK											
		NSGB	SSGB	BLN			N	LEY			KTL	SIQ	MIN
				N	S	C		N	W	S			
1	abaca	ʔaba'ka	ʔaba'ka	ʔaba'ka	ʔaba'ka	ʔaba(:)'ka		ʔaba'ka					
2	angry	'la:gut	'la:gut	pu'ŋut / ʔi:tuk	su'koʔ	pə'ŋət		su'koʔ	sukuʔ	sukuʔ / muru			su'koʔ
3	beat bat whip	bu'nal	bu'nal	bu'na:w- an	'bu:naw	'bu:naw / la'tu:s		'bu:nal	bunal	bunaw			
4	big large	da'kuʔ	da'kuʔ	'ma:kuʔ	da'koʔ	da'kə:ʔ ~ da'ku:ʔ	dakoʔ	da'koʔ	dakuʔ	dakuʔ / makuʔ / ma<g>kuʔ	da'kuʔ	dakuʔ	pinaka-dakuʔ <large > [DVO] da'kəʔ
5	Blanket weave <cloth>	'ha:bul / la'la / habi	'ha:bul / la'la	'ha:bul ~ 'ha:bu	'ha:bəl / 'la:la	'ha:bo:wł~'ha:bul / 'kudkud		'ha:bəl / 'hi:moʔ ʔog 'te:la	habul	habuw			hab'la
6	Body	'la:was	'la:was	'la:was	'la:was	'la:was		'la:was				kalawasan	la'was
7	Bottom Below under	ʔi'la:wm	ʔi'la:lum	ʔi'la:wm	ʔi'la:wm	ʔi-'la:wm		ʔi'la:wm				ʔilalum	
8	buy	pa'lit	pa'lit	pa'lit	pa'lit	pa'lit		pa'lit		palit			pa'lɪtɪ
9	callus	'ku:bal	'ku:bal	'ku:baw	'ku:baw	'ku:baw		'ku:bal					
10	carabao	'ka:baw	kala'baw	'ka:baw	'ka:baw	'ka:baw		'ka:baw					

11	carry <general>	'da:	da'la	'da:	'da:	'da: / 'dad-ʔa		'da:				ʔi-ʔabilaj <carry on a shoulder > ; dala <bring >	gi-pa-da [DVO] da'laʔ
12	charcoal	ʔu:liŋ	ʔuliŋ	ʔu:liŋ	ʔu:liŋ	ʔu:liŋ		ʔu:liŋ					ʔuŋ
13	choose	'pi:liʔ	'pi:liʔ	'pi:liʔ	'pi:liʔ	'pi:liʔ / 'di:liʔ		'pi:liʔ					mʊ-pɪɪ / pɪɪʔ
14	climb	katkat	ka'latkat	sa'ka	'katkat	'katkat / sa'ka		'katkat					
15	comb	'sudlaj' / 'su:d'	'sudlaj / 'su:lud	'sudlaj / 'su:d	'sudlaj / 'su:d	'sudlaj / 'su:d		'sudlaj / 'su:d					
16	cook	'lu:tuʔ	'lu:tuʔ	'luŋʔag / di'ga:mu ~ diga'mu	'lu:toʔ	'lu:tuʔ		'lu:toʔ					ga-lutoʔ-aj [CGY]
17	day	ʔadlaw	ʔadlaw	ʔadlaw	ʔadlaw	ʔadlaw		ʔadlaw	ʔadlaw- ʔadlaw <everyday >	ʔadlaw- ʔadlaw <everyday >	ʔadlaw	ʔ<in>adlaw~adlaw <daily life >	ʔad'law
18	deaf	bu'ŋul	bu'ŋul	bu'ŋow [note: bu'ŋo = 'mao ray mahabilin kung mamatay ka']	bu'ŋow	bu'ŋu: ~ bu'ŋul		bu'ŋol	buŋul	buŋuw			bu'ŋol
19	deep	'la:wm	la'lum	'la:wm	la'wom	(ʔi-)'la:wm	lalim	'la:wm				l alum	la'wom
20	Defy resist	'su:kul	'su:kul	'su:kow	'su:kow	'su:kul		'su:pak	sukul	tukul (?)			
21	drought	hu'waw	hu'law / 'hu:law	hu'waw	ʔu'law	hu'waw		hu'waw					
22	dry <under the sun>	'bu:wad / bu'wad <prod>	bu'lad	'bu:wad	bu(:)'wad	'bu:wad ~ bu'wad		bu'wad					

23	ear	'duŋgan	'duŋgan / da'lunŋan (?)	'duŋgan	da'lunŋan / do'lunŋan	'duŋgan		duŋgan			ta'li:ŋa		'duŋgan
24	earwax	?atu'li	?atu'li	?atu'li	?atu'li	?atu'li		?atu'li					toto'li
25	east	sidla'kan	sidla'kan	sidla'kan	kasuba'ŋan	kasuba'ŋa:ŋ / kasuba'ŋan		kasuba'ŋan					
26	eel	ka'si:li / baka'si	baʔis / ka'si:li (?)	ka'si:li / baka'si	ka'si'li	ka'si:li		?o'bod					
27	egg	'ŋitlug	'ŋitlug	'ŋitlug	'ŋitlug	'ŋitlug ~ 'ŋitlug		ŋitlug			ŋitlug		ŋit'log
28	eggplant	'ta:wŋ	ta'lunŋ	'ta:wŋ	ta'woŋ	'ta:wŋ		'ta:wŋ					ta'lonŋ
29	eight	wa'lu	wa'lu	'wa:w	wa'lo	wa'lu / 'ŋutsu		wa'lo					wa'lo
30	eyebrow	'ki:laj	'ki:laj	'ki:laj	'ki:laj	ki:laj		'ki:laj					'kɨlaj
31	fall <drop>	'hu:g / 'ta:gak	'hu:lug / 'ta:gak	na-'hu:g	'hu:lug	na-'ta:gak / 'hagbuŋ		'ho:g			'hu:jug	baligbig <tears dropping >	ma-hulug [DVO] ma-'hulog
32	fear	'hadluk	'hadluk	kudza'w-an	'hadlok	'hadlək		'hadlok	hadluk	hadluk (?)	hadluk	k<ulu>~<kalisanŋ <fearful >	hadluk [DVO] ma-'hadlək
33	feather <large>	bal'hi:bu	bala'hi:bu	bal'hi:bu	bal'hi:bo	bal'hi:bu		bal'hi:bo			bal'hi:bu		bala'hıbo
34	female / woman	ba'ba:j	ba'ba:ji	'ba:dʒi	'ba:ʔi	'ba:(d)zi		ba'ba:j	badʒi [W]		ba'ba:dʒi		ba'baʔe
35	female teen	'da:ga	da'la:ga	'da:ga	'da:ga	'da:ga		'da:ga					
36	fence	ku'ral	ku'ral	ku'raw	ku'ral	la'bat		ku'ral	kural	kuraw			ku'ral
37	fire	'ka:ju	ka'la:ju	'ka:dʒu	'ka:jo	'ka:(d)zu		'ka:jo	kaju [W]		ʔa'puj	fuego [loanword]	'sunog
38	five	li'ma	li'ma	li'ma	li'ma	li'ma / 'siŋku		li'ma			li'ma		li'ma
39	floor	'sa:wŋ	sa'lug	'sa:wŋ	'sa:wŋ	'sa:wŋ		'sa:wŋ					
40	flower	bu:'wak / 'bu:wak	'bu:lak	'bu:wak ~ bu'wak	'bu:wak	bu:wak ~ bu:'wak		bu:'wak	buwak	buwak	'bu:jak		'bulak

41	Foot	ti'ʔil	ti'ʔil	ti'ʔil	ti'ʔil	ti'ʔil ~ ti'ʔil		ti'ʔil	tiʔil	tiʔil	si'ki	tiʔil	tiʔil
42	hand	ka'mut	a'li:ma ka'mut	ka'mut	ka'mot	ka'mut		ka'mot			ʔa'li:ma		ka'mut
43	head	'ʔu:	'ʔu:lu	'ʔu:	'ʔu:lo	'ʔu:		'ʔu:lo			'ʔu:ju		'ʔulo
44	heel / sole	la,pala'pa	la,pala'pa	ti'kud / la,pala'pa	ti'kod / la,pala'pa	ti'kud / la,pala'pa		ti'kod / la,pala'pa					la,pala'pa
45	house	'ba:j	ba'laj	'ba:j	'ba:j	'ba:j		'ba:j	ba:aj			balaj~balaj <toy house >	ba'laj
46	how much/many	pi'la	pi'la	pi'la / tag'pi:la	'pi:la / tag'pi:la	'pi:la / tag-'pi:la		'pi:la / tag-'pi:la	pila	pila			'pila
47	hunger	'gu:tum	'gu:tum	'gu:tum	'gu:tom	'gu:tum / ku'tas		'gu:tom	gutum				gʊ'tom
48	in / inside	'su:d	su'lud	'su:d [" su:d di'ri "]	'so:d	'su:d / da'dʒun		'so:d	sulud	dʒamu <negative >	su'jud		
49	knee	'tu:hud	'tu:hud	'tu:hud	tu'hod	'tu:hud		'tu:hod					'tuhod
50	know <person>	kaʔi'la	kaʔi'la	kaʔi:la [" kaʔi:la man nahu si'dʒa "]	kaʔi:la	kaʔi'la	pag-ka- ʔila	kaʔi:la					
51	laziness	'ta:pul	'ta:pul	'tapu'w-an	'ta:pol	ta'pu:'wan		'ta:pol	tapulan	tapuwan			
52	learn	'katʔun	'katʔun	ma- hi'baw-ʔan	'katʔon	na-'sabt-an		'katʔon					pag-ka- hibalo <know > / alam <know > [DVO] ma-hiba'lo <know >
53	left <hand>	'wa: (infq) / wa'la	wa'la	'wa:	wa'la	'wa:(ʔ)		'wa:			wa'ja		wa'laʔ
54	lightning	'kidlat / 'ki:lat	'ki:lat	'ki:lat	'ki:lat	'ki:lat		'ki:lat					kɪd'lat

55	male / man	'la:ki	la'la:ki	'la:ki	'la:ki	'la:ki		la'kr		laki	la'ja:ki		la'lakr
56	medicine / heal	'tambal	'tambal	'tambaw [" tam'ba:wi na si'dʒa "]	'tambaw	'tambaw		'tambal					tam'bal
57	mistake	sa'jup	sa'jup	sa'jup	sa'jop	sa'dʒup		sa'jop				sajup	
58	monkey	'ʔungguj	'ʔungguj	'ʔunʒoj	'ʔunʒoj	'ʔunʒuj		ʔunʒoj					
59	moon	'bu:wan	'bu:lan	'bu:wan	bu(:)'wan	bu:'wan		bu'wan					'bulan
60	morning	'buntag	'buntag	'buntag	'buntag	sa'dz'u~sa'dʒu		'buntag					ga-buntag-a [CGY]
61	name	'ɲa:n / pa'ɲa:n	'ɲa:n	'ɲa:n	pa'ɲa:n	'ɲa:n		pa-'ɲa:n			'ɲa:jan		pa-'ɲalan
62	night	ga'bi:ʔi	ga'bi:ʔi	ga'bi:ʔi	ga'bi:ʔi	ga'bi:ʔi / 'ɲiɲɪt		ga'bi:ʔi	gabiʔi	gabiʔi	du'jum		ga'biʔi
63	nose	ʔi'lunʒ	ʔi'lunʒ	ʔi'lunʒ	ʔi'lonʒ	ʔi'lunʒ ~ ʔi'lunʒ		ʔi'lonʒ	ʔilonʒ	ʔilonʒ	i'lunʒ		ʔi'lonʒ
64	not	'di:ʔ	'di:liʔ	'di:ʔ ~ 'diʔ [" diʔ=ku "]	'di:liʔ	'di:ʔ	diliʔ	'di:liʔ	diliʔ (?)	diliʔ (?)	'di:liʔ		diliʔ [DVO] / hindiʔ [DVO]
65	not <also none >	'wa:ʔ	wa'laʔ	'wa:ʔ	wa'laʔ	'wa:(ʔ)		'wa:ʔ	wa / wan- a / way sulod	wa / wana / sa dʒamu	wa'jaʔ	walaʔ (dʒa/dʒud)	ma-walaʔ / wa=j [CGY] / wa'laʔ
66	palm	'pa:d / 'pa:lad	'pa:lad	'pa:d	'pa:lad	'pa:d		'pa:d					'palad
67	push	'tu:d / 'tukmud	'tu:lud	'tu:d	tu'lod	'tu:d / 'tu:hud		'to:d			'ʔu:sud		tuk'lod
68	rain	ʔu'wan	ʔu'lan	'ʔu:wan	ʔu(:)'wan	ʔu:'wan		ʔu'wan	alindahaw / taligsik / dawadawa	ʔalindahaw / taligsik [light rain]	ʔu'jan		ʔu'lan
69	red	pu'wa	pu'la	'pu:wa	pu(:)'wa	'pu:wa		pu'wa			pu'ja		pu'la

70	return <home/go back>	ʔu'li? / 'ba:lik	ʔu'li?	ʔu'li?	ʔu'li?	ʔu(:)'li?	ʔuli?	ʔu'li?					'balik
71	reverse	ba'li / ba'liktad	ba'li	ba'li	ba'li?	ba'li / 'ga:ba?		ba'li					
72	river	su'ba?	su'ba?	su'ba? ~ sa'pa?	su'ba?	su'ba? / sa'pa?		su'ba?			su'ba?	sapa?	su'ba?
73	road / path / trail	'da:n	'da:lan	'da:n	'da:n / ʔagi'ʔa:nan	'da:n / ʔagi'ʔanan		'da:n / ʔagi'ʔa:nan			'da:jan		'dalan
74	root	ga'mut	ga'mut	ga'mut	ʔu'gat	ga'mu:t / ʔu'gat		ga'mot			ʔu'gat		ʔu'gat
75	run	'da:gan	da'la:gan	'da:gan	'da:gan	'da:gan		'da:gan	dagan	dagan		lanat-lanat <playful act of running >	'da:gan
76	sand	'ba:s	ba'las	'ba:s	'ba:s	'ba:s	ʔiʔun / sulti	'ba:s					ba'las
77	say	ʔi'ʔun	ʔi'ʔun	'ʔiʔun	'sulti	ʔis'tu:ja / 'su:ʔi~su:ʔi / ʔi'ʔun		'sulti	ʔiʔun [W]		la'ʔuŋ		ʔi'ʔun
78	scratch <an itch> / itch	ka'tul / 'ka:wt	'ka:lut	'ka:wt / ka'tol ["'kawta ni ahuŋ likud kaj ka'tow ka'ʔa:ju "]	'ka:wt / ka'tol	'ka:wt / ka'tul		'ka:wt / ka'tol			'ka:mut		ka'tol
79	sell	ba'ligja?	ba'ligja?	ba'ligdʒa?	ba'ligja?	ba'lig(d)za?		ba'ligja?					pa'lit
80	sin	'sa:ʔ	sa'la?	'sa:ʔ [" nakasa:ʔ ka 'na:hu "] [note: "way l"]	sa'la?	'sa:ʔ / sa'dʒup		'sa:ʔ					
81	skin	'pa:nit	'pa:nit	'pa:nit	'pa:nit	pa:nit		'pa:nit				'pa:nit	'panit

82	slave	ʔu'li:pun	ʔu'li:pun	ʔu'li:pun	ʔu'li:pun	'da:ʔug [gi-,daʔug-'da:ug]		ʔo'li:pun					ʔul'pon
83	sleep	'tu:g	'tu:lug	'tu:g	'tu:log	'tu:g		'to:g				'tu:jug	'tulog
84	smoke	a'su	a'su	ʔa'su	ʔa'so	ʔi'roʔ		ʔa'so				'ʔu:suk	ʔa'so
85	snake	bi'tin / ha:s / sa'wa	bi'tin / 'ha:las / sa'wa	'ha:s / sa'wa ~ bi'tin	'ha:s	'ha:s		'ha:s				'ha:jas	'halas
86	soul / spirit / ghost	'ka:g <infq> / ka'lag	ka'lag	'ka:g	ka'lag	'ka:g		'ka:g				ka,lag~'ka:lag <halloween > / ʔa'muʔ	kalulu'wa
87	spit	'lu:waʔ / lu'waʔ	'lu:waʔ / lu'waʔ / 'lu:laʔ	'ludʔan ['lu:waʔ]	lu'waʔ	lu'waʔ		lu'waʔ				lu'daʔ	lu'waʔ
88	swallow	'tu:n	'tu:lun	'tu:n	tu'lon	'la:muj		'tu:n / 'tu:d					tu'lon
89	ten	na-'pu:ʔ / 'dʒi:s	na'pu:luʔ	'pu:ʔ	na'pu:ʔ	(na-)'pu:ʔ		na'po:ʔ				na-'pu:luʔ	pulo
90	they	si'la	si'la	si'la [note: siya = si'dʒa]	si'la	si'la	sila / ilaha	si'la	sila	sila	si'la	sila	si'la / ilaha <possessiv3 [DVO]
91	three	tu'lu	tu'lu	'tu:	tu'lo	tu'lu		tu'lo				tu'ju	tu'lo
92	throw	'la:baj / 'ʔittʃa	'la:baj	'la:bug / bali'bag	'la:baj	'la:baj / ʔi-'la:bug		la:baj				la'bak / itsa	'labaj
93	tongue	'di:laʔ	'di:laʔ	'di:laʔ	'di:laʔ	'di:laʔ		'di:laʔ				'di:laʔ	
94	trousers	panta'lun	panta'lun	kar'su:nis	panta'lon	panta'lun		kar'so:nis					
95	wait	hu'wat / hu:wat	hu'lat	'hu:wat	hu'wat	hu'wat		hu'wat				ga-hulat	hulat [CGY]
96	west	ka'sadpan [fr. Sawp / sa'lup]	ka'sadpan [fr. Sa'lup]	ka'sadpan ~ ka'sawpan [sawp]	ka'sadpan / 'sa:wp	'sa:gpanan / 'sa:wp		ka'sadpan					

97	widow	ba:w	'ba:lu	na-'ba:w	'ba:lo			'bju:da / 'pju:da					
98	word / language	'pu:ŋ	'pu:lun	'pu:ŋ / [pagʔiŋun / sinulti'han / pu:ŋan	'pu:lon / pinulu'ŋan	ʔis'tu:ja / ʔinistu:ja'han	lingwahi	'pu:lon / pinu'lu:ŋan				pulun <word >	
99	worm	ʔu:d	ʔu:lud	'ʔu:d / wa'ti	'ʔu:d / wa'ti	'ʔu:d / wa'ti		'ʔo:d / wa'ti				'ʔu:jud	'ʔolod
100	Yellow	'ji:lu / da'lag	'ji:lu / da'lag <light yellow >	'da:g [note: da'lag = small frog]	'da:lag	'je:low		'da:g				da'jag	

Table 3. SBS

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		BS				
		SBS				
		TBS		SRS		
		BTW	TSG	SGD	JAU	TGN
1	abaca	'ʔabaka	lanut	'abaka		
2	angry	su'koʔ	akig / ama:	ka'dʒəhət / 'ɲisug [S]		
3	beat bat whip		lagut			
4	big large	maʔas'lag	dakulaʔ	da'koʔ	da'kuʔ	
5	Blanket weave <cloth>	saba'nas / ta'gok <weave> / ha'boo	hablun <loom> / habul <sarong>	'habəj / haboj [S]		
6	Body	'lawas	anggawtaʔ / baran	'lawas	'la:was	
7	Bottom Below under	'laom / ʔo'bos <under house> / ʔi'ɲud <under house>	sawm			ʔi'laum
8	buy	bi'liʔ	bi:	pa'lit		pa'lit
9	callus		kubal			
10	carabao	'ka:baw	ka:baw	'karabao		
11	carry <general>	daa	da:		da'ja	da:
12	charcoal	'ʔuliŋ	buliŋ	'oliŋ	'ʔu:liŋ	

13	choose	'pili?	pi:	'pili		
14	climb	'daag	da:g / sulad	'saka / da'jag		
15	comb	sod'laj	su:d / sudlaj	sod'laj	'sudlaj / 'su:jud	
16	cook	'kamo	addʒal / lutu?	'lutu	'lu:tu? / 'sunʒad	
17	day	'ʔadlaw	adlaw	'adlaw	'ʔadlaw	
18	deaf	bo'ŋo	buŋul	bə'ŋəj / bo'ŋoj [S]	bu'ŋuj	bu'ŋu:
19	deep	'haom	lawm	la'jəm / la'jom [S]		
20	Defy resist		muŋkil / sukul <to thank >			
21	drought		hulaw <rain stops >			
22	dry <under the sun>	pagbu(ʔ)'ad	buwad	bo'jad		
23	ear	ta'liŋa	tajŋa	ta'liŋa	ta'li:ŋa	ta'li:ŋa
24	earwax	ʔatu'li	atuli / atil		ʔatu'li	ʔatu'li
25	east	suba'ŋan	masrik <archaik > / subaŋan	Səba'ŋan [G] / si'laŋan [S]		
26	eel	ka'sili	induŋ	ka'sili	ka'si:li	
27	egg	ʔit'log	iklug	'itlog	'ʔitlug	ʔitlug
28	eggplant	brin'hinas		bəriŋ hinas		
29	eight	wao	wa'lu	wa'ju	wa'ju	
30	eyebrow	'kilaj	kilaj	'kilaj		
31	fall <drop>	ʔi-'hoog	hulug / hu:g	'hujog	'hu:jug	ni-da'bas
32	fear	mi-'buga?	buga?	had'lok	hadluk	hadluk
33	feather <large>	la'wi <tail of rooster> / bala'hi:bu			barhi'bu	balhi:bu
34	female / woman	'da:ga	babai	ba'badʒi	ba'ba:dʒi	babai

35	female teen		da:ga			
36	fence	ko'ral	a:d	ko'ral		
37	fire	'ka:jo	api / ka:ju	kajad3o	ka'ja:d3u	'ka:ju
38	five	li'ma	lima <also hand >	li'ma	li'ma	
39	floor	sa'ʔog	lantaj	sa'jog		
40	flower	'buwak	sumpiŋ	bu'jak	'bu:jak	'buwak
41	Foot		siki		si'ki	
42	hand	a'lima	lima		ʔa'li:ma	ʔa'lima (?)
43	head	'oo / ʔu:	u:	'ojo	'ʔu:ju	ʔuu
44	heel / sole	ti'kod / la,pala'pa	tikud-tikud / pa:d <sole/palm >	ti'kod / ,lapa'lapa	la,pala'pa	
45	house	'baaj	ba:j	ba'jaj	ba'jaj	baay
46	how much/many	man'ʔo	pila	pi'la	pi'la	pi'la
47	hunger	ban'los	gutas / hapdiʔ	'gutom	'gu:tum	
48	in / inside	'suud	lawm / su:d		su'jud	'suud
49	knee	'tohod	tuhud	'tuhod	'tu:hud	
50	know <person>	mika-kila:	kila:	ki'laja	ki'la:ja	ki'la:
51	laziness		lisuʔ			
52	learn	pag-kan'jat	hapal	tu'ʔun	tu'ʔun	
53	left <hand>	ka'waa	lawa	wa'ja	wa'ja	kali'wa:
54	lightning	ki'lat	kilat	'kilat		
55	male / man	ʔu'sog	usug	la'jaki	la'ja:ki	'la:ki
56	medicine / heal	tam'ba	tawal (loanword?)	'tambaj		
57	mistake		salu / sa:ʔ		sa'd3up	
58	monkey	ʔa'moʔ	amuʔ	a'mo / 'oŋgoj		

59	moon	'buwan	bulan	'bujan	'bu:jan	bu:wan
60	morning	hi'naʔat	mahina(?)at	'buntag		
61	name	'ŋaan	ŋa:n	'ŋajan	'ŋa:jan	ŋaan
62	night	'doom	du:m	du'jom	du'jum	duum
63	nose	ʔi'loŋ	ilun	i'loŋ	ʔi'lun	ʔi'lun
64	not	diʔ / 'diliʔ	diʔ / bukun	'dili		'di:liʔ
65	not <also none >	waʔ / waaʔ	walaʔ / waj <existential>	wa'ja		adʔun / waʔ
66	palm	'paad	pa:d	'pajad	'pa:jad	
67	push	i-'tood	tu:d / tulak	to'jod	tu'jud	i-'tuud
68	rain	'ʔuan	ulan	u'jan	ʔu'jan	ʔu'wan
69	red	'puwa	pula	po'ja	pu'ja	pu'wa
70	return <home/go back>	ʔo'liʔ	uliʔ / balik	pag-'ʔoli	'ʔu:liʔ	'ba:lik (?)
71	reverse	mi-ba'li			ba'liskad	
72	river	'saogan	sapaʔ	su'baʔ	su'baʔ	
73	road / path / trail	kalsada / 'daan	da:n	agi'hanan	'da:jan	'daan
74	root	ga'mot	gamut	ga'mot	ga'mut	
75	run	'lagoj	da:gan	'dzagan		
76	sand	bu'hanjin	buhanjin	bu'hanjin	bu'ha:njin / bajbaj	bu'hanjin
77	say	la'ʔon	batbat / bitfara / ijan / pamun	'sulti	'sulti	
78	scratch <an itch> / itch	paŋamas / 'kamas / maka'too	kagat / kalut	'kajot / du'kag	'ka:jut	'kawut
79	sell	baligiaʔ	bi: / daŋag	ba'ligdʒa		
80	sin	'saaʔ	dusa		sa'jaʔ	

81	skin	'panit	pa(?)is	pa'nit		
82	slave	?olipon	i:pun / banjaga?	sugu'?onon		
83	sleep	ka-'toog	tu:g	'tojog		'tu:rug
84	smoke	?a'sok	asy	a'so?		
85	snake	'ha:s	ha:s	'hajas		lu'da? (?)
86	soul / spirit / ghost	ka:g	nyawa		ka'lag	
87	spit	lu'wa?	luwa? / lura? <saliva >	lo'da?	lu'da?	
88	swallow	'toon	tu:n	la'moj		
89	ten	na-'poo? / djes / sampu?	hanpu?	na'pojo	na'pu:ju?	
90	they	si'la	sila	sila	si'la	si'la
91	three	'too	tu:	tu'jo	tu'ju	tu:
92	throw	sali'baj	bugit	'poko? / la'bak	la'bak	labak
93	tongue	'dila?	dila?	'dila	'di:la?	'dila?
94	trousers	sa'waa	pantalun / sawwal	kar'sonis		
95	wait	'ta:gad	a: / tagad	u'jat	'hawak	
96	west	sadpa'nan	sadlipan [sadlup]	ka'sadpan		
97	widow	bao	balu	bi'joda	'ba:ju	
98	word / language	sinultihan	amanat <something told >	sinul'tihan		
99	worm	'bi:tuk <stomach >	u:d	wa'ti	'?ujud / wa'ti	'?uud
100	yellow	ma'laag	bijani?		du'jaw	(mara:g) (?)

Table 4. PMB, NMB, and CEMB

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		MB					
		PMB	NMB	CMB			
				CEMB			
				MSM		MQK	MBD
MKX	SCM	LNG					
1	abaca	*ʔabaka	ʔabaka	abaka	abaka	abaka	ʔaba'kaʔ
2	angry	*buluʔ	napao / napaʔok	kabujuʔ	'sakit	nabuyuʔ <anger >	'laŋot / so'koʔ / ka'bouʔ
3	beat bat whip						
4	big large	*dakel	'ʔaʔagi	'dugi	madu'dugi	maʔas / ma-aslag	mə'aslag / ta'kinan / sanʔkodaŋ / dakəə
5	Blanket weave <cloth>	*habəl <weave >	habul	saba'nas / oghaboj	mag-'hagbon	luʔub / abə'ə	luʔ'ubon / 'aboo <weave >
6	Body	*lawa	lawa	'jawa	'lawas	'lawa	'lawa
7	Bottom Below under		ʔubus				
8	buy	*bul(l)i	palit	boli	'palit	palit	'boli
9	callus						
10	carabao	*karabaw	ka:bow	Kəbow	kalibau	'kabaw	kada'bau
11	carry <general>						
12	charcoal	*buliŋ [loanʔ]	oliŋ	bu'liŋ	uriŋ	'buliŋ / uliŋ	'buliŋ

13	choose	*piliʔ	pili	piliʔ-on		pamili	'pili
14	climb	*paN-naHik / *pa-naHik <a tree >	hapla	punhik	hense panik	mt-ta'karag / hse- pama'nik	'ponhik
15	comb	*suwat / *sulud	sudlaj / sulud	sugkad	'sudlaj	'sudlaj	'sugkad / 'sudlaj
16	cook		luŋag	sunʔad [loan]	'sun-ad	oglaʔan	'lutuʔ / pa'ŋabu
17	day	*ʔaldaw / *ʔandaw	ʔadlow	ɛdow	adlaw	'araw	'ʔadow
18	deaf	*bəŋə	bu'ŋul	buŋɛ	buŋo	ba'ŋə	'boŋoo
19	deep	*daləm	ma-daum	dajum	hilaom	madaləm	ma'daom
20	Defy resist						
21	drought						
22	dry <under the sun>	*bəlad [probably heavily scattered word]	bwad	ugbujad	mag-boad	bo'ad	'boad
23	ear	*taliŋa	taliŋa	taliŋa	ta'liŋa	ta'liŋa	ta'liŋa
24	earwax						
25	east		sabagan	bɛ bagan	suba'ŋan		si'latan
26	eel	*kasili	kasili	kasili	kasili	kasili	'bilog
27	egg	*ʔatulug	itlog	atojog	itlug	atoog	ʔo'toug / ʔa'toug
28	eggplant		balinʔinus / taonʔ	birinʔinas	birinʔinas	bringʔinas	'taunʔ
29	eight	*walu	wao	waju		waw	'wau
30	eyebrow	*kiraj	kilaj	Keloj	ki'irai	kiləj	'kiloj
31	fall <drop>	*hulug [borrowed?]	hoʔog	ka-ʔojug	kagtaŋ	ka-uug	'ʔuug <heavy object >
32	fear	*haldək / *handək	hadluk	kahədok	ma'hadok	na-andək	ka'hadok
33	feather <large>		lawi <rooster tail >	bubi	bara'hibu	lawi <rooster >	'lawi

34	female / woman	*bahi	badzi	bohi		'bujag / daaga	'bujag / 'bohi
35	female teen					daaga (?)	
36	fence	*ʔalad	labat / (ʔalad)	kural [loan]		'aad	'ʔaad
37	fire	*hapuj	hapuj	Kedu [loan?]	a'tuun	a'tuun	'kaju / a'tuun Monkayo dialect
38	five	*(la)lima	lalima	lima		lima	'lima
39	floor	*saʔæg	saʔag	soʔog	saug / bantaw	səʔog	'soʔog
40	flower	*bulak	buwak	bujak	buʔak	'buak	'bulak
41	Foot						
42	hand	*bəlad	buktun	'bojad	ali'ma	bəkten	'boad
43	head	*ʔulu	o: / ulu	uju	uu	uu	'ʔuu
44	heel / sole	*halu <heel > / *palu <sole?>	lapala'pa	'paiu / pajju		kitiŋkitiŋ	'pau
45	house	*balaj	ba:j	bajoj	'baaj	baəj	'baoj
46	how much/many	*pira	pila	pilakan		'pila	'pila
47	hunger	*bitil [DIB - bitii <stretch taut >]	kutas	bontas	gutum	ma-'anus	'bontas
48	in / inside						
49	knee	buʔəl / *ʔalub	tuhod	ajob	tu'hud	alub	'ʔaob / lo,konlo'kon
50	know <person>	*kilala [loan?]	kila:	kamaʔan / ma-ʔanon (ku)	kilaa	namaʔan	ki'laa
51	laziness						
52	learn	*ʔanad	tuʔun	ka'taga		anad	'ʔanad
53	left <hand>	*gibaŋ	wa:	kawei	'waa	kawaa	ka'waa
54	lightning	*kilat	kilat	'kilat		'kilat	'kilat
55	male / man	*maʔama	tow / maʔama	jukos	utau	lukos	'lukis

56	medicine / heal	*tambal [loan?]	tambal	tamɛ	tam'bau	tambaa	tam'baa / 'buuŋ
57	mistake						
58	monkey	*ʔubal	ʔamoʔ / ʔuŋoj	amuʔ	amoʔ	amuʔ	'ʔamuʔ / ʔubaa
59	moon	*bulan	buwan	bujan	'buan	bu'an	'buan
60	morning	*sələm	buntag	masəm		masə'əm	ka'siman / ma'siim / seem
61	name	*ŋadan	ŋaʔan	ŋadan		ŋa'ran	'ŋadan
62	night	*dukiləm	duman	madukilom		madə'kiləm	kadu'kilim / madu'kilim
63	nose	*ʔiduŋ	ʔiʔoŋ	simud	'iʔoŋ	'simud	'simud
64	not	*kunaʔ	baʔiʔ	konaʔ		konaʔ	'konaʔ
65	not <also none >	*wadaʔ	wa:	wadad	wadaʔ	waʔ	'ampan / 'wadaʔ
66	palm	*palad	pa:d	pajad	paad	paad	'paad
67	push	*tulud [loan?]	tu:d / tuhud	itid	mag-'tuud	'tuud	'tuud
68	rain	*ʔudan	ʔuʔan	u'dan	ulan	uran	'ʔudan
69	red	*maləgdug / *malalab	ma-ligaʔ	majogdog	pu'a	malogdog	ma'igdog
70	return <home/go back>	*ʔuliʔ	balik / uliʔ	paʔuliʔ		uliʔ	'ʔuliʔ
71	reverse		balika				
72	river	*wuʔig	subaʔ	wohig	subaʔ	sapaʔ	'wohig
73	road / path / trail	*dalan	da:n	dajan / badzaʔan		daan	'daan
74	root	*dalid	gamut / dalid <big roots >	ga'mut	'gamut	da'lid	'dalid
75	run	*pa-laguŋ	dagan	ogjaguŋ	mag-'dagan	'laguŋ	'laguŋ
76	sand	*paʔək	ba:s / balas	daŋgoŋ	bo'haŋin	'paʔək	'paok / 'bunbun
77	say		ʔiliŋ / sugiluŋ	nigʔiliŋ()a	sulti	kagi	ʔi'kagi

78	scratch <an itch> / itch	*katəl	katul	pa'ɲamas / ma-dogos	mag-'kamas / ka'tuw <itch>	ka'mas / mado'gəs	'kaus / 'kamas / 'dogos
79	sell	*baligja? [loan?]	balidza	baligda?	balig'ja?	baligja?	ba'ligja?
80	sin						
81	skin	*kindala / *laplap [palis probably axis word]	panit	'kubɛ	pa'lis	'palis	kin'daa
82	slave	*udipən	ʔulipun	masugu?		ajlanʔ	'ʔallanʔ / ʔajlanʔ / 'bihag / 'ʔudipin
83	sleep	*lipədəŋ	tiruga	oglipogonʔ		liporonʔ	li'pidiŋ
84	smoke	*ʔəbəl	ʔabul	o'bɛ(ʔ)	'asu	o'bə	'ʔibiɦ
85	snake	*ʔuləd	ha:s / baksan <non-poisonous >	hajjas	'sawa	mamaŋ	'ʔuod / 'mamaŋ Monkayo
86	soul / spirit / ghost						
87	spit	*ʔiləb	ʔilub	ilob	magluda?	ilob	'ilob / 'buga / 'lupad
88	swallow	*ləmud	lamoj	jamuduŋ	'lamʔod	lamud	'lamʔod
89	ten	*sa(m)pulu?	sampo	sam'puju?		sampuu?	sam'puu?
90	they	*sikəndan / *sikandan	ʔindan	dan			si'kandan
91	three	*[ta)təlu	tatu:	tatuju		tatau	'tuu / ta'tiu
92	throw		buno / salibaj	igtimbag		la'bak / timbag	'timbag / 'dogpak
93	tongue	*dila?	dila?	dila?	bunu?	dila?	'dila?
94	trousers	*saluʔal	sawal	sa'wɛ	kal'sonis	saur-a	sau'ʔaa
95	wait	*tagad	tagad	ogtagad		tagad	'tagad / a'janat
96	west	*sa(n)ləp-an	sowpan [fr. Sowp?]	sajopan		silatan	sa'ipan
97	widow	*balu	bow	ba'ju	bi'judu	ka'baw	'bau
98	word / language	*kagi	po:ŋ / pino:ŋan	ikago / inikagihan		kagi / inikagihan	'kagi / inika'gihan

99	worm	*kalləg	ʔulud	kajjog	'wati	'kaag	'kaig
100	yellow	*darag [P-GCP]	dalag [probably borrowed]	majahag			'mahag

Table 5. CSMB

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		MB			
		CMB			
		CSMB			
		ATD		OBO	
		DVO	DAE		
1	abaca	ʔabaka		abaka	
2	angry	bo(l)uʔ		laʔot	
3	beat bat whip			badas	
4	big large	dakol	dakəl	dakkoo	
5	Blanket weave <cloth>	tolʔob / ʔu(l)oson / linatuŋan / habol		ʔavoo	
6	Body	lawa		lawaʔ	
7	Bottom Below under			silob	

8	buy	boli / saliu <exchange >		bolli?
9	callus			
10	carabao	ka(l)abow		kaavow
11	carry <general>			dulluŋ
12	charcoal	musoŋ <soot > / uliŋ [borrowed]		musoŋ
13	choose	?a(l)am		aam
14	climb	panoik		penek
15	comb	sugkad		suwat / suud
16	cook	sugba		lutuk
17	day	?allow / ?aldow [Kapugi]	maallow	allow
18	deaf	na-boŋol		biŋoo
19	deep	ma-da(l)om		moraom
20	Defy resist			
21	drought			?otti <dry season >
22	dry <under the sun>	dampil / na-gaŋu		?ilad
23	ear	taliŋa	taliŋa	toliŋa
24	earwax			tuli
25	east	sila?an [silo?]		daya?
26	eel	bilog		kosili?
27	egg	?ato(l)ug		soo?
28	eggplant	taluj / ta(l)um		togotoŋ
29	eight	wawa(l)u	wawalo	molison / wau?
30	eyebrow	kiloj		kiloj

31	fall <drop>	ʔu(l)ug	na(ʔ)o(ʔ)og	'uug
32	fear	hallok	ɲilam-ad	allak
33	feather <large>		bolbol ta manok	lawiʔ <rooster tail >
34	female / woman	boi	ba(ʔ)e:	baʔaj
35	female teen			
36	fence	ʔa(l)ad		ʔaad
37	fire	hapuj	hapoj	ʔapuj
38	five	lalima	lalima	limaʔ
39	floor	soʔog		saʔag
40	flower	bulak	bulak	bulak
41	Foot			
42	hand	bo(l)ad	buwad	bolad
43	head	ʔu(l)u	o(ʔ)oo	uuʔ
44	heel / sole	pa(l)u / tabok		keddoj / pauʔ / paapaa
45	house	ba(l)oj		baaj
46	how much/many	pila / soŋo monu		pilaʔ
47	hunger	gutus		gutaslaw
48	in / inside		su(ʔ)od	daom
49	knee	buʔol		buwoo
50	know <person>	ka-taga		kilaa
51	laziness			
52	learn	ʔanad		pohinonaw
53	left <hand>	gibaŋ	walo na bokawan	ʔivaŋ
54	lightning	kilat		kilat

55	male / man	lukos	lukas	mamaʔ
56	medicine / heal	tambal / bu(l)uŋ <remedy >		bawiʔ
57	mistake			
58	monkey	ʔubal		ʔuvaa
59	moon	bu(l)an		bu(w)an
60	morning	ma-so(l)om		kosoomman
61	name	ŋadan	ŋaran	ŋaran
62	night	ma-ʔusilom / madukilom / madusilo / maʔukilom	madukelem	buliʔ
63	nose	ʔiduŋ		ʔiduŋ
64	not	konoʔ no(?)		konaʔ
65	not <also none >	wadoʔ		wadaʔ
66	palm	pa(l)ad		paad
67	push	ʔusuŋ	idusono	ʔusuŋ
68	rain	ʔudan	uran-en <to rain >	ʔuran
69	red	ma-la(l)ab	malaʔab	ma-lutuk
70	return <home/go back>	ʔuliʔ		ʔuliʔ
71	reverse			
72	river	woig	suba	ʔowəg
73	road / path / trail	da(l)an	daan	daan
74	root	dalig		dalig
75	run	pa-laguŋ		pollahuŋ
76	sand	bajokbok	ba(?)as	paok
77	say	kagi / kun <they say >	ika-gino	ʔoseŋ
78	scratch <an itch> / itch	kutkut / dogos	kau:t	kutkut

79	sell	duad / saliu <trade >		boligia?
80	sin			saa?
81	skin	laplap	lap-lap	kindaa
82	slave	udipon		?uripon
83	sleep	hidogo?	mag-ilaga kaw	tirugon
84	smoke	obol	obol	'obboo
85	snake	u(l)od		?uod
86	soul / spirit / ghost			gimukud
87	spit	ilob	lu(?)wa	?ilob / luwa?
88	swallow	abo(l)on		lommod
89	ten	sampu(l)u?	sampo	sa-puu?
90	they	kandan / sikandan / dan	mo(?)uniŋ	dan
91	three	to(l)u / tato(l)u	tatew	ataalu?
92	throw	dogpak / tugdo? / tuddo? / onkod		lumbag
93	tongue	dilo?	dila	dila
94	trousers	sa(l)u?al		sowwaa
95	wait	tagad		tagad
96	west	linoban / sa(l)opan		dava? / saup <also: sunset >
97	widow	ba(l)u		bau?
98	word / language	kinagian / kagi <word >		kinohijan
99	worm	liwati	oo(?)od	?uod / liwati?
100	yellow	lahag		maag

Table 6. PMK, DAW, and NMK

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		MK					
		PMK	DAW				NMK
			DGC	MNY	BGN	KRG	KYK
1	abaca		'abaka	lanut / abaka	'abaka	abaka / lanot	abaka
2	angry	*daman	galit	na-daman	da'man	na-'daman	jadaman / jasakit
3	beat bat whip						
4	big large	*dakula?	da'ku?	daki?	ba'gas	bagas	badi
5	Blanket weave <cloth>		'umut / 'humut	sabanas / abol	'tabun / sabanas / ha'bun	sabanas / habuu	sabanas
6	Body	*lawas	lawas	lawas	'lawas	lawas	lawas
7	Bottom Below under						
8	buy	*bili (*palit [axis?])	bi'li	palit / bili	palit	palid	pallit
9	callus						
10	carabao	*kadabaw	ka'rabaw	karabao	'kabaw	kabow	karabaw
11	carry <general>						
12	charcoal	(?)uliŋ	'karbon / u'riŋ	oliŋ	'uliŋ	oliŋ	oriŋ
13	choose		'pili?	pili?	pili?	pili?	pilli?

14	climb	*panik	pa'nik	panik	pa'nik	panik	daiʔ
15	comb		'sudlaj	sudlaj	'sudlaj	sudlaj	sudlaj
16	cook		lutuʔ / ka'non	mag-lotoʔ	mag-'lutu	pagsunʔad	gasonʔad
17	day		ad'law	adlao	'adlaw	adlaw	adlaw
18	deaf	*bəŋəl ʔ	bu'ŋul	boŋol	'buŋu	buŋu	boŋol
19	deep	*laləm	mala'ʔum	laom	ha-laum	malaom	hallaʔom
20	Defy resist						
21	drought						
22	dry <under the sun>	*bəlad [loanʔ]	tu'joʔ	i-buad	buwad	pag-kajad	bowad (nʔ homaj)
23	ear		ta'liŋa	taliŋa	ta'liŋa	taliŋa	taliŋa
24	earwax						
25	east		'sikatan	subaŋan	suba'ŋan	sidlakan	sobaŋan
26	eel			kasili <fresh > / panaŋgitan <salt >	kasili	kasili	kasili
27	egg		ka'sili	itlog	itlug	itlog	rtlog
28	eggplant		ta'loŋ	taom	bəriŋhinas	taom	bringhinas
29	eight		wa'lu	otso	otso	otso [loan]	otso
30	eyebrow		'kilaj	kilaj	kilaj	kilaj	kiraj
31	fall <drop>	*hulug	'hulug	ma-hoog	hu:g	ja-hoog	hoog
32	fear		ma-'hadluk	ma-hadlok	mahadluk	hadlok	harajjoʔ
33	feather <large>		bala'hibu	pa-lawi		pallawi <rooster >	ikog (naŋ lomansad)
34	female / woman	*bubaj / *bəbaj	ba'baji	bubaj	bubaj	bubaj	bobaj

35	female teen						
36	fence		'istakada	koral	a:d / aŋkat	aŋkat	serko
37	fire	*atudun	a'ton	atoon	a'tun	atoon	atoon
38	five		'lima	siŋko	lima	siŋko	lima
39	floor		ban'taw	bantao	ba'sag / bantaw	tabla	bantaw
40	flower	*budak	'bulak	buwak	'buak	'buak	borak
41	Foot						
42	hand		a'lima	bukton	a'lima	alima	boktun
43	head	*(?)ulu	'ulu	oo	uu	oo	oo
44	heel / sole	*tabuk / *saki	ti'kud / kalam'pakan	tikod / palapala	tikud / lapa-lapa	tikod / palapala	tikad
45	house	*bəlaj ?	'bahaj	baj	'ba:j	baaj	baaj
46	how much/many		pilah	pila	pila	pila	pila
47	hunger	*gətəm	'gutum	gotom	gutum	ja-gotum	gotim
48	in / inside						
49	knee		tu'hud	tuhud	tuhud	tuhud	tohod
50	know <person>		ila	na-sajud	kilaa	i-kilaa	kilaa
51	laziness						
52	learn		mag-tuʔun	mag-toʔon	tigam	iga-tuʔun	tigam
53	left <hand>	*kawala	kali'wa [loan?]	kaliwa? [loan]	ka'wa:	kawaa	kawa na alima
54	lightning	*kilat	'kilat	kilat	kilat	kilat	kilat
55	male / man	*əsəg	u'sug	isog	u'sug	otaw	osəg
56	medicine / heal		tam'bal	tambal	tambal	tambal	tambaw
57	mistake						
58	monkey	*amuʔ / *ubəl	a'muʔ	amoʔ	a'muʔ	amoʔ	amoʔ

59	moon	*bulan	bwan	buwan	buwan	buwan	buwan	bowan
60	morning		u'maga	omaga	masu'su:m	tem'prano		kaʔadlaw / masosoʔom
61	name	*ɲadan	pa'ɲalan	paɲan	'ɲa:n	pa-ɲa:n		ɲaran
62	night	*də'ləm [P-GCP]	gabiʔi	gabi	duum	duum		doom
63	nose	*(ʔ)iduŋ	i'luŋ	iloŋ	'iloŋ	iloŋ		eroŋ
64	not	*didiʔ / bəkəʔ	'diliʔ	bokoʔ	buku / Dili	bokoʔ		diriʔ
65	not <also none >	*wada	wa'laʔ	waʔ	waʔ	waaʔ		waraʔ
66	palm	*palad	'palad	pad	pa:d	paad		paʔad
67	push		'tulak	tulak	tuud	ituud		tood
68	rain	*udan	u'lan	oan	uwan	uwan		oran
69	red	*pula	'pula	pula	puwa	ma-puwaj		powa
70	return <home/go back>		'uliʔ	m-oliʔ	uli	ju-ʔuliʔ		oliʔ sa baaj
71	reverse							
72	river	*(s)alug	'tubig	tubig	subaʔ	subaʔ		sobaʔ
73	road / path / trail	*dalan	'daʔan [tagalog loan?]	daʔan [tagalog loan?]	daan	daan		daan
74	root		u'gat	gamot	atup	gamot		gamot
75	run	*dalagan	'dagan	dagan	dagan	ju-dagan		daggan
76	sand		bu'haɲin	bohaɲin	buhaɲin	buhaɲin		bohaɲin
77	say	*laʔuŋ	la'ʔuŋ	solti	'sulti	laʔoŋ		pag-laŋ
78	scratch <an itch> / itch	*kalut & *katul	ka'nat / ma-ka'tul	maɲ-awot	'kaot-on / maka-tu <itch >	kaot / ma'ka-to <itch >		kawit / ma-katol
79	sell		balig'jaʔ	baligijat	baligjaʔ	baligdiaʔ		baligjaʔ
80	sin							

81	skin	*padis	pa'lis	palis	palis / panit	palis	panit
82	slave	*ʔəlləŋ	mu'tʃatʃu <loan >	ulipon	ma'sugoʔ	masuguʔ	anlaŋ / soggongan
83	sleep	*tudug	'tulog	ma-tolog	ma'tuog	pagka-tuug	matorog
84	smoke	*ʔəbəl	a'su [loanʔ]	oboo	ubuu	o'boo	oboo (naŋ atoon)
85	snake		has	mamaŋ	sawa / haas	haas	sawa / hagwason
86	soul / spirit / ghost						
87	spit		san'duk	dulaʔ	ludaʔ	ju-dulaʔ	lodaʔ
88	swallow		tun	tolon	'lamon	pag-tuun	toon
89	ten	*puluʔ	sam'poʔ	dʒes [loan]	dʒiis [loan]	dies [loan]	
90	they			kanilan	sila	silan	
91	three	*(ta)tulu	tat'lo	tres [loan]	tres [loan]	tris [loan]	too
92	throw		'timbag	təbak / i-ləbak	'bunoʔ / 'labak <away >	labak	
93	tongue		'dilaʔ	dilaʔ	dilaʔ	dilaʔ	dilaʔ
94	trousers	*saluʔəl	panta'lon	pantalones	karsunes [loan]	pantalon	karsones [loan]
95	wait	*tagad	'tagad	tagad	tagad	pag-tagad	magtagad
96	west		sa'lupan	salopan	'sadpan	sadlopan	saopan
97	widow		'bjudu	biodo [loan]	'bjuda [loan]	biuda [loan]	bijoda [loan]
98	word / language		sali'ta	sinoltihan	sulti / tijab	sinultihan	solti / tinijaban
99	worm	*kalog ʔ	'wati	wati	'kaog	wati	wati <earth >
100	yellow	*darag [P-GCP]	ma'lag	jelo	ma'lag	jelo	daag

Table 7. EMK and KLG

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		MK					
		EMK			WMK		
		MSK	MRY		KLG		
		TGP	CYW	KSG	LBT	MNT	SCZ
1	abaca	abaka	abaka	abaka	ʔulisaj <abaca string >	'la:nut	
2	angry	jamadaman	madaman	daman	daman	kadaman <angry>	madaman / ga-madaman <angry>
3	beat bat whip				badas / bunal <over the head >		
4	big large	dagdagi	dakul'aʔ	bagas	dakulaʔ	dakulaʔ	bagas / dakuwa
5	Blanket weave <cloth>	tabon	sa'banas	tabon	abul	ʔabul	dagmaj / kokob
6	Body	lawas	lawas	lawas	'lawas	'la:was	'la:was
7	Bottom Below under				dalɜm		
8	buy	ʔabili	palit	palit	bajad	bajad	magpalit / magabili
9	callus						
10	carabao	kaɭabaw	karabao	kaabaw		kalabaw	kalabaw
11	carry <general>				dala		
12	charcoal	oliŋ	oliŋ	oliŋ	ʔuliŋ	ʔuliŋ	uliŋ

13	choose	ʔapalliʔ	piliʔ	yagapiliʔ	palliʔ	pamalliʔ	magpuliʔ
14	climb	ʔapanik	ma'panik	katot	ʔanik	panog <climb a tree >	magpanik
15	comb	sowat	sudlaj / sowat	sodlaj	suwat	suwat	suwat
16	cook	ʔaʔutoʔ	lutuʔ		lutuʔ	lutuʔ	lutuʔ
17	day	allaw	aduun / allow	adlaw	ʔallau	ʔallaw	ʔallaw
18	deaf	biŋiʔ	boŋolʔ	biŋil	bəŋəl	bəŋəl	buŋul / beŋe
19	deep	maʔaʔim	maʔalʔom	mallaʔom	laləm	maʔla:ləm	maʔla:ləm
20	Defy resist						
21	drought				bajil		
22	dry <under the sun>	bʔad	bulʔada	ga-bowad	'bəlad	belad	bujad
23	ear	taliŋa	taliŋa	taliŋa		taliŋa	taliŋa
24	earwax				ʔatulai		
25	east	silatan	'silatan	silatan	silatan	silatan	silatan
26	eel	kasih	kasili / agmaŋ <sea >	kasili	kasili	kasili	kasili
27	egg	itlog	itog	itlog	ʔisəʔ na manuk	iseʔ no manuk	itlog / a'taʔ
28	eggplant	talom	talʔom	brinŋinas	talum	talum	taum
29	eight	walo	walʔu	wao	walu	walu	walu
30	eyebrow	kilaj	kilaj	kilaj		kilaj	kilaj
31	fall <drop>	yamallog	molʔog	yamallog	ʔulug / mo-lug	malug	ma-ulug
32	fear	yamallik	madlok	yamadlik	ʔallək	'mawat	'mawat
33	feather <large>	pallawi <rooster >	palawi <rooster >	palawi <tail of a rooster >		lakaj <tail of rooster >	palawiʔ <tail of a rooster >

34	female / woman	bobaj	'babaj	matadiḡ <old woman >	bubaj	bubaj	
35	female teen				dalaga		
36	fence	alad	taotail'	aṅkat	'ʔalad	'alad	tajtaj / aad
37	fire	atoron	ato ^l on	atoon	ʔa'tulun	atulun	atulun / atauun (?)
38	five	lima	lima	lima	lima	lima	lima
39	floor	laʔis	papan / basag <bamboo >	lagis	'bantal	bantal	bantal
40	flower	bolak [loan] / sabod	buwak	bo(w)ak	bulak	bulak	bulak
41	Foot						
42	hand	biktin	bokton	biktin	ʔa'lima	bekten	tullu? / bekten
43	head	olo	ul ^l u	oo		ulu	oo
44	heel / sole	tabok / paṭapaṭa	tabok / pa ^l apa ^l a	tikad	sakil	'sakil	tabok
45	house	balaj	ba ^l 'aj	baaj	balaj	balaj	baaj
46	how much/many	pila	'pilaʔ	pila	pila	pila	pila
47	hunger	jagitim	ma'gotom	magitim		'getemu	'getemu
48	in / inside				səlɔd		
49	knee	tood	toʔod	tood	bukubuku	bukubuku	tuʔud / aeb
50	know <person>	kikilala	'kilaja	i-kilaa	kilala	kaadean	kaadean
51	laziness						
52	learn	gaʔanad	ma'ganad	yagatoʔon	ʔinduʔ	siliḡ	katiyaman / maganad
53	left <hand>	kawala	'kawa ^l ja	kawaa	kala'wa	kawala	mawaya / kawa
54	lightning	kilat	'kilat	kilat	kilat	kilat	kilat
55	male / man	isig	'osog	isig	'ʔsɔḡ	eseg	iseg / eseg

56	medicine / heal	baboloŋ	bo'bol'on	tambal	buluŋ	babuluŋ	tambal / bubuung
57	mistake				salaʔ		
58	monkey	amoʔ	'amoʔ	amoʔ	ʔubal	ubal	amuʔ
59	moon	bolan	'bul'an	bowan	bulan	bulan	bulan
60	morning	masirim	ka'jandag	jam asoom	masɜlɜm	maselem	kayamdag / maseem
61	name	alan	'al'an	ŋaan	ŋalan	'ŋalan	ayan / aan
62	night	ʔabi	'gabi	gabi	ga'bii	gabi	'gabi
63	nose	iloŋ	'iloŋ	iloŋ	ʔi'luŋ	iluŋ	iluŋ
64	not	bikiʔ	bakuʔ	bikiʔ	diʔ / diliʔ	diliʔ, bekeʔ	diliʔ, bekeʔ
65	not <also none >	wala(j) / wa	wa'l'a	waa / wada	wala-j	walaʔ	walaʔ
66	palm	palad	pal'ad	paad	palad	'palad	'palad
67	push	tolod	tu'jud	dosoʔ	tulud	tulud	tujud / tulud / tutud (?)
68	rain	olan	m-ul'an	owan	ʔulan	ulan	ulan
69	red	mapola	'pol'aʔ	ma-powa	pu'la	mapulaʔ	mapulaʔ
70	return <home/go back>	jamoliʔ	ulia	yomoliʔ	likuʔ / ʔuliʔ	uliʔ	uliʔ
71	reverse				subali		
72	river	tubig	tobig	tobig	dakulaʔ na tubig	alug / tubig	alug / tubig
73	road / path / trail	dalan	'dal'an	daan	'dalan	'dalan	
74	root	gamot	gamot	gamot	dalid	dalid	gamot / daled
75	run	jadalagan	da'l'agan	ja-daagan	dalagan	da'l'agan	da'l'agan
76	sand	bowanjin	bo'anjin	bowanjin	pantad	pantad	pantad
77	say	ʔalaoŋ	jaga'laŋ	jaga-laʔoŋ	loŋ	law / loŋ	sulit / loŋ

78	scratch <an itch> / itch	gakaŋot	ka'l'ot / 'katol	kaʔot	katəl	alut	alut
79	sell	gabaŋigjaʔ	ba'ligjaʔ	baligjaʔ	baligjaʔ	galin	galin
80	sin				salaʔ		
81	skin	palis	palis	palis	kindal	kindal	pa'lu
82	slave	allaŋ		allaŋ	'ʔallaŋ	alllaŋ	sakup / ulluŋ
83	sleep	jatoŋog	ma-'toŋ'og	ja-toʔog	katulug	katulug	matujuŋ / matuug
84	smoke	ibiʔ	'obiil'	ibil	'ʔəbəl	ebel	abel / ebe
85	snake	timanap	'daono	sawa	bangul <poisonous / ʔulud <long skinny animal >	ulud <poisonous > / sawa <constrictor >	
86	soul / spirit / ghost				kalaluwa		
87	spit	jotobad	'tubad	tubad	ʔələb	eleb	tubod
88	swallow	ʔitiʔim	ma-'toŋ'on	jatuʔun	tələn	telen	
89	ten	sampotoʔ	sam'poŋ'o	japooʔ	sampuluʔ	sampuluʔ	
90	they	silan		(kanila)	silan	silan	
91	three	toŋo	tollo	too	tulu	tulu	
92	throw	ʔaontog	'timbag	labak / untug <away >	bintu / agbəl <away>	bintu / agbel <away>	
93	tongue	dilaʔ	'dilaʔ	dilaʔ	dilaʔ	dilaʔ	
94	trousers	baligkasan	'pantot	kasones		salwal / pantalun	
95	wait	jaʔatagad	tagad	təgad	tagad	tagad	tagad
96	west	sallipan	sal'lopan	saopan	salləpan [salləp]	salepan	sallupan
97	widow	baŋo	b'odo <widower >	bijoda	balu	'balu	
98	word / language	solit / pjaŋlaonjan	solit	jakatiab	tiŋəŋ	tingeg / pigloŋ	

99	worm	wati	kal'og	kaog	ʔulud <long skinny animal > / 'watti <earth >	watiʔ <earthworm >	
100	yellow	binaniŋ	ma-l'al'ag	malag	lalag	malalag	malalag

Table 8. WMK, TAG, and SG

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		MK					TAG	SG	
		WMK						SNL	SXN
		KLL		KQE					
		HGY	DWS	PSO	SLE	UDK			
1	abaca	abaka	abaca	abaka	abaka		ʔaba'ka	'rotaj	hote
2	angry	kadaman <anger >	kadaman <anger >	madaman	madaman		ga'lit	'daiʔ / nauŋ	piɖu
3	beat bat whip						'pa:lɔʔ		
4	big large	dakuwa	dakuwa(ʔ)	dakuwaʔ	dakuwa		mala'ki	ma-ti'kaŋ / gi'guβeʔ	guβaʔ
5	Blanket weave <cloth>	abul	abul	dagmaj	dagmaj / abul		'ha:bi(ʔ)	ka'riβu	kahiβu
6	Body	lauwas	lauwas	lawas	lawas		kata'wan	ʔaβaʔ	baɖaŋ / aβa
7	Bottom Below under					adti 'salad	ʔi'la:lim		

8	buy	magpabili	bayadi / magpabili	pagbili	bili	bajad	bi'li	bi'li	bili
9	callus								
10	carabao	kabauw	kabauw	karabao	karabaw		kala'baw	karim'baw	karimbao
11	carry <general>						da'la		
12	charcoal	uliṅ	baga / uliṅ	uriṅ	uliṅ		'ʔu:liṅ	'βoriṅ	'bohiṅ
13	choose	mapiliʔ	mapiliʔ	pili	piliʔ		'pi:li(ʔ)	'pile	pile
14	climb	manik	manik	panik	panik		'ʔakjat	'ʔaβiʔ	aβiʔ
15	comb	suwat	suwat	suwat	manuwat		'suklaj / 'su:jud	'sauʔ	sasauʔ
16	cook	inaṅ	lutuʔ	lutuʔ	lutu		'lu:təʔ		sasaʔ
17	day	allaw	allaw	allaw	allaw		'ʔa:raw	'law	ilo
18	deaf	bəŋə	bəŋə	bəŋi / bəŋə	buŋu		bi'ŋi	'beŋeliʔ	beŋeliʔ
19	deep	maəm	maəm	maəm	maum		ma'la:lim	'dauṅ	mara[luṅ
20	Defy resist								
21	drought						Tagtu'jəʔ		
22	dry <under the sun>	bəwad	bəwad <rice >	bəad	bwad		bi'lad	'ma[ə	mara
23	ear	taliṅa	taliṅaʔ	taiṅaʔ	taliṅa		'te:ŋa	'tu[li	tu[li
24	earwax								
25	east	silatan	silatan	silatan	dumagsa / silatan	si'latan	si'la:ŋan	si'baŋeŋ	dakiʔ
26	eel	malandug	kasili / malandug	kasiliʔ	kasili			ka'sili	ba[oto
27	egg	itlug	itlug	itlog	itlug		'ʔit'ləg	'tauriʔ	tiluhiʔ
28	eggplant	taum	taum	tawun	talon		ta'loṅ	sa'gotonṅ	poki

29	eight	wau	wau	wau / ?wawu	walu	walu	wa'lo	'waw	wa u
30	eyebrow	kilaj	kilaj	kilaj	kilaj	kilaj	'ki:laj	kiŋ'konda	kiŋkonda?
31	fall <drop>	maug	mijaj / maug	maug / ?mawug	mawog		'hu:lɔg	'naβo	tina?
32	fear	kallək	kallək	mawat	mawat		'ta:kɔt	'taku?	taku?
33	feather <large>	lakaj <rooster tail >	lakaj	bubu	bobo / lawi		bala'hi:bɔ	'?amaŋ	bimbu u
34	female / woman			bubaj	bubaj	kawbajan	ba'ba:ʔɛ	βa'βinaŋ	baβine
35	female teen					da'laga	da'la:ga		
36	fence	ad	aad	aad	ad / kambat			tiŋ'da?	tinda
37	fire	atun	atun	atuun	atuʔun	atulun	?a'pɔj	'putuŋ	putuŋ
38	five	lima	lima	lima	lima	lima	li'ma	'lima	lima
39	floor	lagus	lagus	lagəs / bantal	lagus	bantal	sa'hig	iŋ'sali?	iŋsali? / pi pa ʔi?
40	flower	bulak	bulak	bulak	bulak		bu'laklak	'βu a?	buŋaŋ
41	Foot						pa'ʔa		
42	hand	bekten	bəktən <forearm >	arina / ?arina	buktun	'palad	ka'maj	'lima	takiahi?
43	head	uu	uu	oo	oo / uu	ulu	'ʔu:lɔ	tiŋ'mbo?	tiŋmbo?
44	heel / sole	saki	saki	tabuk	saki			'pakeli?	pakeli?
45	house	bəj	bəj	baaj	baj	balaj	'ba:haj	'βa ɛ	ba ɛ
46	how much/many	pila	pila	pila	pila		mag'ka:nɔ / ?i'lan	'pi a	pira
47	hunger	bialos	gətəm / bialos	gətəm	gutum		'gu:təm	'rutuŋ	hutuŋ
48	in / inside						lɔ'ʔɔb		
49	knee	bukubuku	bukubuku	tuud	bukubuku	bukubuku	'tu:hɔd	'βuku	buku

50	know <person>	kila / matigam	k<in>ila / kila / matigam	maligam	katigaman		ki'la:la	ma-'siŋka?	siŋka?
51	laziness						ta'mad		
52	learn	tuʔud	siliŋ	anad	anad		mag-'tu:to	mɪ-'suljiti?	induŋ
53	left <hand>	kawa?	kawa?	kawa	kowa		kali'wa	ka'iri	kaihi
54	lightning	kikilə?	kikilə?	kilat	kikilat		'kidlat	'kila?	kila?
55	male / man	utaw / əsəg	utaw / əsəg	isəg	usug	eseg	la'la:ki	'ʔese?	ese?
56	medicine / heal	bubuŋ	bubuŋ	bubuŋ	babuŋ		ga'mot	'ʔundaŋ	undaŋ
57	mistake						ma'li		
58	monkey		ubə	amu?	uba		ʔuŋ'gəj	'ʔuba?	uba?
59	moon	buwan	buwan	buwan	buwan	bulan	bu'wan	'βuaŋ	buʌŋ
60	morning	kəmdəg	kəmdəg	kamdag	kamdag		ʔu'ma:ga	ma'ukadi?	ma-ʌkadi?
61	name	ŋan	ŋaan	aan	ŋan		pə'ŋa:lan	'ʔaʌŋ	areŋ
62	night	gabi	gabi	gabi	gabi		ga'bi	rɪ'bi	basa
63	nose	iluŋ	iluŋ	ilon	iluŋ	iluŋ	ʔi'ləŋ	'ʔiʌŋ	iruŋ
64	not	di?	di? / bəkə?	dili? / bəkən	dili / buko		'hindi(?)	'ta(ja) / ba'ine	baʌine / taβe
65	not <also none >	wa?	waa?	wa?	wala / ampad		wa'la?	'ta 'ʔapa	ta apa
66	palm	paad	paad		pad	'palad	'pa:lad	'paʌedi?	paʌidi?
67	push	itud	ituud	tuud	i-tud		'tu:lak	'surudi?	suaŋ
68	rain	ulaw	ulan	uwan	uwan	ulan	ʔu'lan	ta'riti	tahiti?
69	red	mapuwa	mapuwa	mapuura	powla? / pula?		pu'la	ma'ramu?	hamu?
70	return <home/go back>	taŋag	muli? / taŋag	uri	muli		ʔu'wi	ma'puʌe?	puʌe?
71	reverse						ba'liktad		

72	river	tubig	awug / tubig	lawas nanj tubig	sawug		'ʔi:lɔŋ	'sauriʔ	saļu
73	road / path / trail		daan	agijanan	dan		daʔan	'daɭeŋ	daɭeŋ
74	root	dalid	dalid	gamot	dalid		ʔu'gat	'ramuʔ	atuʔ
75	run	daagan	daagan	dagan / daagan	dumagan		'takbɔ	'taŋ	taɭaŋ
76	sand	pandad	pantad	pantad	pantad		bu'ha:ŋin	si'aɛŋ	ine
77	say	lawoŋ	lauŋ	loŋ	tuminug / tiŋug		'sa:bi / sali'ta	'βeɭa	bera
78	scratch <an itch> / itch	manŋawot	miŋaut	kaka~kati	ʔawut		kati' / kalot	mɪ'karo / ma'katiʔ	kaho
79	sell		magpa-bili	baligjaʔ	pabili	'galin	'benta	mɪ'bauʔ	baļu
80	sin						'sa:laʔ		
81	skin	palis	palis	paris	palis		ba'lat	'pisi	pisi
82	slave	allaŋ	allaŋ	allaŋ / banjaga	allaŋ / suguʔaŋan		ʔa'li:pin	'laŋ	ilaŋ
83	sleep	matog	matuug	katuug	matu		'tu:lɔŋ	ki'nabiʔ	tikiʔ
84	smoke	əbə	əbə	əbə	ubu	əbəl	ʔa'bo	'tipu	tipu
85	snake	mannanag	mannanap / uud	sawa	uud		'ʔa:has	ka'toaŋ	timpu
86	soul / spirit / ghost						ka'lu:luwa		
87	spit	mib	əəb	tubad	tumubad	eleb / ebed	du'raʔ	i'du	idu
88	swallow	mababaw	kumen / tunuŋ	lamun	supsupun	lamun	lu'nɔk	i'luʔ	iluʔ
89	ten	sampu	sampuuʔ	sampuʔ	sampu	sampuluʔ	'sampu(ʔ)	ma'puo	mapuɭo
90	they			silan			si'la		
91	three	to	tuʔ	tuʔu	to	tulu	'tatɔ	ta'tau	tatiɭu
92	throw	idami	itugpu / idami <away>	dami	ʔibuno / diami / kwadtu		'ta:pɔn	mɪn'dinaʔ	paɭoʔ

93	tongue	dila	dilaʔ	taŋan	dila		'di:la(?)	'dila	lila
94	trousers		sawwe / sawe	sawee	sowwa		panta'lɔn	sa'uariʔ	saʎana
95	wait	t<um>agad	tagad	tagad	tagad		hin'taj	maɾi'do	hado
96	west	salləpan	salləpan	salləpan	salupan	saləpan	kan'lu:ran	'nantaʔ	sliɖapiŋ
97	widow	bawo	mi-bau	bawu	baw			'bau	baʎu
98	word / language	pəglawoŋan	mig-lauŋ / l<in>auŋ-an	tiŋəg	tiŋug		sali'ta / 'wi:ka(?)	'βeʎa / ba'asa	bera
99	worm	uod	wattiʔ	watti <earth	uudsalupa / wati / allalago		'ʔu:ʔɔd	la'wati	timpu
100	yellow	kinanəŋ	maəg	binanəŋ	binanin			ma'didiʔ	maririhiʔ

Table 9. SB

(Green: Wave 1, Orange: Wave 2, Yellow: Wave 3, Violet: Dubious)

Key		SB								
		YKA	ABN	SLB						
				BCB		ISS			WSS	
			ABX	BDR	SJM	SSE	SML	SSB	SLM	
1	abaca	lanut	banda'la? / aba'ka?		lanut	lanut	lanut	lanut	lanut	lanut
2	angry	astel / ama:	?a'rima?	ɲandole	lasu	mataboag	pæddi? ataj	astolan	diugalan	
3	beat bat whip									
4	big large	haddʒe	ma'haja	?ojo	mehe	haja	hea	hea	mehe	
5	Blanket weave <cloth>	manta / oos	'paʔit	ɔls panas	siʔob	oos	oos	siag	o:s	
6	Body	puhu?	po'ho?	pu:ʔ	puhu? / baran	baran	baran	baran	baran	
7	Bottom Below under									
8	buy	belli	ba'li	məli	məlli / bælli	milli	bəlli	bəlli	bəlli	
9	callus									
10	carabao	kabew	karabaw		kalabaw	kabao	kalbaw	kalbow	kalbaw	
11	carry <general>									
12	charcoal	buliŋ	?u'riŋ		buliŋ	buliŋ	buliŋ	aloŋ	buliŋ	

13	choose	peneʔ	piliʔ	peneʔ	meneʔ / peneʔ	ameneʔ kita	peneʔ	peneʔ	peneʔ
14	climb	manaʔik	pama'hig	mɪnaik	ŋən-da:g	pasakat	daag	paneik	ŋanda:g
15	comb	suglej	su'daj	sudei	su:t	sut	sudlaj	sudlej	sudlaj
16	cook	bella	pata'hak	ma:pi	məlla / bəlla	magballa	bəlla	bəlla	tüгнаʔ
17	day	ellew	'ʔalaw	ari	əllaw	allaw	llaw	llaw	llaw
18	deaf	bisu	'buŋul	bɔŋɔl	bisu	bisu	bisu	bisu	bisu
19	deep	lalem	ma'lalum	lɔʔɔm	laom	loom	lalom	lalom	lüm
20	Defy resist								
21	drought								
22	dry <under the sun>	pato	ʔagi'mum	kʔriŋ / tɔʔɔ / tɔ:	ləgʔuʔ	amuhi	patohoʔ	tohoʔ	tohoʔ
23	ear	taiŋe	'taliŋa	taliŋɔ	ti:ŋa	taliŋa	taiŋa	teiŋa	taiŋa
24	earwax								
25	east	silajan	si'raŋhan	timur	mataʔəllaw	subaŋan	sobaŋan	sobaŋan	sübaŋan
26	eel	kasi:	'kasilig	baduŋ	kasili	kasii	kasii	kasii	kasi:
27	egg	pugad	ʔan'tallo	antəɔ	utəɔlo	buliŋa	ntəɔlo	ntəɔlo	iklug
28	eggplant	taluj	taroŋ	'tɔɔluj	taum	taloŋ	talum	talum	talum
29	eight	waluʔ	waloʔ	wawu	waoʔ	waluʔ	waluʔ	waluʔ	waluʔ
30	eyebrow	kilej	ʔi'raj	kiræi	kilaj	kilaj	kilaj	kilej	kilaj
31	fall <drop>	labuʔ	taktak	labu	labuʔ	labuʔ	huug	labuʔ	hu:g
32	fear	talew	ʔata'law	tawu / tenau	tau	talaw	tinau	talaw	tiau
33	feather <large>	lawi	ʔiŋ'kol	buʔu	iŋko manuk	maʔ	mmaʔ	limbajuŋ	tuil
34	female / woman	dende	'damdaʔ	dɪndɔ	dənda	denda	dənda	dənda	dənda

35	female teen								
36	fence	pake / biran	kudal	pagar	paga	ad	sasak	pake	a:d
37	fire	ebbut	a'pi?	a:pi	?api	api	api	api	api
38	five	lime	lima?	limo	lima	lima	lima	lima	lima
39	floor	ka:pan	bak'lag	dasar	lakapan	lantaj	lantaj	lantej	lantaj
40	flower	sumpiŋ	bu'rak	buŋo	sumpiŋ-sumpiŋ	bulakbulak	sumpiŋ	buŋa-buŋa	sumpiŋ
41	Foot								
42	hand	taŋan	'laŋom	taŋan	ləŋŋon	loŋŋon	laŋŋon	loŋŋon	ləŋŋün
43	head	ko:k	daku'luk	təkə?ək	ko:k	kok	kook	kook	ke:
44	heel / sole	tiked / pa:t (/) bettis	'bul?oŋ / pa'lat	tumit / tapak bitis	tikod / pat bəttis	buli? na?e / pad tape?	buli? tope? / pat tape?	buli? nei? / pat nei?	pu?ul / pa:t nai?
45	house	luma?	'ruma	ruma?	luma?	luma?	luma?	luma?	luma?
46	how much/many	pie kaju?	pira	daŋei	daŋöj	pila	pila	daŋej	pila
47	hunger	inusan	li'ŋaŋto	ləŋantu	liŋantu	liŋantu	liŋantu	ŋilantu	giütas
48	in / inside								
49	knee	tu?ut / kilale	tu'?ot	tu:?ut	tu?ut	kutu?ut	tu?ut	tu?ut	tu?ut
50	know <person>	ta?u	katu'?amam	ŋa'rati	kinata?onan	takilaa	ta?u	kilaa	katauhan
51	laziness								
52	learn	anad	?ata'?o	bə'ladzar	bəddza	maganad	anad	anad	anad
53	left <hand>	biban	kawi'ri	giban	kaili	βiban	biban	giban	kai
54	lightning	lalat	'kilat	kilat	kirat	lightning	laat	lalat	kirat
55	male / man	ekka	a?a?	dɪ:la	ləlla	lella	ləlla	ləlla	ləlla
56	medicine / heal	tambal	'buluŋ	təwas	uli?	tambal	tambal	tambal	tambal
57	mistake								

58	monkey	kuja?	kuja?	kujak	indo	kuja?	kujja?	kwija?	amo?
59	moon	bulan	'bulan	buwan	buan	bulan	bulan	bulan	bulan
60	morning	saluŋ	'malon	sinsau	saju	mote?mote?	subu	subu	subu
61	name	e:n	?a'rom	ɔɔn	aon	on	oon	oon	ü:n
62	night	saŋem	saŋom	ba:wu	saŋom	saŋom	saŋom	saŋom	saŋüm
63	nose	u:ŋ	?o'ruŋ	u:ruŋ	səmmo	uŋ	uuŋ	uuŋ	u:ŋ
64	not	gai-ga?i / duma?in	da'kaw	ŋga?ai / ŋa?	ssa? / nia?	ŋga?e / insa?	ŋga?i ka / mbal	sikeja / mbal	ga?i koret / nsa? paragan
65	not <also none >	ga? nia?	ga'ma?	ŋa:ru?un	nia? lu?u	sania?	nsa?	mbal nia?	hania?
66	palm		pa'lat	tapak taŋan	pat taŋan	pataŋan	pæddi?	pat taŋan	pa:t
67	push	tulak	padu'sum	tənuak / tuak	su:g / tuak	tinulak	tulak	hiut	tu:d
68	rain	ulan	'?uran	uran	uan	ulan	ulan	ulan	ulan
69	red	balik(an)	'pijat	da:arak	akket	peat	keat	keat	pula
70	return <home/go back>	mole?	balik	mole?	mole?	amole?	pole?	pole?	moe?
71	reverse								
72	river	bohe?	su'ba?	sowaŋ	so:ŋ	sowaŋ	sapa?	soaŋ	soaŋ / sapa?
73	road / path / trail	la:n	tata'jom	la?an diki	la:n	lan	laan	laan	dæddok
74	root	gamut	'gamut	gamut	gamut	gamot	gamut	ulagat	gamut
75	run	ubas	lala'hi?	ləla?ai / liŋɔu	souse	pabuaŋ	dagan	lillahi	dagan
76	sand	umus	'bajbaj	?uŋus	uŋus	umus	uŋus	uŋus	uŋus
77	say	sui-sui	amimugad	bi?utur	bi?jala / ba:?	bisara	muŋ	missala	ba?ba?
78	scratch <an itch> / itch	kukut / katel	kodkod / makatol	kikajou / 'kɔ:tɔl	kinato / kato / kato	kutkut	kakajaw / katol	kikkajo / katol	ka'tül

79	sell	pabelli	balig'ja?	ba:uk	dagaŋ / pabəlli	pinibilihan	pəbəlli	dagaŋ	dagaŋ
80	sin								
81	skin	lanjit	pa'nit	kulit	kuit	kwit	kuit		kuit
82	slave	bisaja	sa'kop	'otɔ:	ʔata	ata	ata	ata	ata
83	sleep	tuli	patu're?	turi	tuli	tuli	tuli	tuli	tui
84	smoke	humbu	humbo?	umbu	humbu	humbu	humbu	humbu	humbu
85	snake	sawe	sa'wa?	sɔʔɔ	so:	sowa	soa	soa	so:
86	soul / spirit / ghost								
87	spit	lura?	ruk'da?	ŋiluda	lura?	dura?	luja?	luja?	lura?
88	swallow	tellen	ta'lom	nɪlon	tellon	tinolon	təllon	təllon	təllun
89	ten	sampu:?	ʔa'watuŋ	sipuʔu	sapu:	uatoŋ	saŋpuu?	səppu:(?)	saŋpu?
90	they								
91	three	tellu	ta'lo?	tɪlu	təllu	tullu	təllu	tallu	təllu
92	throw	tibag / timan	'tapok	niman / tinimanan	dʒom kəllon / timan	tinumbukan / tinimanan	laruk / timan	hiak / timan	hiak an / timan
93	tongue	della?	'dala?	'dɪla	dəlla?	della?	dəlla?	della?	dəlla?
94	trousers	sauwal	saruwal	siluar	pantalun / sua	sawal	sauwal	sowal	sauwal
95	wait	agad	pagamta'ha?	ŋaʔad	agad	ŋalagad	lagad	anti(hin)	ahak-an
96	west	seddepan	kalum'dum	barat	səddopan	abase?	səddopan	səddopan	səddüpan
97	widow	balu	ba'lu?	baʔau	bau	baludeuda	balu	balu	balu
98	word / language	bahasa	a'liŋun	tuturan	bitʃala / pəllun	bisara	bissara	bahasa	bahasa
99	worm	luati	'wati?	ŋgalaŋ tana	anda?-anda?	luati	kalog tana?	ndol-ndol	kalüg tana?
100	yellow	binaniŋ	du'law	kuniŋ	kunit	bianiŋ	bianiŋ	baniŋ	bianiŋ